
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie mirusiųjų miestą

Eligijus Raila

Gerbiamas Redaktoriau,

pradėsiu kiek netikėtai, gal net banaliai. Per visą savo gyvenimą mes esame įveikę nemažai laiptų ir durų, nuzulinę begalę turėklų ir rankenų, ir kiekvieną kartą, peržengę slenkstį, kur nors atsidurdavome: namie, prieš teritorijoje, troleibuse, kavinėje, bažnyčioje, knygyne ar ligoninėje. Tačiau yra vienerios durys, kurios man kelia nenusakomą baimę. Tai – naujosios Vilniaus universiteto bibliotekos durys. Aš kurį laiką negalėjau suprasti, kodėl mane, į jas pažvelgus, krečia nenumaldomas šiurpas. Mintis atėjo visai netikėtai: tai – mirusiųjų durys. Spindinčios ir didingos, šaltos ir puošnios. Su granito kepure. Tačiau jos niekur neveda. Jos niekur ir negali vesti. Jos neatsivėrė net per iškilmingą atidarymą. Iš tiesų – jos net ne durys. Tai milžiniška antkapinė plokštė, visiems laikams užvožta ant pirmosios lietuviškos knygos. Net įrašai durų dugne veikia primena gedulingus kaspinus su atsiveikinimo žodžiais, o žalčiai-krivulės – karsto ranktūrius. Prisiminęs grotomis užtvertą Petro Skargos kiemą, imi suvokti, jog biblioteka nejučia tapo didžiuliu knygų sarkofagu, kuriame knygos paliovė šnarėti ir kuždėtis, skleisti įvairius kvapus ir mylėtis tarpusavyje.

Tačiau šios mirusiųjų durys – tik preliudija į ketinimus Vilnių paversti mirusiųjų miestu. Turiu galvoje aktyviai ir karštai didesnės kultūrininkų dalies propaguojamą sumanymą atstatyti Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmus. Baisiausia yra tai, kad šio reikalo sumanytojai rūmų atstatymą traktuoja kaip paminklą Lietuvos valstybingumui (*Lietuvos aidas*, 2001 05 04, Nr. 102). Saldainių dėžutės lankstinuke sakoma, kad „atstatyti Valdovų rūmai būtų Lietuvos vardo paminėjimo Tūkstantmečio simbolis“. Atsikūrusi Lietuvos valstybė jau ištisą dešimtmetį visam gerajam pasauliui demonstruoja savo gyvybingumą, tad kodėl jai reikia statyti paminklą? O gal visą valstybę vertėtų paskelbti pasaulinės reikšmės paminklu ir suteikti jai muziejinio inventoriaus numerį? Tačiau tokie entuziastingi ketinimai byloja apie kai kuriuos per pastarąjį dešimtmetį įvykusius istorinės savimonės pokyčius: į istorinę tikrovę vis dažniau žvelgiama per muziejinės savimonės prizmę.

Muziejinė savimonė, ištrūkusi už muziejų sienų, pavojinga tuo, jog ji yra nekrofilinė savimonė. Jai vertinga tik tai, kas yra virtę žemės dulkėmis. Jos negali dominti gyvi daiktai, nes ji ignoruoja dabartį. Todėl visiškai suprantama, kad tokią savimonę geriausiai išreiškia Vilniuje (ir ne tik čia) „nusėdę“ Amerikos lietuviai ir su paminklosaugos struktūromis susiję rūmų atstatymo propaguotojai. Tik visa bėda ta, kad jie atkakliai bando saugoti tai, ko jau seniai nėra. Muziejinė savimonė yra hermetiška ir uždara, ji tarsi kilpa, užnerta ant pačių savimonės reiškėjų. Juk rūmų atstatymo entuziastai iš esmės nori sukurti didingą paminklą ne Lietuvos valstybingumui ar, kaip teigė JAV lietuvis Kazys Almenas, „įprasminti dvidešimtojo amžiaus pabaigoje įvykusį stebuklą“ (*Voruta*, 2001 01 20, Nr. 2 (476)), o sau patiems pasistatyti impozantišką paminklą, kuris ateities kartoms turėtų byloti apie nenuilstamą jų

triūsą, telkiant tautą kilniam tikslui. Galiausiai jie ir patys to neslepia: „Ne tik pilies mums reikia, gal labiau mums reikia jos atstatymo, t. y. tikslo, prie kurio įgyvendinimo galėtų prisidėti visi – ir daktaras, ir taksistas, ir moksleivis, vilnietis ir mažeikiškis, ir pensininkas iš Balbieriškio“ (*ibid.*). Net „įmonės, įstaigos ir organizacijos raginamos steigti Valdovų rūmų atkūrimo židinius“ (*Lietuvos rytas*, 2001 05 25, Nr. 121). Aš nežinau, kiek Balbieriškyje užsiliko pensininkų, tačiau šie patriotinio patoso kupini santarvės lozungai išties jiems padeda susitelkti. Antai šią akciją jau parėmė Vilniaus miesto pensininkų bendrija „Bočiai“.

Pati Valdovų rūmų atstatymo idėja iš esmės yra ydinga. Paskutinė data, kada jie dar galėjo būti atstatyti, buvo 1990 m. kovo 10 d. O Kovo 11-oji jau brėžė visiškai naujus egzistencijos orientyrus. Tačiau muziejinė savimonė neišnyko. Ji, būdama labai gaji, sėkmingai adaptavosi, ir šiandien karštai siekia atstatyti tai, kas jau seniai yra virtę nebūties šešėliais. Jeigu Valdovų rūmai, kaip teigiama, yra „tūkstantmetis mūsų valstybingumo simbolis“, tai kas tuomet yra pati Lietuvos valstybė? Kas tuomet yra Signatarų namai Pilies gatvėje? Aš sutikčiau su Valdovų rūmų kaip valstybingumo simbolio statusu, jeigu juose būtų buvęs paskelbtas Vasario 16 d. aktas. Tačiau šie rūmai net patiems LDK bajorams beveik 200 metų tebuvo tik vėjų perkošiami griuvėsiai, o politinio Lietuvos gyvenimo centru buvo tapęs Gardinas. Nedera prisiimti atsakomybės už seniai užmarštin nugrimzdusius LDK piliečius ir, prisidengus įvairiais istoriniais šaltiniais, iškilmingai aiškinti apie būtinybę ištaisyti praeities skriaudas. Taip pat nerimta kalbėti apie kilnią misiją palikti atstatytus rūmus ateities kartoms kaip mūsų prasmingo buvimo įrodymą. Būsimos kartos turės savų rūpesčių ir pačios nuspręs, kokius paminklus statyti. Gal neužkraukime papildomos naštos.

Kadangi muziejinė savimonė orientuota į save pačią, jai atgrasus atviro pasaulio ir pulsuojančios tikrovės supratimas. Erdvė ją gašdina. Muziejus jai yra pati saugiausia ir jaukiausia vieta, nes čia viskas sutvarkyta, surūšiuota, suskirstyta ir suskaičiuota. Tokioje aplinkoje niekada nepasiklystama.

Muziejinė savimonė tūno stalčiuje. Todėl visai nekeista, kai rūmų atstatymo entuziastai, būdami garsūs muziejininkai, jau žino, kuriame atstatytų rūmų aukšte įsikurs administracija, reprezentacinės salės, o kur bus WC. Tik kažin kodėl jie nenumatė, ką daryti su terminatorių primenančia Gedimino stovykla, ilgesingai palinkusia virš Katedros aikštės. Muziejinė savimonė savo prigimtimi panaši į „kiaulę taupyklę“. Ji tiksliai žino, jog Valdovų rūmų atstatymo darbams prireiks 100 mln. Lt. Tačiau mane domina ne finansiniai skaičiavimai. Mane tiesiog stebina muziejinės savimonės trumparegiškumas ir socialinis prisitaikėliškumas. Kodėl, užuot raginusi tuos pinigus kryptingai investuoti į Vilniaus senamiestį kaip į unikalų ir nepakartojamą urbanistinį kompleksą, ji aistringai rūpinasi Kamarausko vizionieriškomis dekoracijomis, pagalbom pasitelkdama net „Rūtos“ saldinių fabriką? Juk Vilniaus senamiestis yra čia pat, greta mūsų, jį galima paliesti, pauostyti, paglamonėti, jame galima stoviniuoti, slampinėti, bėgioti, spoksooti, bučiuotis, melstis, jame galima net gyventi ir mirti. Tad gal verčiau atstatykime tas vietas, kurios išties yra laiko nasrų iškandžiotos ir dabar boluoja kaip užsitraukusios žaizdos senamiesčio kūne: Pranciškonų bažnyčios varpinė, Šv. Juozapo bažnyčia, Augustinų bažnyčia, Šv. Stepono bažnyčia, miesto gynybinė siena, Jonušo Radvilos rūmai, Sapiegų rūmai Antakalnyje, Rūdninkų

gatvės kvartalas, kvartalas tarp Švarco, Gaono ir Šv. Jono gatvių ir pan. Iškiliasi muziejinės savimonės atstovai dažnai teigia, jog atstatyti Valdovų rūmai pritrauks gausybę turistų. Ar pritraukia turistų minias atstatytas Arsenalas? Kodėl šitaip žongliuojama garbingu turisto vardu? Panašių rūmų (ir dar puikesnių) pilna visoje Europoje, ir ne dėl jų turistai vyksta (ar vyks) į Vilnių. Vilnius turistus privilios ne meniškai nukaltais dirbtiniais žandikauliais, bet natūraliu savo veido grožiu. Be to, turistai iš esmės yra žioplai, t. y. jis tuomet jaučiasi patogiai, kai nevaržomas gali žioplinti miesto gatvėmis. Gal verčiau už dalį tų pinigų reikėtų išspręsti senamiesčio eismo bėdas?

Muziejinė savimonė yra taip pat ir archeologinė savimonė. Jai varginantis ir alinantis darbas yra svarbesnis už galutinį tokio darbo rezultatą. Ji paties darbo gailisi labiau, negu džiaugiasi suvokusi tokio darbo beprasmiškumą. Štai dėl ko manoma, jog rūmus reikia atstatyti dar ir todėl, kad gaila ilgamečio archeologų triūso. Tačiau būtent toks ir yra archeologų darbas! Jie privalo taisyklingai kasinėti, o ne svarstyti atstatymo projektus. Juk archeologai iš esmės yra chtoninės būtybės, todėl pakilę virš perkamos linijos jie dažniausiai regi iškreiptą pasaulio vaizdą. Yra tik vienintelis būdas išsivaduoti iš muziejinės savimonės: visiems laikams užkasti mirusiųjų miestą.

2001 m. gegužės 30 d.

DIENORAŠTIS

Elvyra Kučinskaitė

Gegužės 3 d. Nors pasiusk, ir vėl negaliu sulaikyti akių ties protinga statistika, priešais padėta: „Vertybių internalizacija...“... Ir nieko kita negaliu. Parašyti, kokia šiandien diena? Pro stiklinio kambario langus brukte brukasi švarus dangus, sočios gėlės meta šešėlius, vyšnia brandina žiedus, nuo sprogstančios ridikėlio sėklos tyliai traška žemė, krūvelėmis buriasi švieži dobilai, išgąsdintas dešimties vėjo malūnėlių tarškėjimo po žeme sustingsta kormis, liaunom jazmino šakom teka sultys, stačiu klojimo stogu slysta saulė, gandrui nuo įkaitusios skardos kaista kojos, po suversta šviežių malkų krūva tyliai kvėpuoja driežas ir be paliovos, be paliovos skamba ant šulinio pakabintas varinis varpelis.

Gegužės 6 d. Šiandien Motinos diena. Aišku, kad gera, šilta, jauku. Ką nori sakyk – keli žiedeliai nuo vaikų „pagal kūną ar dvasią“ dovanoja su niekuo nesulyginamą džiaugsmą. Labiausiai nenusakomas yra jausmas, kad tie žmonės yra tavo ir sykiu ne tavo. Artimi, kaip tik gali būti artimas žmogus, bet sykiu – kiti, su savo laisve ir paslaptimi. Kūriniai, kuriuos nepaliaujamai kuri, bet dar labiau jie kuria save patys.

Pilni laukai veronikų, plukių, panamėse pritaškyta tulpių, o ant kaimynės močiutės stalo – dirbtinės gėlės, surinktos ankstyvą pavasarį nuo sūnaus kapo – kai pražįsta gyvos, šitos parkeliauja namo, prisigėrusios mirties kvapų. Dar trys vaikai turi kas savo ūkį, kas verslą ir yra labai užsiėmę. Močiutė kapstosi darže, nepakeldama galvos: „Širdis kaip šniūrais surišta, taip bijau pamatyti, kad keliu niekas neina“, – prasararė. Nors tu ją paimk iš to daržo su visom mėšlinom rankom ir pastatyk langan, tegu ramiai laukia – tikrai gi kas nors prisimins. Anksti rytą mačiau einant vienintelę mergaičiukę, nešinę keliomis apvytusiomis purienomis – tikro tėvo neturi, netikrus motina vis keičia, močiutė retkarčiais „įkala“ naminukės. Šita veikiausiai, kad ir augdama kartu, pasiilgsta motinos labiau negu anie visi kartu paėmus. Ir kas sugalvojo tas visokias dienas – vienas skausmas!

Gegužės 9 d. Visa pavasario garsų tirštalyne pilna tylos. Kai kada ir žmogui pavyksta tą tylą pagauti už rankovės. Ką tik keliu pratarškėjo vežimas, o tas duslus žvyrkelio garsas pilnas minkštos dulkių ir medžio ty-

los. Arba kaimynas kala tvorai kuolą, visą rytą kala tą vargšą kuolą, o garsas prasmenga – kur? Pievoj, obely, susigeria pirkios sienojuos ir jokio grėsmingumo – kalk tu ten sau valandų valandas, tai nedraskys mano smegenų, atvirksčiai – įtrauks į gilios ramybės „mantra“. Vakaro tyla ir ryto tyla, vidudienio tyla ir pokaičio tyla. Toj tyloj loja šunes, mauroja gyvuliai, klega kaimynės, net oras plyšta. Pasaulis pilnas pasitikėjimo. Todėl toks romus ir tikras.

Gegužės 12 d. Sėdžiu ant slenksčio ir skutu pernykštes bulves paskutiniams bulviniams blynams. Galvoje – jokių archetipų, mitologinių įvaizdžių, bet nesvietiškai gera. Paprastas dalykas – sėdėjimas ant slenksčio, o gerumas tikrai nepaprastas. Nedaug tegaliu apie tai pasakyti, nes to sėdėjimo visa esmė ten, kur žodžiai jau nebepasiekia.

Tris dienas sukausi mieste, nieko ypatinga nenuveikiau (tarsi apskritai galima nuveikti ką nors ypatinga), bet tikrai jaučiuosi visiškai išsitaškusi. Šiandien vienas garbus žmogus su užuojauta veide labai įtaigiai kalbėjo, kaip jis supranta, jog man turėtų būti nepakeliama „gyventi dvasinėje emigracijoje“. „Tu esi veiklus žmogus, ir negali gyventi kitaip“, – su jėga užstūmė paskutinį akmenį, protestuodamas prieš mano neaiškius mikėjimus. Smulkmena, bet labai sutrikdė ir suezino. Ne pats teiginys, o teigimo būdas, priminę gausybę kitų ir mano pačios klaidų, už kurias sunkiai tenka mokytis atleisti. Baisus tas jausmas, kai kas nors – svetimas ar savas – įsikaria į tavo vidų ir „sueda taškus“, sutraiškudamas kaulus visam tavo gyvenimui, suprask – įmena tavo mįslę. Visiškas bejėgiškumo jausmas – nei kaip gintis, nei dėl ko. Tiesiog „skanauk“ kartėlį iki dugno, kad neliktų nė pėdsako to įsiveržimo – ar tai būtų lengvas daiktų perstatymas, ar kaip dešimt mirčių baisus apiplėšimas. Kokius veidrodžius mes nešiojamės kitiems apžiūrinėti? Beveik visada jie rodo mūsų pačių atvaizdus. Iš kur gauti protelio, kad jie visada būtų nukreipti tik į mus pačius?

Gegužės 15 d. Tikrai – visai pasigvelbė pavasaris. Nesuprantu, kur dedu valandas. Laikas, atrodo, teka lėtai, gražiai, bet taip, kad nesurandu vietos įsiterpti su kuo nors konkretesniu negu žiūrėjimas į viską, kas

darosi aplinkui. Kur tik nukreipi žvilgsnį, visur *vyksta*. Atrodo, kad net matyti, kaip auga daigai. Vaivorykštės (šiandien mačiau keturias, ir visos – nuo žemės iki žemės!), kregždės, lietus – viskas kažkokiu aptakiame judėjime. Kai be atvangos į tai žiūri, viduje išsitrina visi „brėžiniai“, kuriuos esi nusibraižiusi, mintys nesiduo da pagaunamos, plaukioja galvoje atplaišomis, ir tas nesibaigiantis atsitiktinumas teikia tiek laisvės, kiek tik sugebi priimti.

Šiandien atsikėliau 5 val. ryto. Tokias valandas garantuotai pasidovanoji visam likusiam gyvenimui. Rūkas, tiršta žemė, rasa, saulė kamuoliais, plunksnom krinta, įsimylėjusių paukščių kliedesiai, sodrūs kvapai. Tokia dienos gimimo įtampa. Kai grįžtu 6 val., jau viskas būna atsitikę, tiesiog akyse. Paskui gyvenimas tik tęsiasi per visą gražią, tylią dieną. Galėčiau visą dieną ir naktį tik žiūrėti, klausytis, purenti žemę, akimis išprašyti iš jos daigus, paskui dienų dienas stypčioti apie juos, it kvailai šokdama.

Gegužės 17 d. Nuo pat ryto atlėkė Aušra M. Išvirto iš savo žaislinio dailaus „mašiniuko“ spiegdama: „Ir būna gi rojus žemėje!“ Atsisėdusios palangėj svarstėme, kaip

keičiasi geros šeimos įvaizdis, mat neseniai kažkokia žurnalistė ją kamantinėjo apie virtuvės ir panašius reikalus. Aušra pasakė, kad jis „tragiškai neteisingas“ dėl to, jog įsivyravęs mitas, kad vyras ir žmona turintys būti draugai, antraip santuoka būsianti nesėkminga. Tai skatina rasti siekiamybei, kuri esą iš esmės pasmerkta žlugti. „O kas, jei ne draugai?“ – klausiu. Vyras ir žmona – vaikiškai išplėtusi akis tekštelėjo. Kažin, daugiau tai ar mažiau? Tas jos gaivališkas vaikiškumas ir kietas, išvalgus protas tiesiog „verčia iš koto“. O atsakomybės jausmas toks, jog šią akimirką atrodo, kad tam netikusiam įvaizdžiui sugriauti tuojau pat įsteigtų kokį spaudos organą, institutą, tarybą, tarnybą... Bet kitą minutę mes jau kalbamės apie džiūstančius skalbinius – kad gražu, kai jie vėjyje plevėsuoja. „Nesugalvojau. Reikės ir man taip kaime džiauti“, – sako visiškai ramiai.

Gegužės 21 d. Artėjančios vasaros pranašai – miestelio berniūkščiai ir mergiotės plačiom tarpudantėm, būtinai strazdanoti, būtinai klaikiai susišiaušę, įleidę savo kreivus dantukus į ledų minkštimą. Kai užklausai ko nors, taip išsišiepia, kad iš akių tik aštrūs pjautuvėliai

Eugenija Obelis. Iš ciklo „Rytas“. 1998. Fotografija

belieka. Šiandien prie parduotuvės mačiau vieną toki senoj „Latvijoje“, tris besiraičiojančius dviračiais, vieną „samosvalo“ kėbulę ir kelias mergiotes, šiaušiančias per gatvę. Nė vieno kokiam nors „BMW“ ar „Audi“. Turbūt tie jau nebemoka taip valgyti ledų, skaniai sumišusių su kelio dulkėmis.

Gegužės 24 d. Klausiausi, kaip žmonės meldžiasi. Beveik visi dėkojo už sunkumus – kurgi ne, kam dabar jų trūksta? Bet tik kas slypi už to dėkojimo? Neviltis? Nuolankumas? Saviapgaulė? Pasyvumas? Paskui ilgai apie tai kalbėjomės. Daug kas sakė – žinoma, iš paskutiniųjų stengiesi tikėti, kad paniekinimai, atstūmimai, patirtas melas ir skriaudos tau turi prasmę – kitaip ar išvertum? Graudžiausia yra tai, kad beveik visada tose istorijose nėra kaltųjų – visi aukos. Klaiku, kokie esam silpni ir trumparegiai – visada tokiose situacijose mūsų žvilgsnio trajektorija baigiasi ten, kur prasideda „anų“ skausmas, adoruojame tik savąjį teismą, tik savo intencijas, kurios mums atrodo *neabejotinai* geros. Darbelis nemenkas – įkvėpti oro ir perlipti per tvorą, už kurios dažniausiai pamatysi ne iki dantų ginkluotus priešus, o lygiai taip pat pasiklydusius, bejėgiškai tamson įkritusias dūšes.

Gegužės 27 d. Ką tik perskaičiau kun. Čiurinsko dienoraščius „Naujajam Židiny-Aiduose“. Davė Dievas liežuvėlį, ačiū Jam, per tokius nepamirši, kad krikščionių gyslomis kraujas teka. Mostelėjo čia tokiems „meilės apaštalam ir jų sekėjams“, kurių, aišku, niekas „nepažįsta“. Tai užkiršino senas mintis, kurias irgi norisi išspjauti panašiu būdu: na, kodėl taip menkai mūsų Bažnyčioje pasitikima avelėmis? Negi pamirštama, kad jų smegenėlės irgi vingiuotos? Atseit, jeigu nepasakei 150 kartų per pamokslą ar kokią radijo laidą: „Į Mišias sekmadieniais eiti privalu“, tai tie ir neis. Ypač visokie laisvamaniai ir indiferentai. O jei pasakei? O jei pasakei, kaip kirviu nukirtai? Girdėjau, kad Dievulis lauks šalia atsistojęs tol, kol žmogeliui, bemosikuojančiam laisvės vėliava, prilašės, kad pasirinkimas tarp vėliavėlės ir Dievulio nėra labai gudrus. O mes vis norim vėzdais

per galvą tašydami meilės ir ištikimybės Bažnyčiai išmokyti. O gal pirma parodykim, kad iš tikrųjų (o ne dėl bandos pagausinimo) juos mylim, kad priimam juos su visais jų šeriais ir marmalyne galvoj, kad jie mums svarbūs tokie, kokie pas mus ateina. Juk tikrai svarbūs, ar ne? Kas iš mūsų nesame matę ar girdėję tokių – nuo pat Sauliaus-Pauliaus iki Joniuko ir Petriuko? Bet čia būsiu sulaužiusi dar kokį tabu: moteriškaitė kunigėlį pakritikavo!

Gegužės 30 d. Šiandien buvau aplankyti kaimynės močiutės, besigydančios ligoninėje devyniasdešimt devynias savo ligas. Ji man pasakojo apie „didelį nesutarimą“ palatoje.

Ją užkalbinusi viena senyva ponija, palatos kaimynė. Išgirdusi laužyta lietuvių kalba tariama „niasuprantū“, puolė atsivėdėjusi. Na, kaip čia tu gyveni ir nemoki lietuviškai, jūs, lenkai ir rusai, tyčia... – žodžiu, visą lietuvių ir lenkų kortą ištėškė nesidrovėdama. „Aš tik tyliu, nusišukau va taip į langą, galvą apsiklojau ir meldžiuosi: Dieve, kad tik neužsižiebčiau! Iškenčiau. Tik pasakiau tyliai, kad ji net negirdėjo: ‘ponia, na ką jūs čia dabar kalbat?’ Paskui daviau jai bananą. Kitą dieną ji man atnešė dezodoranto – sako, eik į koridorių, pasipurkšk. Aš jai nunešiau labai gražių servetėlių. Po to susidraugavom, dabar rusiškai su manimi kalba. Sakyčiau, tarsi būtų ir mokyta, labai išsipuošusi, išsidažiusi net ligoninėj, bet dukra sako – ne, mokyta taip nesielgtų“. Konflikto griaunamoji jėga buvo išsemta. Ir čia atmintin šoktelėjo nesenas įvykėlis, kai vienas mokytojų mokytojas Lietuvos Seimo mašinyte tokiu pat stiliumi brūkstelėjo policininkui per kojas, nes jam asmeniškai nepatiko visuomeninė tvarka. Epizodas išties skandalingas, o reakcija, kaip visada, „kreiva“: spauda, kaip įprasta, perlenkė bent dešimt kartų, teisėtvarkos vyrai pasotino savo ambicijas (kiek kojųčių, rankyčių ir galvyčių be reikalo?..), kai kurie komentautojai naiiviai tikisi susikrovę politinį kapitalą, bet klausimas – „ponai, na, ką čia jūs dabar darot?“ Ir vėl nebuvo, kas atneša bananą. ☒

ATITAIŠYMAS

Š. m. „Naujojo Židinio-Aidu“ Nr. 5 klaidingai nurodytas viršelio iliustracijos autorius ir pavadinimas. Turi būti: Antanas Lukšėnas. Peizažas su kadagiais. 1977–1986. Atsiprašome autoriaus ir skaitytojų.

KOVA DĖL ISTORIJOS: NENUTYLĖTI IR NENUKALBĖTI

Nerijus Šepetys

BIRŽELIO SUKILIMAS ANUOMET IR ŠIANDIEN

Tautos ir valstybės retai kada prisimena ir mini savo „istorines klaidas“ – karinių pralaimėjimų, politinių kapituliacijų ar kitokias gėdingas sukaktis. Kitaip yra patirtų skriaudų, neteisybių, išorinės prievartos atvejais. Štai mums visą laiką buvo svarbi Birželio 14-oji, Gedulo ir vilties diena, tačiau birželio 15-osios, dabar prisimenamos kaip Okupacijos ir genocido diena, nesku bame minėti iškilmingais renginiais, nes Nepriklausomybės prarastis mums (kitas klausimas – pagrįstai ar ne) asocijuojasi su gėdinga mūsų pačių kapituliacija, valstybės atidavimu svetimiems be menkiausio pasipriešinimo.

1941 06 14 į Rytus pajudėjo ešelonai su gyvuliniais vagonais, o po savaitės, 22-ąją paskui juos pasileido Vėrmachto tankai: Vokietija užpuolė Sovietiją. Kad ir kokios epochinės reikšmės buvo ši karo pradžia, abiem šalims ši data veikia nutylėtina. Triuškinami sovietų kariniai pralaimėjimai pirmomis savaitėmis ir mėnesiais sulaukė jau beprasidedantį bolševizmo tvaną Europoje keturiems metams, o Vokietijai šio karo pradėjimas reiškė neišvengiamą ateities katastrofą: pernelyg dideli buvo strateginės padėties, karinio pasirengimo, žaliavų resursų ir pan. skirtumai.

Tačiau mums ši lemtingoji pradžia reiškia ką kita: Birželio 23-ąją, sukilimo prieš sovietinius okupantus dieną, mes galime didžiudamiesi minėti kaip pasipriešinimo, nesitaikstymo su neteisybe ir prievarta, pareikštos politinės *valios* atkurti savo valstybę dieną. Tiesa, nors sukilimas laimėjo, bet Nepriklausomybė nebuvo atkurta, priverstiniai strateginiai sąjungininkai pasirodė besą ne išvaduotojai, o nauji okupantai, iš karto ėmę masiškai naikinti Lietuvos piliečius, pirmiausia žydus. O ir ankstesnis okupantas po kelių metų sugrižo kaip laimėtojas, ne tik formuojantis pokarinę tvarką, bet ir primetantis savas karo įvykių, taigi ir mūsų Sukilimo, interpretacijas. Tačiau kas Europoje po Potsdamo ir Niurnbergo atrodo mažų mažiausiai pasidvygėtina – bendradarbiavimas su nacių Vokietija –

anuomet atrodė ir *buvo* visai kitaip: vienintelė valstybė, į kurią sovietų siaubiamos Lietuvos patriotai galėjo dėti viltis, tikėdamiesi atgauti laisvę, buvo (jau ir anuomet anaip tol nesimpatiškas, bet iš šalies tikrai ne toks demoniškas) Trečiasis Reichas. Dabartiniai išminčiai čia tuoj kiš trigraši: nedovanotinas naivumas buvo tikėtis iš kraugerių nacių to, ką galėjo duoti tik demokratiškieji Vakarai. Tačiau ar ne tie patys Vakarai, su Rooseveltu ir Churchilliu priešakyje (ir dar anaip tol nepraradę savo laisvės), ištiesė draugystės (daug glaudesnės ir gilesnės, nei lietuviai vokiečiams 1941-ųjų vasarą) ranką kitam, „raudonajam šėtonui“, – jų naivumas dėl tokios draugystės vaisingumo buvo tikrai ne mažesnis, o to naivumo pasekmės (ir savo bendrapiliečiams, ir kitoms tautoms) bei moralinė atsakomybė už jas – nepalyginti didesnė. Žinoma, apie Reichą kaip natūralų Lietuvos sąjungininką 1941-ųjų birželį nebuvo išmintinga kalbėti per 50 okupacijos metų, nes tai būtų neabejotinai pakenkę Lietuvos laisvės bylai. Tačiau dabar gal jau galime nebebijoti prabilti ir apie ano meto valstybininkų ir laisvės kovotojų nepagrįstus lūkesčius ar klaidingus apsisprendimus ir trumparegiškus užmojus, tikintis iš Trečiojo Reicho politinių nuolaidų? Arba, kas galbūt dar svarbiau, imtis atvirai ir kritiškai svarstyti Birželio sukilimo politinės reikšmės (mėgino atkurti „Smetonos“ Lietuvą ar kūrė naują?) ir ypač Sukilimo iškeltos Laikinosios vyriausybės (LV) teisinio statuso ir jos įstatymų bei nutarimų teisėtumo klausimus?

NUTYLĖJIMAI IR NUKALBĖJIMAI

Būtų gerai, kad tokie svarstymai būtų prasidėję *prieš* praėjusios kadencijos Seimui 2001 m. rugsėjo 12 d. priimant įstatymą dėl LV „Nepriklausomybės akto deklaravimo“ pripažinimo Lietuvos valstybės teisės aktu, 19 d. – priimant rezoliuciją „Dėl 1941 m. birželio sukilimo įvykių vertinimo“ ir protokolinių nutarimų dėl priimtojo įstatymo priėmimo procedūros nebaigtumo, o 26 d. – kitu protokoliniu nutarimu šio įstatymo priėmimo procedūrą nutraukiant. Tačiau atvirai kalbėtis apie Birželio sukilimo ir LV veiklos šviesulius bei skaudulius

nepradėjome ir po visų minėtų teisinių virazų. Paaiškėjo, kad ligi šiol neišnykusi pamatinė bėda: Sukilimo dalyviai, vėlesni rezistentai bei jiems pritariantys Lietuvos patriotai ir toliau telinkę kalbėti herojiška ar aukinga kalba, *nutylėdami* tai, kas kalbėti nedera, – nesvarbu, buvę ar nebuvę. Tuo tarpu kiti, abejojantys Sukilimo reikšme ar kuriais nors LV veiklos aspektais, paprastai linkę *nukalbėti* – taigi kalba niekus ar neteisybę ir tam neatsakingai naudoja „valstybiniam nusistatymui“ svetimą kalbą. O toji kalba kilusi iš sovietų tvarkos, kartais – ir su pronacinės ar šiuolaikinių žydų ekstremistų retorikos atspalviais. Taigi Sukilimas buvęs sąmoningai provokiškas, siekęs ne atkurti teisingumą, o pirmiausia keršto, galiausiai – buvęs beprasmis kraujo praliejimas, tad dėsningai ir netapęs masiniu. Todėl LV – neginčytina nacių *talkininkė*, siekdama pripažinimo jiems pataikavusi, pritarinėjusi jų sprendimams ir, svarbiausia, pati priiminėjusi žydus diskriminuojančius nutarimus (birželio 30 d. pritarusi „žydų koncentracijos stovyklos“ steigimui, rugpjūčio 1 d. priėmusi „Žydų padėties nuostatus“). Užvis keisčiausia, kad į tokį nukalbėjimą nesibodi įsijungti ir profesionalūs praeities tyrinėtojai – istorikai, menamai atsistojantieji į „kritinę“ opoziciją „praeitį romantizuojantys“ (dr. Valentino Brandišausko išpopuliarinta perskyra) gyviems jos liudytojams. Tik ką gali anų nukalbama kritinė „istorinė tiesa“ prieš šių moralinę teisę kartais net ir nutylėti?

ISTORINIS ATRADIMAS: LAIKINOSIOS VYRIAUSYBĖS POSĖDŽIŲ PROTOKOLAI

Pasirodo, šį tą gali, – tik reikia pasirinkti tinkamus ginklus, nutaikyti deramą progą ir turėti tvirtą užnugarį. Šitaip Sukilimo 60-mečio proga dalis tyrinėtojų nusprendė parengti staigmeną „romantikams“: gegužės 24–25 d. Vilniuje ir Kaune (VU ir VDU pagrindinėse salėse) buvo surengta diskusija, skirta Sukilimo 60-mečiui. Organizatoriai buvo VU Istorijos fakultetas ir VDU bei Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (GC). Renginys panašiai vyko abi dienas: pora studentų iš Vilniaus ir Kauno perskaito pranešimėlius (temos – sukilimo istoriografija, sukilėlių tikslai, lietuviškasis fašizmas tarpukariu, antisemitizmas karo metų lietuviškoje spaudoje), o tyrinėtojai iš GC nekaltai pateikia „bombą“ – ką tik iš spaustuvės atkeliavusį leidinį „Lietuvos laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai“ (įžanga ir sudarymas – dr. Arvydo Anušausko). Jų istoriją sudarytojas nupasakoja taip:

„Pirmą kartą LV [...] įstatymai nutarimai ir potvarkiai [...] generalinių tarėjų reikmėms buvo išleisti atskiru leidiniu 1942 m. [...] Bet į rinkinį nebuvo įtraukti nutarimai ir potvarkiai, kuriuose aptariami biudžeto klausimai, kariniai ir vidaus reikalai, įvairūs paskyrimai ir pareigos. Nebuvo skelbiami ir vyriausybės posėdžių

protokolai, kurie po Antrojo pasaulinio karo laikyti dingusiais. 1974–1976 m. J. Toliušis kelis dokumentų pluoštus perdavė tuometinės Respublikinės bibliotekos Rankraščių skyriui [...]. Nuo 1976 m. LV posėdžių protokolai (išskyrus liepos 31 ir rugpjūčio 1 d. protokolus, kurių nerasta tarp aptiktų dokumentų) buvo saugomi rankraščių fonde tarp kitų Antrojo pasaulinio karo metų dokumentų. GC specialistams juos pavyko aptikti tik 2001 m.“ (santrumpos mano – N. Š.).

Jau diskusijos metu paaiškėjo, kad dokumentai buvo atsitiktinai atrasti GC specialiųjų tyrimų skyriaus vadovo Ryto Narvydo ir kad nuo jų aptikimo iki leidinio atidavimo į spaustuvę tepraėjęs mėnuo. Trumpai pasisakiusi LNB Rankraščių skyriaus darbuotoja patvirtino, kad dokumentai buvo saugomi prieinamame 1977 m. sudarytame F 141 ir kad niekas per tuos 25 metus jais nesusidomėjo...

Žinoma, taip neįtikėtinai skubotai išleista knyga parengta nepatenkinamai: iš skelbiamų 31 protokolo ir 34 jų priedų (įstatymai, nutarimai ir pan.) įdėtos tik devynios dokumentų faksimilės, kitų – tik perspausdinti tekstai be elementariausio kritinio aparato. Knygos priedai – tik trumpos LV posėdžių dalyvių biogramos ir vardų rodyklė.

NAUJI ISTORIKŲ KALTINIMAI DĖL ŽYDŲ ENGIMO

Visa tai gal nebūtų taip reikšminga, jei tarp šių dokumentų nebūtų minėtųjų, susijusių su žydų klausimu (jiems ir skirtas pagrindinis dėmesys per knygos aptarimą): birželio 30 d. rytinio posėdžio protokolas Nr. 6, kuriame 4-uju klausimu Ministerių Kabinetas nutaria pritarti žydų koncentracijos stovyklos steigimui (ir formuojamo lietuvių policijos bataliono finansavimui), ir rugpjūčio 1 d. datuoti bei kaip priedas prie neišlikusio liepos 31 d. protokolo Nr. 31 skelbiami priimti, Ambrazevičiaus ir vidaus reikalų ministerio Jono Šlepečio *pasirašyti* „Žydų padėties nuostatai“ (ŽPN). Pagal juos Lietuvos žydai skirstomi į komunistinių organizacijų narius ir režimo aktyvistus (traukiami baudžiamojon atsakomybėn) ir likusius, kuriems taikomos izoliacinės priemonės (apgyvendinimas getuose, su ribotomis išvykimo ir nuosavybės teisėmis), – išskyrus asmenis, apdovanotus Vyčio Kryžiumi ir karius savanorius.

Sudarytojo ir dalies jo kolegų iš GC manymu, rasti kontraversiškujų LV nutarimų tikrumą patvirtinantys dokumentų originalai turėtų padėti tašką begalinėse diskusijose dėl to, ar LV vykdžiusi žydų atžvilgiu diskriminacinę politiką. Negerai elgėsi išeivijos veiksniai ir dar blogiau daro šiuolaikiniai „romantikai“ meluodami, kad LV tik stengusis žydus apsaugoti ir nieko prieš juos nesiėmusi. Juk tarp LV iškėlusių sukilėlių būta ne tik antisemitizmo, bet ir bolševikų režimo tapatinimo

su žydų tauta (Brandišauskas). Diskusijoje dalyvavęs prof. Liudas Truska netgi retoriškai paklausė (kreipdamasis į prof. Alfonsą Eidintą ir čia pat salėje sėdint LV pramonės min. Adolfui Damušiiui), esą gal jau metas kalbėti ne apie sukilėlių klaidas ar apsirikimus, bet apie jų nusikaltimus? Kiti kritikai nebuvo tokie griežti, antai GC direktorė Jūratė Kuodytė kalbėjo apie LV turėtą prisiimti atsakomybę už savo bendrapiliečius, kuriuos naujieji okupantai įtraukę, LV netiesiogiai tarpininkaujant, į masines žydų žudynes (turimas galvoje policijos batalionas, minimas to paties protokolo Nr. 6 4-ame klausime). Galiausiai dr. Anušauskas siūlė šiame kontekste nepervertinti deklaratyvių LV nutarimų ar ketinimų, kurių LV negalėjo realizuoti, o atkreipti dėmesį ir į diskriminacines apraiškas LV nutarimuose denacionalizacijos ir turto restitucijos klausimais. Ir vis dėlto susidomėjimas abiem dokumentais nebuvo atsitiktinis. Pirma, jų autentiškumo klausimas karštai svarstomas ne vieną dešimtmetį ir turi ryškius politinius užkulius. Antra, net ir laikinai sutikus, kad jis išspręstas, būtina apmąstyti, kaip apsispręšime Sukilimo, LV ir „žydų klausimo“ santykius, nes nekritiškai pasidavus šiuolaikiniams „prietarams“ nusikalbėjimas – garantuotas.

SUKILĖLIŲ PRIEŠAS: NE ŽYDAI, O SOVIETINIAI OKUPANTAI

Pirmiausia primityvokai suvokiama pradinė situacija: esama lietuvių sukilėlių (ar LV), aktyviai veikiančių, priimančių sprendimus, ir veikiamųjų, Lietuvos žydų, kuriuos tie lietuviai persekioja ar diskriminuoja. Ir tik po to (ne visada) prisimenamas „istorinis kontekstas“, veikimo motyvai, bolševikų ir žydų tapatinimo priežastys etc. Tokia samprata tiesiog neistorinė. Vyko karas, ir tikri veikiantieji pirmiausia buvo bolševikai, okupavę Lietuvą ir tą patį ruošęsi padaryti su likusia Europa, bei naciai, bolševikus aplenkę ir pirmieji juos užpuolę (žinoma, ir abiejų režimų talkininkai). Tai, kad tarp sovietinio režimo Lietuvoje dirigentų, aktyvistų ir viešų bei slaptų talkininkų neproporcingai daug būta Lietuvos žydų (net ir tų, kurie dar laisvoje Lietuvoje neatrodė antivalstybiškai nusistatę), buvo to meto gyvenimo faktas, kurio nepaneigs jokie prof. Truskos ir p. Nijolės Maslauskienės „naujausieji skaičiavimai“. Ne mažiau svarbu yra tai, kad *ne tas pats* yra manyti/sakyti, jog „dauguma komunistų buvo žydai“ ir „kad dauguma žydų buvo komunistai“, – ką jau kalbėti apie bolševikų režimo tapatinimą su žydų tauta.

Tai ypač krenta į akis kalbant apie sukilėlius, kurie greta bendro ir pagrindinio tikslo – atgauti Lietuvos nepriklausomybę – siekė pirmiausia atkurti savą „lietuvišką valdžią“ sukilimo vietoje, ir tam reikėjo įveikti vietos sovietinių aktyvistų pasipriešinimą.

Kaip jau daugybę kartų aptardamas sukilimą yra pabrėžęs doc. Sigitas Jegelevičius, lietuvių sukilėlio priešas buvo ne žydas pagal religiją, kilmę, išorinius požymius ar kažin kokius rasinius kriterijus, o komunistinio režimo aktyvistas ir tėvynės išdavikas. Ir bendratautis čia turėjo kur kas mažiau šansų nei tautinės mažumos atstovas ne tik susilaukti teisingo atpildo, bet ir gailėstingumo, – tai matyti ir iš paties dr. Brandišausko pernai paskelbtų dokumentų. Kitas dalykas – asmeninio keršto, kriminalinės veiklos apraiškos sukilimo laikotarpiu ar tautinio nepakantumo protrūkiškai paskirų sukilėlių veiksmuose (bet ir tai kas kita, nei antisemitizmo, netgi nacionalsocializmo paplitimas tarp Lietuvos gyventojų ar juolab lietuvių dalyvavimas žydų naikinime) – tačiau jį svarstyti galima tikrai radikaliai pakeitus perspektyvą ir atlikus keletą esminių perskyrų.

LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ IR ŽYDAI NAUJOS OKUPACIJOS SĄLYGOMIS

Viena jų – tarp policentrinės ir kartais stichiškos sukilėlių veiklos ir LV sąmoningai priimtų nutarimų. Sukilėlių padėties būta paprastesnės: jie veikė prieš sovietinį okupantą, ir tik ten, kur tam buvo erdvės: kur iškart neįžengė Vėrmachtas ir kur neužsilaikė stambesni Raudonosios armijos daliniai. Tuo tarpu LV siekė realiai atkurti Nepriklausomybę jau naujos, vokiečių okupacijos sąlygomis. O tai įvedė dar vieną, esmingai naują veiksnį – „žydų klausimą“: visose Vėrmachtos užimtose teritorijose žydai buvo paskelbiami Reicho nuosavybe, o tai radikaliai keitė ir galimybę lietuvių valdžiai laikyti žydus integralia visuomenės grupe.

Ką turėjo daryti LV, norėdama imti realiai kontroliuoti padėtį šalyje – ogi atkurti visoje Lietuvoje sovietų sugriautą tvarką ir stengtis perimti savo žinion kuo daugiau sričių. Veiksminga administracija ir teisinė iniciatyva galėjo padėti LV ir iškovoti faktinį vokiečių pripažinimą. Tačiau šie kaip tik to vengė ir, tiesiogiai ignoruodami LV, mėgino per savo pripažįstamas Kauno karo komendanto ir miesto burmistro institucijas paversti ją savo klusniu įrankiu. Taigi prieš vertinant LV priimtus sprendimus, reikia nustatyti, ar ji konkrečiu atveju vykdė savarankišką politiką, ar pasidavė kokiai vokiečių provokacijai, o gal mėgino ieškoti kompromiso; ir svarbiausia, ko, priimdama vieną ar kitą nutarimą, ji siekė. Pirmiausia šiame, o ne lietuvių antisemitinių nuotaikų, kontekste dera svarstyti žydų diskriminacijos klausimą.

Antai jei LV įstatyme sakoma, kad koks nors nacionalizuotasis turtas „negrąžinamas žydams ir asmenims, aktingai veikusiems prieš lietuvių tautos interesus“, tai priduriama, kad „kas laikomas žydu ir asmeniu, aktingai veikusiu..., nustato Ministerių Kabinetas“.

Svarbiausi dalykai čia ir yra *kompetencijos* spręsti pasisavinimas bei nustatoma *sąlyga*, – o „kas laikomas žydu“, Ministerių kabinetas taip ir neapibrėžė. Tačiau turime čia atkreipti dėmesį ir į numatomų apribojimų neteisėtumą, ir į pasireiškiantį LV politinį avantiūrizmą, stojant į „varžybas“ su naciais, ir pan.

O koks gi šia prasme yra pritarimo „koncentracijos stovyklos“ steigimui kontekstas? Čia netgi kritiškiausi istorikai sutinka, kad iniciatyva kilo iš nacių (plg. protokole vartojamas vokiškas sąvokas), vedamų dvejojo intereso: neleisti LV veikti savarankiškai ir sykiu pirmesti jai antižydiškus sprendimus, su kuriais naciai išoriškai neturėtų nieko bendra (plg. prieš pora dienų surengtas „Lietūkio“ garažo žudynes, kurias naciai stengėsi pavaizduoti kaip „lietuvių partizanų“ darbą). Tad pamatinis klausimas čia yra: ar LV pasidavė spaudimui ir provokacijai, ar ne? Buv. LV pirmininko Juozo Brazaičio tvirtinimu, SD operatyvinės grupės A vado Walterio Stahleckerio spaudžiamas suvaryti per keletą valandų Kauno žydus į getą Vilijampolėje, Kauno karo komendantas pulk. Jurgis Bobelis atsikalbinėjo, ir kreipėsi į LV su atitinkamais projektais. Juos LV svarsčiusi, atidėjusi, bet nepriėmusi. Mat paaiškėjo, kad tuoj po įsakymo Bobeliui Stahleckeris pasikvietęs Kauno žydų komiteto atstovus ir pasiūlęs vienintelę išeitį apsaugoti nuo lietuvių pogromų („garažas!“) – patiems susiburti į getą (žydų autorių Henry Zeigerio, Philipo Friedmanno liudijimai). Nuo to, ar pritarė LV geto steigimui birželio 30 d., ar ne, priklauso ir liepos 10 d. Kauno komendanto ir burmistro įsakymo dėl žydų persikėlimo į Vilijampolę (per 5-6 valandas) reikšmė bei vertinimas: arba Bobelis vykdė LV (neabejotinai neteisėtą ir politiškai neatsakingą) nutarimą, arba buvo bandoma manevruoti, laimėti laiko žydų pasiruošimui neišvengiamam persikraustymui, derinant su jais pačiais. Bet kuriuo atveju, vokiečiams šis įsakymas dėl „švelnumo“ labai nepatiko, ir po sunkiai sukalbamo Bobelio nuvertimo Kauno miesto valdžioje atsидūrę voldemarininkai žydų kraustymosi tvarką smarkiai sugriežtino.

Kitokia buvo ir ŽPN priėmimo situacija. Liepos 25 d. realiai pradeda veikti prieš savaitę paskirtas vokiečių Civilfervaltungas, galutinai perimdamas visus su žydais susijusius klausimus: apibrėžiama „žydo“ sąvoka, smulkiai reglamentuojamos žydų teisės ir pareigos, ir svarbiausia, tam jau nebereikėjo jokių lietuviškų įstaigų dubliuojančio pritarimo. Jei tokiomis sąlygomis vyriausybė vis dėlto ryžosi priimti ŽPN (beje, Brazaitis ir šiuo klausimu pripažįsta buvus Bobelio parengtą projektą, kurį LV svarsčiusi, bet nepriėmusi, o štai tarėjų įstaiga paskelbusi kaip LV priimtą), tai ji arba visiškai nesiorientavo, arba dar vis turėjo iracionalių vilčių perimti situacijos kontroliavimą į savo rankas. Bet kuriuo atveju penktadienį priėmusi tokį svarbų nu-

tarimą, pirmadienį LV jau buvo išvaikyta ir kita diena priversta pasitraukti.

Tačiau ar mes tikrai galime tvirtinti, kad rastieji dokumentai – autentiški, taigi LV priimti, o ne su kieno nors savų tikslų siekiant suklastotais parašais?

ŽYDŲ ENGIMO DOKUMENTAI: ORIGINALAI AR NACIŲ/SOVIETŲ KLASTOTĖS?

Toks klausimas yra teisėtas mažiausiai dėl dviejų priežasčių: pirmą, istorikas, juolab dokumentų leidejas turi būti metodiškai skeptiškas ir atsargus, ypač kai staiga atsiranda kokie nors originalai, turintys valstybinės ir net tarptautinės reikšmės. Antra, taip klausti įgalina tiek nurodytasis LV veiklos kontekstas, tiek abiejų aptariamų dokumentų skelbimo tradicija. Nuo jos ir pradėkime.

Nors mūsų minėtas protokolų leidinys apie šią tradiciją bemaž neužsimena, jos, deja, būta, ir ji skatina visokią įtarumą. Taigi ŽPN, kaip LV priimtas dokumentas, pirmą kartą skelbti generalinių tarėjų parengtame leidinyje. Ilgą laiką jie niekam nekliuvo, kaip ir pats keistasis leidinys (kam tarėjų įstaigai reikėjo LV aktus skelbti, kaip tai buvo padaryta su vokiečių žinia, jei jie LV šios veikimo laikotarpiu demonstratyviai nepripažino, o daugumą jos priimtų aktų atšaukė – šie klausimai kritiškiesiems tyrinėtojams paprastai visai nerūpi). Nebūta pirmais pokario dešimtmečiais didelių batalijų ir dėl LV iniciatyvos steigti žydų getą Kaune.

Tačiau situacija iš esmės pasikeitė septintame dešimtmetyje, kai vienas po kito pradėjo rodytis sovietiniai „dokumentų rinkiniai“ (*Nazi War Criminals*, New York, 1963; *He kissed the Swastika*, V., 1964; „Masinės žudynės Lietuvoje“, d. 1, V., 1965; „Nacionalistų talka hitlerininkams“ V., 1970; *Documents accuse*, V., 1970). Pagrindiniai dokumentiniai „įkalčiai“ prieš LV, esą dalyvavusią „persekiojant ir masiškai naikinant žydus“, kaip tik ir buvo fotokopija LVA saugomos patvirtintos ištraukos iš birželio 30 d. protokolo Nr. 6 (minėtas ketvirtasis klausimas) ir perspaudintas iš karo metų leidinio ŽPN tekstas. Po dokumentinės atakos sovietai JAV vyriausybei pasiūnčia reikalavimą išduoti grupę įtariamųjų karo nusikaltėlių. Tuo pačiu pagrindu JAV Kongreso narė Elisabeth Holzman 1974 m. gegužės 20 d. Atstovų rūmuose iškelia kaltinimus buv. LV nariams Brazaičiui ir Šlepečiui. Dėl galimų jų pronaciškų ir prieš žydų mažumą Lietuvoje nukreiptų veiksmų JAV Imigracijos ir natūralizacijos tarnyba prie Teisingumo departamento dar prieš tai pradeda tyrimą, apklausindama liudytojus bei institucijas JAV ir užsienio šalyse. *New York Times* komentuoja skelbiamus įtariamų karo nusikaltėlių sarašus, o prof. Brazaitis, studijuodamas sovietines publikacijas, rengia pastabas apie LV veiklą ir žydų klausimą (ištiesai pirmąsyk paskelbtos tik 1978

m. „Į laisvę“, Nr. 73; medžiaga panaudota ir J. V. Balčiūno apžvalgoje 1974 m. „Aidų“ nr. 9, kur, teigiant klastojimą, vizualiai lyginamos ištraukos iš prokolo Nr. 6, skelbtos *Nazi War Criminals*, „Masinėse žudynėse Lietuvoje“ ir *Documents accuse*). Brazaitis miršta 1974 m. lapkričio 28 d., taip ir nesulaukęs bylos pabaigos, o ši, priešingai jo niūriems pranašavimams (plg. laišką Alinai Grinienei, in: *Ugninis stulpas*, K., 2000, p. 485), neprieina iki teismo ir 1975 m. balandį, neradus jokių įrodymų, nutraukiamas.

Tačiau *istorinė* byla dėl LV politikos žydų atžvilgiu tuo nesibaigė. Per pastaruosius keletą metų vien ŽPN autentiškumo klausimu buvo pasisakę kone visi šiuo klausimu domėjęsi Lietuvos istorikai: vieni pratęsdami *Documents Accuse* tradiciją (Truska, Brandišauskas ir Vytautas Tininis), kiti, kaip ir dera istorikams, užimdami atsargią poziciją (Arūnas Bubnys, Jegelevičius, Kuodytė). Ir štai dabar, pasirodžius GC leidiniui, turėję būti sudėti visi taškai. Nežinau, kaip kitiems, bet man jie regisi kaip didžiuliai ir sunkiai nuverčiami klausukai.

KLAUSIMAI KRITIŠKAM TYRINĖTOJUI IR DOKUMENTŲ SKELBĖJUI

Pirma, kodėl tokie patyrę istorikai iš GC nė nemirktelėję „užkibo“ už atrastųjų originalų, stebuklingai išlikusių per visą sovietmetį, ir galvotrukiais juos išleido? Negi buvo gaila sugaišti keletą mėnesių ir parengti ką nors panašesnio į mokslinį leidinį, – jei ne iš istorikui būtino preciziškumo, tai bent iš pilietinės atsakomybės: juk dar esama gyvų istorijos liudytojų, o atrastieji dokumentai nepaneigiamos politinės reikšmės; pagaliau, knygas prie Seimo veikiantis GC leidžia už mūsų, Lietuvos piliečių, pinigus?

Antra, iš kur sovietų dar 1947 m. suimtam, kratytam, tremtam, kalintam, vėliau Sovietų saugumo iš akių nepaleidžiamam tarpukario spaudos kolekcininkui Juozui Toliušiu nukrito tokie vertingi (taigi ir pavojingi laikyti) dokumentai? Juos išsaugoję LV patikėtiniai perdavė ar kas nors pardavė? O ir apskritai kam reikėjo tokiems patikėtiniams juos saugoti, jei jie ne tik Lietuvai, bet ir asmeniškai galėjo pakenkti? Ar ne paprasčiau buvo juos sunaikinti? Skeptišką klausinėjimą čia galėtų pertraukti pastaba: juk septinto dešimtmečio viduryje kitam kolekcininkui Leonui Gudaičiui per Toliušį pateko į rankas panašios kilmės dokumentai iš Kazio Škirpos archyvo, 1942 m. pabaigoje persiųsti Juozui Ambrazevičiui į Lietuvą (žr. jų pagrindu solidžiai parengtą rinkinį: *Lietuvos aneksija: 1940 metų dokumentai*, V., 1990). Tiesa, šių dokumentų politinė reikšmė nepalyginti menkesnė...

Trečia, jei Toliušis ir turėjo LV protokolus, kodėl staiga 1976 m. jam prireikė juos parduoti (pasak sudarytojo–

už 28 rublius (!)) Respublikinei bibliotekai? Kritiškas istorikas, matyt, sakys, – idant liktų išsaugota ateičiai, kaip ir atsitiko.

Tačiau iš kur mes žinome, kad F 141 atrastieji protokoliai tokiu pat pavidalu buvo išsigyti iš Toliušio? Rankraščių skyriaus gautų dokumentų registracijos knygoje 1977 m. išties esama įrašo, kad XII 22 d. iš J. Toliušio išsigyti Laikinojo ministrų kabineto posėdžių protokoliai, nutarimai, įstatymai, įtraukti į 1977 III 19 sudarytą (iš Toliušio per kelis syk išsigytų dokumentų) F 141. Tačiau nei išsamaus fondo apyrašo, nei inventorinės knygos (sudarytos tik „atradus“ jį) nebūta, tik paties fondo „byloje“ yra trumpas apyrašas, nurodantis pagrindines saugomų dokumentų temas bei bendrus duomenis. Svarbiausia, kad neišlikę LV posėdžių protokolų išsigijimo aktai (prie fondo bylos pridėtas tik vienas, 1974 m. gegužės 4 d. kelių dokumentų išsigijimo (už tuos pačius 28 rb!) aktas, bet tai visai kiti dokumentai, vėliau irgi įtraukti į F 141). Nieko negalima nustatyti ir iš įrašų ant fondo bylų aplankų, nes saugojimo vienetai baigti aprašinėti tik dabar.

Painiavai pailustruoti pakaks paminėti, kad palyginus 1977 m. trumpąjį apyrašą ir dabartinę fondo padėtį, sutampa saugomų dokumentų lapų skaičius (taip pat ir bendras LV posėdžių protokolų lapų skaičius), bet skiriasi saugojimo vienetų skaičius: 1977 m. jų būta 54, dabar (atmetus pora 1998 m. išsigytųjų) – 56, nors nesama jokių pėdsakų, kad nuo fondo sudarymo saugojimo vienetai būtų skaidyti...

Ir dar. Netiesa, kad apie fondą žinojo tik Rankraščių skyriaus darbuotojos, o iš istorikų niekas juo nebuvo susidomėjęs. Įrašai ant trijų bylų (tarp jų ir poros protokolų) aplankų liudija, kad 1977 m. kovo 9 d. (taigi dar nebaigus sudaryti fondo) kažkas (parašas neįskaitomas) „neatrastuosius“ dokumentus buvo užsisakęs. Kodėl gi apie juos negalėjo žinoti ir kai kas kitas?..

PLIKOS AKIES KRITIKA, ARBA ŠVELNIOJI KGB RANKELĖ

Tik kam visas tas įtarumas? Tarti, kad kažkas galėjo „nušvilpti“ iš fondo pora (antai dabar trūkstantų) posėdžių protokolų ar pakeisti juos tinkamesniais, spragas užpildant kokiais nors priedais (antai „Žydų padėties nuostatais“ su parūpintais parašais), juk galima tik nesveikai įsikibus sąmokslo teorijos. Pasak knygos sudarytojo, manyti, kad visus svarbius dokumentus suklastojusi KGB ir tebeklastojanti dabar, būtų tiesiog juokinga. Esą pernelyg menkas ir niekam nebeįdomus objektas.

Tačiau tai akivaizdi netiesa, ką liudija ir minėtojo įrašo iš birželio 30 d. protokolo istorija. Pirmiausia grynai išoriškai skiriasi fotokopijos, skelbtos „Masinėse žudynėse“ ir *Documents accuse* (parašų, adresato „po-

nui finansų ministeriui“ vieta dokumente), ir pirmoji atrodo nežinia kodėl „sumontuota“ iš po penkių metų skelbtos antrosios. Nurodytame CVA Generalinės srities finansų vadybos fonde saugomas ne išrašo originalas, o... dar viena dokumento fotokopija. Originalas, pasak įrašų bylos pabaigoje, 1982 12 02 „išvežtas į Maskvą“ (*sic!*), o 1992 02 17 gražintas ir saugomas saugykloje (8 b, seife Nr. 27). Atsakingų archyvo darbuotojų teigimu, originalo pamatyti nepageidavo niekas iš būrio bylą po 1992 m. užsisakiusių interesantų (o prieš tai tenurodytas vienas, bylą užsisakęs ir aptariamąjį išrašą kopijavęs 1965 m.). Nekelsiu čia klausimo, kam prirėikė tokių „nebevertingą“ dokumentą išvežti 10-čiai metų, svarbu bent, kad gražino... Tik ar tą patį?

Kadangi su originalu tegalėjau susipažinti trumpai ir 40 W lemputei šviečiant, tegaliu pasakyti, kad jis gana panašus į byloje saugomą (taip pat ir į *Documents accuse* skelbtąją) kopiją, tik originale reikalų tvarkytojo parašas kiek išsiliejęs, o kairysis viršutinis kampas, kur nurodytas adresatas, atrodo kaip restauruotas, kai visas dokumentas stebėtinai gerai išlikęs; esama ir šratinuku pažymėtų brūkšnelių, kurių nematyti nė vienoje iš žinomų fotokopijų.

Ką galima spręsti iš tokių išorinių išpūdžių? Man, paprastam žmogui – nieko. O štai patyrusiems profesionalams, dr. Anušausko žodžiais tariant, „iš akies matyti“, kad antai parašai po ŽPN – autentiški. Tačiau ar ir *plika* akimi nematyti, kad reikalų vedėjo Juozo Švelniko parašas ant birželio 30 d. protokolo Nr. 6 – arba padėtas drebančia ranka (ant tos pačios dienos kito, popietinio posėdžio protokolo Švelniko parašas jau lygus, – matyt, sveikata pasitaisė...), arba pieštas. Ar kad min. Šlepečio parašas po ŽPN iš akies itin įtartinas, palyginti su jo paties parašu po liepos 28 d. posėdžio (kur išties svarstyti ŽPN – tiesa, nežinia koku pavidalu – ir pripažinus „principe priimtinais“, galutinai paruošti perduoti juristų komisijai) protokolu. Ir apskritai, ant ŽVP esama ano meto įrašų, darytų bent penkių rūšių rašalu, ir, kaip regis, – bent penkiomis rankomis. Tai tiek apie akis.

NUO PRAEITIES TEISMO IR HEROJIZAVIMO PRIE ATSAKINGO SANTYKIO

O pabaigai – rimčiau. LV ir „žydų klausimo“ santykio svarstymas tikrai nėra vienintelis, norint įvertinti visą LV veiklą istoriniu, juridiniu ar moraliniu požiūriu, juolab prisimenant ir minint Birželio sukilimą. Tačiau toks svarstymas jau turi gilią ir nesibaigusią politinę ir, kaip mėgstama sakyti, „ideologizuotą“ tradiciją. Ir šito svarstymo bei jo tradicijos požiūriu aptartųjų dokumentų autentiškumo klausimas – pamatinis. Savo rašiniu norėjau parodyti, kad jis tikrai galutinai neatsakytas. Savo laiku sovietams (kaip ir kadaise naciams) labai rūpėjo parodyti, kad LV prisidėjo prie žydų naikinimo ir antai iki liepos 2 d. tiesiogiai atsakinga už tai, kas darėsi Kaune (plg. Niurnbergo tribunolo eksperto akad. Juozo Jurginio rašinį „Švyturyje“ 1963 10 19). Buv. LV nariams ir jų šalininkams tuo metu buvo gyvybiškai svarbu įrodinėti, kad LV žydų neengusi ir, priešingai, kaip tik mėginusi nesėkmingai juos užstoti. O mes dabar, apsisprendę, kas *mums* rūpi, galime kelti klausimus ir apie tai, kas tada, 1941 m. birželį, iš tiesų rūpėjo sukiliams ir LV nariams, Gestapui ir SD, Lietuvos žydų bendruomenei ar Sukilimo sujaudintam komisarui Molotovui. Dėl to, šalia kitų kliūčių, kada nors vis tiek reikės „įveikti“ ir kontroversiškujų dokumentų autentiškumo klausimą, – o to be rūpestingos pačių dokumentų istorijos tyrimo ir, matyt, kriminologinės menamų originalų ekspertizės tikrai nepadarysime.

Ir tikrai negalėsime nei deramai paminėti, nei adekvačiai prisiminti, nei autentiškai suvokti ir morališkai įvertinti savo dramatiškos praeities, jei nesistengsime įveikti savo (ne tėvų ir senelių, bet pirmiausia *pačių mūsų*) polinkio *nutylėti*, kas nėra herojiška, garbinga ar aukinga, ir ypač *nukalbėti*, akiai kartojant kitų savo tikslams kadaise išrastas kalbas, nusikaltus štampos ar aukštinant savo tėvų ir senelių žygius arba smerkiant jų klaidas. Pasak vieno nevykusio recituotojo, tegul mirusieji rūpinasi savo numirėliais, o mes verčiau pasigdykime patys... ❧

Senio Šalčio ilgesys

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Jau kurį laiką praeities šešėlis temdo Lietuvos politiką, vis ilgesingiau prisimenami sovietiniai metai, kai Lietuva, nors ir Maskvos pavergta, esą klestėjusi. Šį ilgėsį puoselėja ne tik nusivylę inteligentai. Tai plačios apimties reiškinys. Socialdemokratai yra populiariausia Lietuvos politinė partija, daugiausia todėl, kad jai vadovauja mėgiamiausias Lietuvos politikas Algirdas Brazauskas. Kad Brazauskas buvo silpnas prezidentas, tenkinęsis reprezentacinėmis pareigomis, mažai kam rūpi. Jis populiarus ne dėl konkrečių darbų, bet kaip prarasto sovietinio *El Dorado* simbolis. Socdemų koalicija populiarai ir dėl to, kad ji energingai pliekia užsienio kapitalistus, antai *Williams* ir *Lietuvos telekomą*, kurie esą išnaudoja Lietuvos žmones ir riboja šalies suverenumą. Ši politinė linija nebūtų tokia sėkminga, jei neatitiktų daugelio Lietuvos žmonių galvojimo.

Aukso amžiaus ilgesys nėra naujiena. Jį sutinkame beveik kasdien. Daugelis senukų su nostalgija prisimena vaikystę, kai vyravo rimta tvarka, o ne dabarties palaida bala. Tačiau sovietinių metų ilgesys yra savitas. Juk Sovietų Lietuva buvo diktatūra, ne demokratija; joje nebūta nei minties, nei sąžinės, nei spaudos laisvės; kitamaniai ir tikintieji buvo persekiojami; šalis neturėjo suverenumo, lemiamus sprendimus Maskvoje priimdavo kitataučiai; ūkis buvo neveiksmingas, milžiniškos gamyklos gamino prastos kokybės produktus ir negailestingai teršė gamtą.

Tačiau diktatūros kaina neapskaičiuojama vien pagal jos auką ir padarytą žalą. Reikia prisiminti ne tik tai, ką ji sunaikino, bet ir tai, kam ji neleido atsirasti. Kiek gyvenimų

nugyventa ne taip, kaip norėta, nes mylimasis buvo represuotas? Kiek polėkių ir ambicijų palaidota? Kiek minčių neišplėtota, kiek knygų neparrašyta, nes jos nesiderino su oficialiąja ideologija? Tai milžiniška kaina. Ir ne mažesnė kaina tai, kad po kiek laiko tokių minčių ir svajonių išvis nebūta, nes jų ir pašamonėje turbūt atsisakyta. Kadaisė rašytojams buvo priekaištaujama, kad jie nerašė „į stalčių“, kad nebuvo paslėpę komunistams nepriimtinių šedevrų. Ne priekaištai, o užuojauta būtų buvusi tinkamesnė reakcija, kadangi knygos liko neparrašytos ne tiek dėl drašos stokos, kiek dėl to, kad autoriai nepajėgė rašyti kitaip, negu jie jau rašė.

Dabartinė Lietuva nėra rojus, bet ji – nepriklausoma šalis bei demokratija. Balsavimu galima atsikratyti įkyrėjusios valdžios, galima atvirai ją kritikuoti ir smerkti. Taigi stebina, kad dešimt metų po laisvės atgavimo žmonės dabartį vertina ne pagal ateities viltis, bet pagal slogios praeities standartus.

Praeities šlovinimas Lietuvoje netikėtas dėl įvairių priežasčių. Lietuva labiau nukentėjo nuo komunistų, negu kitos Pabaltijo šalys. Partizanų pasipriešinimo Lietuvoje būta tvirtesnio, sovietų represijos – žiauresnės. Latviai ir estai buvo masiškai tremiami tik 1949 m., o pokario Lietuvoje trėmimai buvo beveik kasmetis reiškinys. Tautinis atgimimas Lietuvoje 1988–1990 m. buvo stipresnis ir platesnis negu kitur. Pagaliau sovietinės praeities nostalgijos negalima paaiškinti vien nusivylimu dabartimi. Latvijoje ir Estijoje gero gyvenimo lūkesčiai irgi nepasiteisino, atsirado gerokai daugiau kliūčių ir sunkumų, negu buvo įsivaizduota. Tačiau šiose šalyse ko-

munistų diktatūra nėra piešiama tokiomis rožinėmis spalvomis kaip Lietuvoje.

Pastaruoju metu Arvydas Juozaitis ėmėsi girti sovietų valdžią. Jo teiginiai kategoriški, bet būdingi kai kuriems gyventojų sluoksniams. Neseniai jis garbino Antaną Sniečką, rašydamas, kad „nebebuvo baisi jokia nauja rusifikacija ar sovietizacija. Net lietuviškoji mokykla – A. Sniečkaus apgintas bastionas! Lietuvybė galutinai tapo civilizacija“. Už šiuos tvirtinimus dar įdomesnės juos palaikančios prielaidos apie lietuvių.

Neaišku, kuria prasme Lietuvos mokyklos 1974 m. buvo apginti bastionai. Užuot buvusios atviros mokslo naujovės ir minčių įvairovė, jos buvo dirbtinai atskirtos nuo didelės dalies mokslo pasaulio ir nuo reikšmingos lietuvių kultūros dalies. Nebuvo galima normaliai dėstyti humanitarinių ir visuomeninių mokslų, supažindinti mokinių ir studentų su naujausiais kitų pasaulio šalių pasiekimais. Viskas buvo perkošiama per labai tankų ideologinį partijos koštuvą. Anapus ribos liko ir didelė dalis Lietuvos kultūros lobių. Istorija buvo radikaliai klastojama. Nebuvo galima skaityti nei Zenono Ivinskio, nei Bernardo Brazdžionio, nei Antano Maceinos. Buvo atrenkami Motiejaus Valančiaus, Maironio, Simono Daukanto ir daugelio kitų autorių darbai, nugeninti ideologiškai nepriimtinas jų mintis ir juos iškreipiant pagal marksizmo dogmas. Bet jei šitoks mokyklos atribojimas nuo tarptautinių ir tautinių mokslų bei

kultūros versmių kam nors nerūpi, tam nerūpi ir tos versmės.

Paradoksaliai skamba ir mintis, kad po Sniečkaus lietuviams esą nebuvo baisi jokia nauja rusifikacija ar sovietizacija. Ji galėjo būti nebaisi tiems, kurie sovietiniais metais pradėjo laikytis to, ką vadinčiau naujuoju lietuvių nacionalizmu arba kaimo patriotizmu. Toks nacionalizmas buvo grindžiamas paprastu didžiavimusi savo lietuviškumu bei etniniu priešišku nelietuviams, ypač rusams, lenkams, žydams bei kitiems netautiečiams. Priešiškus dažnai nebuvo piktybinis, veikiau jį lydėjo švelnus tautinis pasipūtimas, polinkis iš aukšto žiūrėti į tuos, kurių išvaizda, kalba, papročiai ir elgesys kitokie. Šis pasipūtimas rėmėsi tradiciniu niekinamu žvilgsniu į „ruselius“, bet iš dalies reagavo ir į „didžiojo brolio ruso“ aroganciją. Pranašumą prieš rusus buvo galima įrodyti sporte, tad „Žalgirio“ ir kitų lietuvių komandų rungtynes su Maskvos komandomis gaubdavo beveik sakralinis jausmas, jos tapdavo tautos išbandymo akimirkomis. O po kelių „Žalgirio“ rungtynių vykusios demonstracijos ir muštynės buvo naujojo nacionalizmo viršūnė, pateko į jo hagiografinius tekstus.

Toks didžiavimasis paskirų lietuvių laimėjimais mažai kuo skiriasi nuo Europos futbolo sirgalių entuziazmo palaikant savo komandas. Savo ruožtu priešiškus rusams primena vieno kaimo bernų pagiežą gretimo kaimo vaikinams. Sirgalių ištikimybė tvirta, ji gali tęstis iki gilios senatvės ir sukelti stiprius jausmus. Kaimo nacionalizmas patrauklus ir tuo, kad jis visiškai nereiklus. Pakanka tokiu patriotu pasiskelbti, puoselėti šiltus, nors ir neapibrėžtus, jausmus saviesiems ir švelnią pagiežą priešams. Kitų išipareigojimų dažnai nėra.

Naujasis nacionalizmas daug paaiškina. Jis apsaugojo žmones nuo rusifikacijos, nes priešiškus rusams buvo vienas šio nacionalizmo pagrindų. Nebijota ir sovietizacijos. Juk dalis naujųjų nacionalistų jau buvo visiškai susovietėję, persisunkę sovietine dva-

sia, nors ir nusiteikę prieš rusus. Kiti, nors ir netapę sovietiniais žmonėmis, sovietizacijos nebijojo, nes jie buvo jai ir jos padariniams abejingi. Jų nacionalizmas neturėjo nei valstybinio elemento, nei nuostatos, kad tauta turėtų sukurti savo valstybę kaip laidą savo žmonių laisvei ir kultūrai klestėti. Ar Lietuva mažiau ar daugiau susovietinta, ar Maskva švelniau ar griežčiau varžo kultūrą, minties ir sąžinės laisvę – jiems buvo antraeilis dalykas. Jiems sniečkinė mokykla galėjo ir būti lietuviybės bastionas, nes rūpėjo tik tai, kad lietuvių būtų dėstomoji kalba. Kas dėstoma, koks pamokų turinys, ar tikintys vaikai persekiojami, ar visi verčiami stoti į spaliukus ar komjaunimą – jiems buvo tas pats. Ir Sniečkus gali tapti tautos tėvu, jei nepriklausomybė nieko nereiškia, jei kultūros varžymas ir istorijos klastojimas – smulkmenos, tik svarbu, kad svitą sudarytų lietuviai ir atsakingi postai būtų skiriami tautiečiams. Pagal naująjį nacionalizmą, tokiomis aplinkybėmis gal „lietuviybė galutinai tapo civilizacija“.

Šiek tiek supaprastinu naująjį nacionalizmą. Ne visi sutapatino lietuviškumą vien su kilme, didžiavosi vien krepšininkais. Daugelis jų sugyveno su rusais. Kai kurie apgailestavo dėl kultūros iškraipymo, piktinosi valdžios pastangoms įsiskverbti į žmogaus sielos kerteles, suprato, kad pramonės gigantai žaloja Lietuvos gamtą ir kenkia jos žmonių sveikatai. Bet ir jie liko paženklinti naujojo nacionalizmo, jo skatinamo polinkio žiūrėti įtariai į tai, kas svetima, ypač iš Vakarų. Vakarai liko tamsusis žemynas, iš kurio ateina išnaudotojai, siekiantys pasiglemžti Lietuvos žmonių turta, iškrypėliai, mėginantys pakirsti tradicines vertybes, dorovę ir tikėjimą, tiesiog svetimi žmonės, kurie negerbia ir nesupranta Lietuvos žmonių savitumo.

Kiek Vakarai svetimi ir grėsmingi, tiek Rytai – artimi ir raminantys. Rusai gal yra it kito kaimo bernai, bet šalia jų jau gyventa, tad lengviau su jais ir bendrauti. Be to, pranašumo jausmas juos paverčia savesniais.

Gal ir dėl to Mažeikių pardavimas amerikiečių įmonei reiškia tautos išdavystę ir suverenumo atsisakymą, o akcijų atidavimas *Lukoil* – eilinių verslo sandorį. Gal ir dėl to koneveikiamas *Williams*, o ne *Lukoil*, kuris netiekia naftos. Ir todėl dar vis atsiranda sovietinės praeities apologetų, kurie visiškai nuoširdžiai tikina, kad komunistų dauguma buvo patriotai, kad sovietinė santvarka buvo beveik normali, kad buvo galima gyventi gerai. Ir negali būti kitaip. Nepriklausomybės ir sąžinės laisvės nepasigendama, jei jos nevertinamos.

Ši lietuviybės ir patriotizmo samprata gerokai skiriasi nuo ankstesnės. Nors tarpukario metais kai kuriais atžvilgiais lietuviybė dar buvo kuriamą, lietuviška tapatybė dar buvo atskiriama nuo lenko-kataliko ir vyravo perdėtas polinkis daug kur išvelgti lietuviybės niekinimą, lietuvių patriotizmas nebuvo labai narciziškas ir siauras. Europa viliojo, o ne baugino. Suartėjimas su Vakarų kultūra buvo laikomas ne lietuviybės paneigimu, o jos užbaigimu. Hermetiškas uždaramas ir užsisklendimas savyje buvo svetimas net tautininkų grietinėlei, ką ir kalbėti apie katalikus, kurie, priklausydami Visuotinei Bažnyčiai, suprato būtinybę pasimokyti iš kitų tautų, pasisavinti tai, kas geriausia. Franšois Mauriaco mintys buvo laikomos aktualiomis ne tik Paryžiuje, bet ir Kaune. Tautinė savigarba reikalavo per daug nuo Europos neatsilikti, o ne gardžiuotis abejingumu viskam, kas svetima.

Naujasis nacionalizmas turi savo šauklių ir sekėjų. Jų remiama socdemų koalicija ilgainiui perims valdžią. Vis dėlto naujasis nacionalizmas pamerktas žlugti. Nepaisant Rytų traukos, socdemai sieks Europos Sąjungos ir NATO narystės, o jaunesni žmonės, negyvenę sovietinėje santvarkoje, nepasisavins jo dvasinio nihilizmo.

LA NOSTALGIA, ARBA GORBAČIOVO SVAJONĖS

Antanas Gailius

Nelaimės įsismelkė į gilesnius klotus, sugadino pagrindus, pagraužė vidaus atramas. Neliko jokio vieningumo, jokios būtinybės. Mane reiktų iš pagrindų sanuoti. Gyva mane išlaikė tik instinktas ir tinginystė.

Michael Krüger, *Himelfarbo sugrįžimas*

Pro mano mansardos langą matyti žydintis kaštonas ir pušis. Pušyje yra inkilas, jame šiomet apsigyveno varnėnai. Jau, matyt, išperėjo vaikus, nes smarkiai triūsia, vis šaudo ir šaudo pirmyn ir atgal: reikia maitinti šeimyną.

Būtų visai idiliškas vaizdelis, tačiau intelektualinėje, dvasinėje, rašytinėje, virtualiojoje ar dar kitais vardais vadinamoje aplinkoje tvyro kažin kokia įtampa, lyg ir koks laukimas ar lūkuriavimas, nepasitenkinimo saviimi ir pasauliu atmosfera. Tiesiog kaip Franzo Kafkos trumputėje novelėje „Traukinio keleiviai“:

„Žiūrint žemiškai suteršta akimi, mūsų situacija – kaip traukinio keleivių, kuriuos katastrofa ištiko ilgame tunelyje, ir tokioje vietoje, kur pradžios šviesos jau nebematyti, o galo šviesa tokia menkutė, kad žvilgsnis vis turi jos ieškoti ir vis ją pameta, be to, nėra net tikras dalykas, ar pradžios ir galo apskritai esama. O aplink save dėl juslių sumaištis ar dėl nepaprasto jų jautrumo mes regim vien siaubus ir, žiūrint kokia kiekvieno nuotaika ir susižeidimas, nuostabų arba varginantį kaleidoskopinį mirguliavimą.

Ką man daryti? arba: Kam man taip daryti? – niekas neklausia šiose vietose.“

Nepasitenkinimas, regis, galėtų būti pozityvus dalykas. Ko gi tikėtis iš žmogaus, kuriam nieko netrūksta. Ta-

čiau nepasitenkinimas nepasitenkinimui nelygu. Man kartais darosi baugu, kad mūsiškis nepasitenkinimas yra būtent ne stimulus sukti galvą „Ką man daryti?“ arba „Kam man taip daryti?“, o tiesiog dingstis zirzti ir niautis, piktintis ir murmėti. Be jokios abejonės, čia esama ir politinių priežasčių. Panašu, kad net ta mūsų šviesuomenės dalis, kuri per praeitus rinkimus tikėjosi ir tikėjo nuskrisianti į šviesią liberalizmo ateitį ant sidabru žvilgančių Rolando Pakso sparnų, šiandien, nors ir nedrįsdama atvirai reikšti nusivylimo, vis dėlto yra nusivylusi. Konservatoriai, kad ir retkarčiais mėginantys parodyti vieną kitą gyvybės ženklą, matyt, tebėra porinkiminės komos būklėje (nors kartais labai norėtusi, kad ji neužsitęstų visą šią kadenciją). Apie krikščionis demokratų (šiaip ar taip, bent kol kas – nabašninkus) išvis geriau patylėti.

Tačiau vien politikos reikalais ore tvyrančios sąstingio atmosferos aiškinti nesinorėtų (juo labiau, kad dar galima būtų ir padiskutuoti, kiek kaip tik tas sąstingis

Grupė Lietuvių kultūros draugijos narių „Baltarusijos“ geležinkelio stotyje Maskvoje. Pirmoje eilėje iš kairės: generolas Kazys Skučas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Mykolas Biržiška, Jurgis Baltrušaitis. 1935. VGA

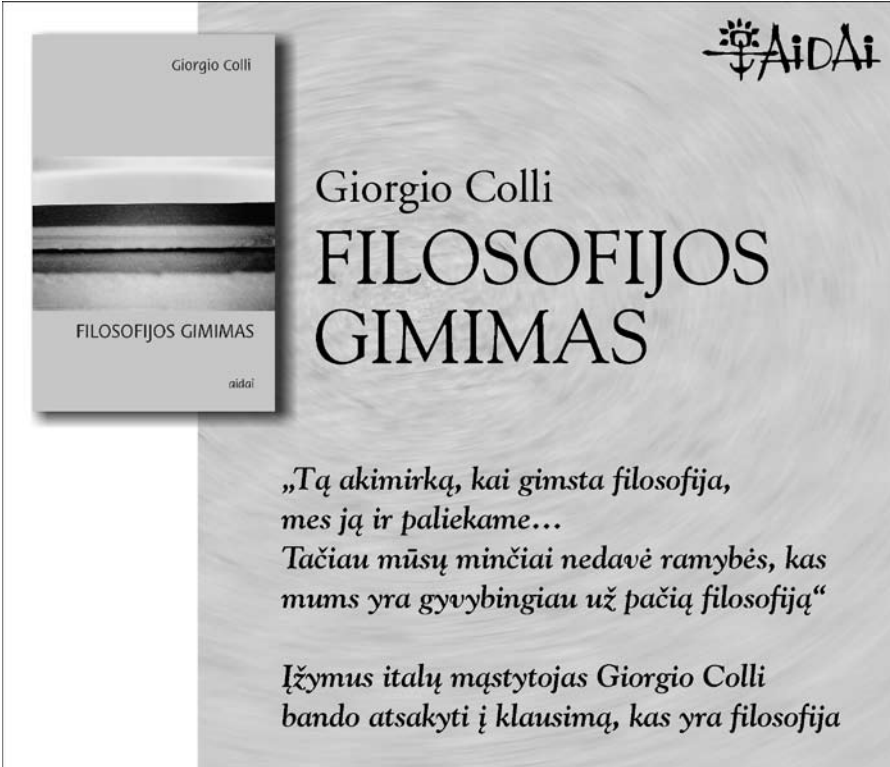
ANTANAS GAILIUS (g. 1951) – poetas, vertėjas, aktyviai bendradarbiauja kultūrinėje spaudoje, buvo almanacho „Proskyna“ ir savaitraščio „Amžius“ vyriaus. redaktorius.

turi įtakos politikos reikalams). Nors ir visai kitame kontekste, norėčiau grįžti prie šio teksto pradžioje pateiktos citatos iš ką tik „Tyto albos“ išleisto Michaelio Krügerio romano. (Rizikuodamas susilaukti priekaišto, kad reklamuoju knygą, kurią pats verčiau, vis dėlto tikrai siūlau ją paskaityti tiems, kurie kartais susimąsto apie gyvenimą mūsų pasaulyje.)

Ar tik nebus bent kartą teisingai situaciją įvertinęs Romualdas Ozolas, kai maždaug mano kartą pavadino „prarastą“. Tai juk ta pati „šešiasdešimt aštuntųjų“ karta, apie kurią dabar, dėkui Dievui, jau pradeda mąstyti ir Europoje, ir net Lietuvoje (kad ir Irenos Vaišvilaitės straipsnyje š. m. „Naujojo Židinio-Aidų“ Nr. 4). Šiai kartai praėjusio šimtmečio devinto dešimtmečio perversmai mūsų ir mūsų kaimynų padangėse, ko gero, sudavė ne mažiau skaudų egzistencinį smūgį negu „tikriesiems“ komunistams. Nelengva revizuoti įsitikinimus, gyvenimo įpročius ir nuostatas, kai tau antai apie penkias dešimtis metų. Ar ne iš čia randasi Irenos minimi „verksmingumas ir aukos poza“? Tokia situacija nėra nei kažin kokia naujiena, nei negirdėtas dalykas. Raštu ji užfiksuota jau garsiojoje Senojo Įstatymo vietoje, kur kalbama apie „Egipto mėsos puodus“. Jeigu atminsime, kad Izraelis buvo maitinamas mana iš dangaus, vadinasi, nebadavo, tai ir tuos „mėsos puodus“ turėsime suprasti ne pažodžiui, o kaip pakenčiamai aprūpintos nelaisvės ilgesį. Laisvė yra viliojantis, bet ne taip lengvai išstveriamas dalykas. Sunku pačiam ir brėžtis gyvenimo ribas, ir jų laikytis. Vis norisi, kad ribas

nubrėžtų kas kitas: faraonas, prezidentas, ministras. Tačiau šie asmenys arba negali, arba nenori mums tų ribų brėžti, palikdami mus kęsti laisvės vargus. Štai tada ir randasi toji keista, net nesuvokiama nostalgija, štai tada pradeda ieškoti kaltų. Ir jų visados rasime. Izraelitai visus šunis ėmė karti ant Mozės, Lietuvoje vadinamoji kairė juos karia ant Vytauto Landsbergio, o vadinamoji dešinė – ant žiniasklaidos. Kad nekiltų nesusipratimų, galiu prisipažinti, kad veikiausiai ir aš pats (kaip ir dar daugelis) būčiau pasirašęs inteligentų laišką Prezidentui, jei tik būčiau buvęs pakalbintas. Žiniasklaidos padėtis mane irgi nervina ne mažiau negu laiško autorius, ir tikriausiai būčiau pasidavęs jausmui, kad prisidedu prie gero reikalo. Tačiau, jei rimtai pagalvosime, turėsime pripažinti ir tai, kad, be „Komjaunimo ryto“ ir didžiąja apgavyste sukurtos „Respublikos“, dar vienas laikraštis turėjo didžiulį šansą tapti tikrai geru ir rimtu. Kalbu apie „Lietuvos aidą“. Kodėl jo šiandien nebeturime, – štai klausimas, į kurį turėsime kada nors patys sau atsakyti. (Atvirai kalbant, man kartais regisi, kad ne ciniškos žiniasklaidos agresyvumas, o mes patys, dešinės žmonės, konservatoriai, krikščionys demokratai ir visos jų atmainos atmainėlės, kaip įmanydami bent jau neveiklumu stengėmės, kad padorios žiniasklaidos Lietuvoje neliktų.)

Kai kalbu apie nostalgiją, neturiu galvoje pačios primityviausios jos atmainos, kad „anksčiau viskas buvo geriau“. Protu suvokiame, kad geriau nebuvo, šviesią valandą žinome ir tai, kad laisvė vis dėlto didesnė gėrybė. Tačiau iš kažin kokių nesantuotų ir prieblandoje skendinčių mūsų sąmonės kampelių vis ima ir išlenda tai, ko net patys tikrai nenorėtume nei pareikšti, nei pripažinti. Kartais pagalvoju, jog Michailas Gorbačiovas, lankydamasis Lietuvoje, gal ir tikrai nuoširdžiai negalėjo patikėti, kad gyvenimas sudėtingesnis ir didingesnis už jo perestroiką. Todėl ir ieškojo paprasto ir lengvo paaiškinimo: kažkoks profesorius, kažkokie kiti negeriečiai pagadino jo gerai sumanytą reikalą. O štai penktame „Naujajame Židinyje-Aiduose“ skaitau „Dienoraštį“ – ir net šiurpoka darosi paralelė su Gorbačiovu, kai pamatau, kad, pasirodo, *katalikiška šalis* Olandija *antikatalikiška* tapo, ko gera, „meilės apaštalu ir teologų“ dėka. Kadangi šiek tiek anksčiau „meilės apaštalais“ buvo pavadinti du „kytri lietuviški pilozopai“ (na,

Giorgio Colli

FILOSOFIJOS GIMIMAS

aidai

GIORGIO COLLI

FILOSOFIJOS GIMIMAS

*„Tą akimirką, kai gimsta filosofija, mes ją ir paliekame...
Tačiau mūsų minčiai nedavė ramybės, kas mums yra gyvybingiau už pačią filosofiją“*

Ižymus italų mąstytojas Giorgio Colli bando atsakyti į klausimą, kas yra filosofija

AIDAI

sakykite, kuo ne gorbačioviška frazė?), galima daryti išvadą, jog tai jie ir kalti, kad Olandijoje įteisinta eutanazija. Paprasta ir skaidru lyg ašara, ir jokios *pilozopijos*. Galima būtų paklausti, kodėl vienas kalvinizmo bastionų Europoje čia vadinamas katalikiška šalimi, galima būtų prisiminti, kad meilės apaštalu paprastai vadinamas šv. Paulius, galima būtų svarstyti, kodėl kunigas tvirtina nesusišnekęs su jo sekėjais. Neketinu leisti į teologines diskusijas, nes tikrai nesu šiuo klausimu pakankamai pasikaustęs. Galiu suprasti, kad ir Bažnyčioje gali ir turbūt turi būti nuomonių ir požiūrių skirtumų (a. a. mano bičiulis kun. Zigmas Grinevičius MIC sakydavo, kad Bažnyčios namuose esama daug kambarių). Man neskani tik tokia diskutavimo maniera. Juk tikriausiai ir tie meilės apaštalai kartais vakare būna taip nusiplūkę ir nuvargę, kad irgi melsdamiesi neverkia, kad ir jų širdis būna kieta kaip titnagas.

Atgimimo pradžioje kelis kartus lyg ir kilo bangos, kad turime sanuotis. Būta tada ir mėginimų – ir labiau, ir mažiau vykusių. Turime prisipažinti, kad ir tai, ko gera, buvo iliuzija. Liustracijos įstatymas, aišku, šį bei tą būtų davęs. Teisingiau, šį tą būtų reiškęs gal net ne pats įstatymas, o jo priėmimas. Jeigu Parlamentas būtų gebėjęs tokį žingsnį žengti, galėtume manyti, kad nelaimės ne taip smarkiai pagrauzė mūsų vidines atramas. Tačiau jos pagrauztos, o sustoti ir imtis esminio sanavimo mums niekas nei davė, nei duoda, nei duos laiko. Vadinas, sanuosimės ilgiau, tai daugiau kainuos ir atneš daugiau kančių. Be to, besanuojant vieną kampa, ims griūti kitas. Bet man visada imponavo Rainerio Maria Rilke's eilutė: „Kas kalba apie pergales? Ištvirti – štai viskas“. Gal todėl man iš visų mėginimų sanuotis, ko gera, didžiausią įspūdį padarė kun. Vaclovo Aliulio MIC straipsnis „Rezistentai, kolaborantai ir kas dar“ ketvirtame „Naujajame Židinyje-Aiduose“. Nors jame kalbama vien apie kunigus, manau, kad ne kažin kuo skyrėsi ar skiriasi ir daugumos pasauliečių inteligentų situacija.

Kas turi namus, tas žino, kad jų statyba niekad nesibaigia. Būtinybė keturiasdešimt metų klajoti po dykumą – ne tik bausmė už Aukso veršio garbinimą. Man regis, kad tai ir gailėstinumo ženklas: tie, kurie neįkėlė kojos į Pažadėtąją žemę, nepatyrė ir nusivylimo, kad, ton žemėn atkakus, irgi tenka savo veido prakaitu duoną valgyti, skausmuose gimdyti vaikus, vaidytis

su kaimynu dėl niekniekių arba bijoti plėšiko. Bet jie buvo laisvi savo dykumoje ir gavo savo Dievo – o ne faraono – įstatymą.

Suprantu visus, kurie jaučiasi pavargę ir trokštantys atvangos. Tačiau man neramu, kai meilė skelbiama teisingumo, pareigų, atsakomybės, taisyklių, vienybės ir disciplinos priešingybė. Pasaulis pernelyg didingas, kad jį aprėptų taisyklės, o jo pusiausvyra pernelyg trapi, kad jai pakaktų disciplinos. Ir nemokėsiu pasakyti geriau už tą patį Kafka, beje, irgi, matyt, prisimenanti išėjimą iš Egipto (alegorija „Naktį“):

„Nugrimzti į naktį. Taip, kaip mes kartais nuleidžiame galvą susimąstydami, taip visiškai nugrimzti į naktį. Aplink miega žmonės. Mažutis vaidinimas, nekaltas apsigaudinėjimas, kad jie miega namuose, tvirtose lovose, po tvirtu stogu, išsitiesę ar susirietę ant čiužinių, užsitraukę drobules, po atklodėmis, iš tikrųjų jie susirinkę kaip kažkada anuomet ir dar vėliau nykioje dykynėje, stovykloje po žvaigždėm, nesuskaičiuojama gausybė žmonių, tauta, armija, po šaltu dangum, ant šaltos žemės, pargriuvę ten pat, kur pirma stovėjo, pasidėję po galva ranką, ramiai alsuodami. O tu budi, tu – vienas iš sargų, tu susirandi kitą, mosuodamas degančiu pagaliu iš žabų krūvos šalimais. Kodėl tu budi? Kas nors turi budėti, kaip pasakyta. Kas nors turi būti pasirengęs.“

Man regis, tai ir yra svarbu, tai ir yra vienintelis tikrasis optimizmas. O visa kita – kad ir kaip graudu būtų, deja, tik *La nostalgia* (taigi tik operos, o ne mūsų gyvenimo realybė) arba Gorbačiovo svajonės. ❧

Lietuvos Liaudies seimo igaliosios delegacijos sutikimas Maskvoje, Baltarusijos geležinkelio stotyje. Iš kairės: Petras Cvirka, Antanas Venclova, Justas Paleckis, Marija Kutraitė. 1940 m. liepos 30 d. P. Troškino nuotr. LNM ikonografijos skyrius

DAR VIENAS INTELEKTUALŲ PAREIŠKIMAS

Alvydas Jokubaitis

Intelektualai visada turėjo politinių pretenzijų. „Kol valstybėse nekaraliaus filosofai, – anot garsiojo Platono pasakymo, – tol jų vargams nebus galo.“ Nuo Apšvietos laikų intelektualai neišsivaizduojami be kokio nors politinio pareiškimo. Sunku, pavyzdžiui, tarpukario Lietuvos politinį gyvenimą suprasti be deklaracijos „Į organiškios valstybės kūrybą“. Šis intelektualų kūrinys tapo lietuvių politinės minties istorijos paminklu. Sovietmetis nutraukė šią minties gilumu pasižyminčių deklaracijų rašymo tradiciją. Įsigalėjo greitai parašyti, politinius oponentus traiškantys intelektualų pareiškimai.

Neseniai pasirodęs Lietuvos intelektualų laiškas prezidentui (*Lietuvos aidas*, 2001, Nr. 111) taip pat priskirtinas prie skubotai parašytų, jokia iškilesne mintimi nepasižyminčių pareiškimų. Laiško autoriai nepateisina savo kaip intelektualų paskirties. Jie nesugeba sužadinti kritinės minties ir nesiūlo jokių sąvokų, padedančių piliečiams naujai pažvelgti į save ir visuomenę. Laiške dominuoja dvi temos – pasipiktinimas žiniasklaida ir Lietuvos dvasinio nuopuolio konstatavimas. Visas pareiškimo tekstas suformuluotas visai nekonstruktyvia emocijų kalba. Stasys Šalkauskis tarpukario metais taip pat yra parašęs laišką Lietuvos Respublikos prezidentui Antanui Smetonai, tačiau jo kūrinys dominuoja visai kitos emocijos, ir jo laiškas atitinka rimčiausios argumentų kalbos reikalavimus. O dabartinio laiško autoriai stokoja svarbiausio dalyko – nuoseklios ir aiškios minties.

Jie nori pasakyti kažin ką svarbaus, tačiau neranda tinkamų žodžių. Abejonių nekelia jų konservatyvus nusistatymas. Šiuo požiūriu jie galėjo būti tikrai prasmingos kultūrinės iniciatyvos pradininkai. Lietuvoje jau seniai pribrendo konservatyvaus kultūrinio sąjūdžio reikalas. Galingas JAV neokonservatorių judėjimas per paskutinius kelis dešimtmečius sugebėjo pakeisti moralinį galingiausios pasaulio valstybės veidą. Jungtinės Valstijos šiandien yra konservatyviausia Vakarų demokratija. Perskaityt šios šalies konservatorių ir ne-

okonservatorių raštus, lietuvių autoriai būtų radę tai, ko patys nesugebėjo suformuluoti.

Laiško autoriai pasirinko netinkamą kalbėjimo toną. Kultūrinis konservatizmas negali būti grindžiamas vien neigiamomis emocijomis. Reikalingas simpatiškas, draudimų, grasinimų ir pasipiktinimų politiką peržengiantis konservatizmas. Pokomunistinės Lietuvos žmonės reikia įtikinti, kad moralinis konservatizmas yra sudedamoji geresnio gyvenimo dalis. Šiuolaikiniai konservatoriai neturi kitos išeities – tik ieškoti bendraminčių. Jie privalo sugebėti patraukti žmones geresnio gyvenimo vizija.

Nuo Apšvietos laikų intelektualai garsėja savo svyravimais, pasimetimais ir mėtymusi iš vieno kraštutinumo į kitą. Būtent jie (tiksliau – radikalūs Apšvietos sparnas) per paskutinius kelis amžius labiausiai prisidėjo prie iššūkių tradicinei moralei. Todėl šiandien, susidūrus su konservatyviais intelektualų pareiškimais, tikrai nelengva patikėti, jog tai nėra dar vienas trumpalaikio susižavėjimo objektas. Laiško autoriai kol kas neįtikino savo intencijų rimtumu.

Jie neatliko pagrindinio darbo – neišaiškino savo pozicijos esmės. Laiške dominuoja neigiamos emocijos, tačiau trūksta jų racionalaus paaiškinimo. Kolektyvinių laiškų rašymo patirtis rodo, jog už bendrų žodžių dažnai slypi labai skirtingi paskirų žmonių įsitikinimai. Tai, ką norėjo pasakyti Jonas, gali visiškai skirtis nuo to, ką norėjo pasakyti Petras. Todėl tokio pobūdžio laiškus geriausia rašyti po ilgų tarpusavio diskusijų. Tačiau lietuvių autoriai ryžosi elgtis kitaip – jie nutarė pirmiau išivelti į muštynes ir tik po to aiškintis, kokia jų prasmė.

Propaguojant „tradicines dvasines vertybes“, reikėtų būti atlaidesniems savo oponentams. Gyvename potradicinėje visuomenėje, ir išlikti gali tik tos moralinio gyvenimo tradicijos, kurias palaikyti žmonėms atrodo prasminga. Tradicija šiandien jau nėra savaime garantuotas dalykas, kaip buvo prieš šimtą ir daugiau metų. Jai išlaikyti reikia daugybės sąmoningų žmonių pastangų. Todėl sugebėjimas rasti bendraminčių yra pagrindinis bet kurio moralinio konservatizmo ateities klausimas.

Dabartiniai konservatoriai turi įtikinti žmones, kad

ALVYDAS JOKUBAITIS (g. 1959) filosofas, humanitarinių mokslų daktaras (1992), VU Tarptautinių santykių ir politikos instituto dėstytojas.

jų propaguojamos idėjos neprieštarauja krašto ekonominei, politinei ir kultūrinei modernizacijai. Jie turi priminti, kad be tiesos sakymo, tarpusavio pasitikėjimo, atsakomybės ir teisingumo neįmanoma jokia moderni visuomenė. Kapitalizmas nėra kokia nors savaimė, be žmonių moralinių įsitikinimų funkcionuojanti ekonominė sistema. Žiniasklaida taip pat nėra kažin koks ypatingas moralinio blogio šaltinis. Vieni žmonių moraliniai įsitikinimai pagimdo bulvarinius, kiti – rimtus periodinius leidinius. Lietuvių leidėjai žino, kuo bulvarinė spauda skiriasi nuo rimtosios. Tačiau be tam tikro visuomenės spaudimo, tiksliau – jos požiūrio į save pasikeitimo, jie aiškiai neskuba statyti užtvarų blogio skverbimuisi. Visuomenės iniciatyva čia gali suvaidinti svarbų vaidmenį, tačiau ji neturi būti tokia nekonstruktyvi, kaip nagrinėjamo intelektualų laiško atveju.

Tarp nemažų abejonių keliančių dalykų norėčiau paminėti laiško autorių požiūrį į politinę valdžią, konkrečiai – į prezidento instituciją. Lietuvos Respublikos Konstitucija įpareigoja prezidentą „būti visiems lygiai teisingu“. Tai reiškia, kad jis negali lengva ranka pasirašinėti po įvairiais piliečių moralinio pobūdžio pareiškimais. Šiuolaikinės visuomenės piliečiai laikosi skirtingų moralinių, religinių ir filosofinių įsitikinimų, ir prezidentas negali į tai nekreipti dėmesio. Norėdamas išsaugoti nešališkus politinio bendradarbiavimo principus, jis privalo likti neutralus kai kurių moralinių pareiškimų atžvilgiu. Toks jo neutralumas turi gilią moralinę prasmę. Taip jis išsaugo politinio teisingumo principus, kurie kiekvienam iš mūsų leidžia gyventi pagal savą gero gyvenimo supratimą. Tik dėl to katalikas nėra priverstas gyventi pagal ateisto, konservatorius pagal liberalo, o kaimo žmogus – pagal intelektualo gyvenimo sampratą.

Nepriimtinas, regis, laiško autorių požiūris į pilietinę iniciatyvą. Jau minėtų JAV neokonservatorių patirtis rodo, kad be jokios prezidento pagalbos galima sukurti galingą visuomeninį sąjūdį, propaguojantį moralinio konservatizmo idėjas. Tikros pilietinės iniciatyvos kūrėjams nereikia politinės valdžios paramos. Jie sugeba veikti savo nuožiūra. Tikrai pilietinei iniciatyvai palaikyti neužtenka vieno trumpo laiško prezidentui. Tam reikia kruopštaus kasdienio darbo, sudaryto iš savo idėjų propagandos, sugebėjimo organizuotis, rasti finansinių išteklių ir bendraminčių, išsikovoti autoritetą visuomenės akyse. Atsiverskite antai interneto puslapį *townhall.com* ir pamatysite, kaip JAV konservatoriai sugeba kiekvieną dieną surinkti visas konservatyvios minties apraiškas savo šalyje. Ar tokiam juodam kasdieniam darbui yra pasirengę lietuvių intelektualai?

Laiške prezidentui gausu nepamatotų tvirtinimų. Vienas iš jų skamba taip: „Galima būtų konstatuoti keistą ir paradoksalų faktą, kad per 10 Nepriklauso-

mybės metų Lietuvos dvasinis nuosmukis vyko žymiai sparčiau ir akivaizdžiau nei per 50 sovietmečio metų“. Tai vienas teiginių, su kuriais labai sunku ginčytis. Dabartinė Lietuvos visuomenė nuo sovietinės skiriasi ir tuo, kad ji leidžia susidurti skirtingiems požiūriams į ją. Apie visuomenės nuopuolį ir didingumą šiandien galima kalbėti tik po ilgos diskusijos. Tačiau laiško prezidentui autoriai bando vežimą pastatyti pirmiau arklio. Jie moralinį nuosmukį nori pristatyti kaip neginčijamą išvadą, o ne kaip vieną labai abejotinų prielaidų. Tokios išvados pateikimas laiške prezidentui yra ir tam tikras politinio nekorektiškumo pavyzdys.

Nemažų problemų laiško autoriai turi ir dėl laisvės sampratos. Vienas jų kreipimosi į prezidentą pasažų skamba taip: „Ir iškyla klausimas: ar bekovotume dėl mūsų laisvės taip, kaip kovojome prieš dešimtmetį?“ Į šį klausimą norisi atsakyti klausimu: „Kodėl žmonės kovoja dėl laisvės?“ Galima pateikti daugybę pavyzdžių, įrodančių, kaip lengvai laisvė išmainoma į kitus dalykus – gerovę, saugumą, statusą ar pripažinimą. Tačiau

Lietuvos rašytojai, vykstantys į Maskvą, į sąjunginį rašytojų suvažiavimą. Iš kairės: Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Bieliauskas, Jonas Lankutis, Eduardas Mieželaitis. Vilnius, 1958. E. Šiško nuotrauka. VGA

ar dėl to sumažėja laisvės reikalo reikšmė? Laisvės visada reikia tiems, kurie nori būti laisvi, kurie nori jaustis savo veiksmų šeimininkais. Laisvė nėra svarbiausias dalykas žmogaus gyvenime, tačiau be jos mes galime prarasti daugybę kitų svarbių dalykų. Nesinori tikėti, kad Lietuvos žmonės po dešimties pokomunistinio gyvenimo metų yra pasirengę rinktis naują vergiją.

Laiško autoriai pernelyg dramatiškai lietuviško patriotizmo reikalus. Panašiai kaip ir kitų ištikimybės pareiškimo formų atveju, antai santuokos ir šeimos, patriotizmas nėra toks lengvai sunaikinamas dalykas, kaip bandoma pavaizduoti laiške. Lietuviškas patriotizmas šiuo metu išgyvena tam tikras transformacijas, tačiau tai nereiškia, kad mes nesuvokiame tėvynės kaip moralinės kategorijos. Būkime realistai ir neužmirškime, iš kokio palikimo vaduojamės. Kai kurie mūsų pokomunistinio laikotarpio pasiekimai šiandien jau yra susilaukę net ir tarptautinio pripažinimo. Tarp jų – ir mūsų požiūris į spaudos laisvę. Laiško autoriai užmiršta, jog tai labai rimtas pagrindas mūsų žiniasklaidai tobulėti.

Liberali demokratija nėra kokia nors tobula politinė santvarka. Pagrindinis jos privalumas yra susijęs su tuo, kad ji bando save legitimuoti piliečių įsitikinimais. Tačiau dėl to dalyko net ir labiausiai išsivysčiusiose Vakarų šalyse iškyla nemažų problemų. Paskutinių dviejų amžių patirtis rodo, jog atsiranda vis naujų manipuliavimo žmonių įsitikinimais formų. Už laisvos piliečių diskusijos nuolatos pasirodo jėgos, norinčios būti daugiau negu tik vienu tarp diskutantų. Šios jėgos nori manipuluoti žmonių pažiūromis. Turėdamos komercinių ir politinių interesų, žiniasklaidos priemonės lengvai gali pasiduoti finansinių ir politinių grupių įtakai. Todėl piliečiai turi kovoti prieš šį tikrai didelį pavojų. Tai sudedamoji jų nesibaigiančios kovos už laisvę ir lygybę dalis.

Manipuliacija žmonių įsitikinimais visada sėkminga tada, kai žmonės mažai dalyvauja tvarkant jų politinius reikalus. Daug lengviau manipuluoti piliečiais, kurie su politika susiduria tik žiūrėdami televizorių, skaitydami laikraščius arba lankydamiesi savivaldybėje. Tai reiškia, kad lietuviškos žiniasklaidos problemos nėra vien tik jos pačios problemos. Tai viena visų mūsų politinės kultūros problemų. Turime atminti, jog tada, kai piliečiai politinio gyvenimo klausimais nesugeba palaikyti racionalios diskusijos, už juos pradeda kalbėti korumpuoti politikai ir korumpuota žiniasklaida. Šis principas galioja ir mūsų požiūriui į žiniasklaidos komercializaciją. Vos tik piliečiai pradeda galvoti, kad viskas perkama ir parduodama, jau kitą rytą žiniasklaida pasirodo kaip pats tobuliausias šio įsitikinimo įgyvendinimo pavyzdys.

Į politiką šiuo metu ateina daugybė jai mažai pasi-

rengusių žmonių. Ne ta prasme, kad jie neturėtų kokio nors specialaus išsilavinimo. Jiems trūksta daug svarbesnio dalyko – rimtų politinių diskusijų patirties. Mūsų naujoji politikų karta yra pratusi prie organizuotos daugumos, susitarimų už uždarų durų, masinės kultūros standartus atitinkančių pareiškimų ir noro valdyti viešąją nuomonę. Nenuostabu, jog panašiai elgiasi ir žiniasklaida, kuri savo įtaką ir ekonominius interesus gina tais pačiais susitarimais už uždarų durų ir skandalingomis, tačiau atitinkamai nukreiptomis publikacijomis. Žiniasklaida politiką šiuo metu jau yra pavertusi masinės kultūros dalimi. Tačiau to tikrai nebūtų, jeigu didžioji mūsų visuomenės dalis negyventų šios kultūros įtakos zonoje.

Dėl ko verta kreiptis į prezidentą? Pirmiausia dėl kai kurių žiniasklaidos iššūkių, nukreiptų prieš mūsų, kaip piliečių, lygybę. Lietuvoje šiuo metu dažnai užmirštama, jog padori visuomenė nėra pagrįsta vien tik nuolatinėmis apeliacijomis į žmogaus teises. Jos gyvenimui reikia ir tarpusavio supratimo bei pagarbos. Laidantis vien tik teisėmis grįstos moralės sampratos, mes lengvai galime atidaryti duris nesibaigiantiems tarpusavio įžeidinėjimams. Šiuo metu, pavyzdžiui, tai patiria tikintieji. Jų jausmų įžeidinėjimas jau yra įaugęs į kai kurių žiniasklaidos priemonių veiklą. Tarp lygių atsiranda lygesni. Jeigu į viską žvelgtume vien tik per žmogaus teisių prizmę, šis reiškinys neturėtų kelti didesnio susirūpinimo. Koks nors seno sukirpimo liberalas galėtų sakyti, jog tiek tikintysis, tiek ir ateistas turi teisę šaipytis iš jiems nepriimtinių dalykų. Tačiau į viską pažvelgus iš kitos, žmogiško solidarumo pusės, šis reiškinys atrodo kaip tam tikras iššūkis mūsų tarpusavio supratimui.

Nėra abejonės, jog ne žiniasklaida sukuria mūsų tarpusavio nepagarbą ir nepakantumą. Šio dalyko ištakų reikia ieškoti šeimoje, mokykloje, universitete ir daugybėje kitų institucijų. Žiniasklaida tėra vienas tarp daugelio mūsų požiūrio į vienas kitą atspindžių. Šiuo metu Lietuvoje išigali neteisingas požiūris, kad žmogaus teisės apima visas moralines pareigas. Žmogaus teisės yra svarbus, tačiau ne vienintelis kultūringo žmogaus savivokos elementas. Neužtenka vien teisės laisvai pareikšti savo įsitikinimus. Dar reikia ir tam tikro tarpusavio supratimo, mokėjimo šia teise naudotis. Be šito mūsų visuomenė gali pavirsti nesibaigiančių kultūrinių karų arena. Norisi tikėti, jog tai yra vienintelė mums likusi bendro gyvenimo perspektyva. Bendromis pastangomis mes galime sukurti ir kitokią kultūrinio gyvenimo formą. Būtent tai ir bandė pasakyti intelektualų laiško prezidentui autoriai. Tačiau jie pasirinko visiškai netinkamus žodžius ir argumentus. ❧

„ESAMA BENDRO PASYVUMO“

Į „Naujojo Židinio-Aidų“ klausimus atsako Darius Kuolys

Prieš aštuonerius metus „Naujajame Židinyje-Aiduose“ rašėte, kad „Inteligentija vadinama visuomeninė grupuotė, [...] nepajėgianti nei pasiūlyti naujų idėjų visuomenei, nei imtis atsakomybės už krašto ateitį, ima panėšėti vien į isteriškai jaustrų visuomenės nuotaikų barometrą...“ Kaip apibūdintumėte dabartinę situaciją?

Gal šiandien nebūčiau toks kategoriškas. Tačiau esminių pokyčių taip pat negalėčiau išvelgti. Intelligentija kaip grupė nyksta, intelektualai – nesustiprėja. Intelligentija didesnių ambicijų jau nebeturi, intelektualai – dar neįgiję. Tad bendra kultūrininkų laikysena tapo santūresnė. Jų elgesyje – daugiau susitaikymo su esama padėtimi. Nemaža atvejų, kai sėkmingai prisitaikoma ne tik prie vietinės, bet ir prie tarptautinės konjunktūros. Gebama vienaip ar kitaip išgyventi – ar dalyvaujant atviroje kultūrinėje rinkoje, ar dar stipriau kabinantis į nelabai dosnią valstybės ranką. Kultūrininkų sprendimus vis labiau lemia ne tiek kūrybinės ambicijos ar pilietiniai išsipareigojimai, kiek išgyvenimo logika. Gal todėl didesnių, telkiančių, visuomenės ir krašto ateitį valingiau brėžiančių kultūros projektų beveik nėra arba jie perdėm deklaratyvūs ir gerokai išvėسę. Iškalbingas pavyzdys – mokslo žmonių nusisavinta ir dešimtmetį be didesnių rezultatų minkyta mokslo reforma.

Kaip demokratinės valstybės susikūrimas ir globalizacijos bei modernizacijos procesai paveikė kultūros žmonių savimonę? Ar kultūrininkai gali būti priskirti visuomenės elitui?

Kaip esamomis sąlygomis keičiasi žmonių savimonė, nežinau. Rimtesni šios srities tyrimai būtų ir įdomūs, ir reikalingi. Asmeniškai jaučiu, kad prireikia vis daugiau valios pastangų norint šiandien susivokti tarp naujų gyvenimo tendencijų ir neprarasti vidinės pusiausvyros. Dabartis pernelyg negailestingai atakuoja iki šiol išgytus prietarus. Kiek arogantiškas diskusijas apie

elitą ir mases kultūrininkai provokavo prieš keletą metų. Šiuo metu prilita. Turbūt pagrįstai. Manychiau, kad šiandien daug esmingesnė būtų visuomenės, pilietinės bendruomenės kūrimosi ir kultūrinio elito vaidmens šiame vyksme problematika. Regis, labiau pagrįstai galėtume kalbėti apie skirtingus šiuolaikinius elitus – politikos, verslo, kultūros – ir jų tarpusavio santykius, jų dabartines galias ir negalias. O klausimus dėl vienos ar kitos grupės priklausymo neapibrėžtam „visuomenės elitui“ gal derėtų palikti „Stiliaus“ žurnalui.

Lietuvos Sąjūdžio veikėjai Arūnas Žebriūnas, Vytautas Radžvilas Vilniaus geležinkelio stotyje. 1990 m. birželio mėn. Algimanto Žižiūno nuotrauka

DARIUS KUOLYS (g. 1962) – LR Prezidento patarėjas socialinės politikos klausimais.

Ar išliko senasis kultūrininkų susiskirstymas į kairę ir dešinę? Ar galima kalbėti, kad įvyko tam tikras persiskirstymas į kosmopolitiškai ar tautiškai orientuotas grupes? Kaip būtų galima paaiškinti nemažos dalies kultūrininkų nenuilstamą žavėjimąsi Rusija?

Griežtesnis skirstymasis į kairės ir dešinės stovyklas buvo natūralus pirmais nepriklausomybės įtvirtinimo metais. Tuomet takoskyra tarp artimos praeities nostalgijos ir siekio viešąjį gyvenimą nusovietinti buvo reali. Matyt, daliai kultūros žmonių toks skirstymasis dar lieka reikalingas ieškant pasaulėžiūrinio jaukumo ir saugumo atviroje, vienos ideologijos monopolio nebeturinėjoje visuomenėje. Tačiau šandien kultūrininkų dešinumas ir kairumas, kaip, beje, ir tautiškumas bei kosmopolitiškumas, atrodo esą pakankamai paviršutiniški ir sąlygiški dalykai. Pastebėjau ir keistą tendenciją: dalies kultūros žmonių tekstai kairėja ar dešinėja, nacionalėja ar kosmopolitėja priklausomai nuo to, kokios pakraipos leidiniui jie rašomi. Manau, kad šandien daug ryškesnės takoskyros esama tarp primityvaus, naivaus, siauro ir platesnio, atviresnio kultūros žmonių regos lauko. Viešumoje vienodai nepatraukliai reiškiasi tiek vulgarus kairumas, tiek vulgarus dešinumas, tiek lėkštas tautiškumas, tiek deklaratyvus visuotinumas. O „žavėjimasis Rusija“ labiau primena provokuojančią pozą, negu nuoširdžią poziciją.

Pastaruju metu pasirodė keletas kultūros žmonių „laiškų valdžiai“ (dėl svetimvardžių rašybos, dėl miškų saugojimo, dėl žiniasklaidos, dėl lituanistinių institutų). Ar galima juos laikyti ankstesnės lafininkų viešų kreipimųsi tradicijos tęsa?

Kodėl lafininkų? Tai gali būti ir sąjūdininkų, ir tautiškai susipratusių sovietmečio inteligentų tradicijos tęsa. Prisiminkime kultūrininkų parašus po protestais prieš Vilniaus senamiesčio griovimą, Neringos gamtos naikinimą. 1988 m. keli „Sietyno“ leidėjai rinkome Lietuvos rašytojų parašus, reikalaudami iš tuometinės Čekoslovakijos kalėjimo paleisti dramaturgą Vaclavą Havelą. Tąsyk mums toks veiksmas atrodė prasmingas, rimto asmeninio apsisprendimo reikalaujantis. Manau, kad rimtai šiandienos laiškus vertina ir jų autoriai.

Kaip vertinate išėivijos kultūrinių-visuomeninių sąjūdžių (I Laisvę, Santara-Šviesa, ateitininkai ir pan.) vaidmenį dabarties Lietuvos gyvenime?

Šie sąjūdžiai Lietuvos gyvenimą puošia. Daliai kultūrininkų – tiek krašto, tiek išėivijos – retkarčiais jie leidžia maloniai pasibūti kartu, aptarti rūpimas viešojo gyvenimo problemas. Lietuvon prasmingai pamėginta perkelti kultūrinių sambūrių, laisvu įsipa-

reigojimu grįsto bendro kultūros darbo tradiciją. Jos pėdsakai šiandien regimi ir Vilniaus, ir Kauno, ir Klaipėdos akademiniame gyvenime. Regis, *Santaros-Šviesos* klubas Kaune tampa svarbiu miesto bendruomenės forumu. Taigi atsikėlę į Lietuvą, šie sambūriai kito. Jie iš dalies neteko išėivijoje turėtų pakankamai aštrių ideologinių briaunų ir tarpusavio susikirtimų. Atskiros jų formos imtos taikyti gana įvairiems vietos kultūriniam poreikiams.

Kokius jūs regite šiuolaikinės Lietuvos kultūros pasiekimus ir praradimus? Kiek pavyko nepriklausomai Lietuvai pakilti iš „kultūros griuvėsių“? Kokius regite kliuvinius tos kultūros savisklaidai?

Turime stiprių meno žmonių. Jų kalbėjimas tapo labiau girdimas pasaulyje. Meno srityje kartais gebame ir vykusiai organizuotis. Atskirais atvejais, pavyzdžiui, knygų leidyboje, išmokta gana sėkmingai derinti rinkos ir valstybės galimybes. Tačiau nemaža kultūrinio gyvenimo sričių liko ištiktos inercijos, sąstingio. Jose daugiau baugios savisaugos negu kūrybinio veržlumo. Kultūros gyvenime vis akivaizdesnis inelektualinis nuovargis, vis labiau jaučiama bendresnio analitinio mintijimo stoka, menkai išgalima susitelkti ir atsakyti į rimtesnius dabarties iššūkius, imtis visuotinesnių projektų. Tačiau labiausiai šandien trūksta priklausomybės metais prarasto ir iki šiolei neatgauto kultūros visumos suvokimo, visumos jausmo. Visuomenės kasdienėje sąmonėje tebevyrauja sovietų ideologijos susiaurintas kultūros vaizdinys. Jame, pasak Thomaso Stearnso Elioto, kultūra paliko tik tai, kas „spalvinga, nekalta ir atskirta nuo politikos“. Tai, kas kadaise buvo priskirta Kultūros ministerijos tvarkomai sričiai. Nemaža svarbių bendro gyvenimo plotmių iškrito ir iki šiol lieka nepatekusios į kultūros žmonių rimtesnio dėmesio lauką. Nemaža dabarties sprendimų kasdienė sąmonė nebesieja su kultūra: jie priimami be bendresnės kultūrinės motyvacijos. Tokių dalykų pasekmė dvejopa: ir pernelyg sumenkęs kultūrininkų vaidmuo šiandienos visuomenėje, ir gerokai susilpnėjęs mūsų viešojo gyvenimo kultūrinis matmuo.

Kaip būtų galima apibūdinti dabar Lietuvoje vyraujančią kultūros politiką: konservavimo, turizmo, modernizavimo, „atvirumo pasaulio kultūrai“ politika, tautinės, ypač etninės kultūros, puoselėjimo?

Esama išties įvairių tendencijų. Tačiau gal labiausiai tiktų kalbėti apie taikaus sugyvenimo, išlikimo politiką. Ji vengia konfliktų ir įtampų, todėl stengiasi išsaugoti esamą padėtį. Ji mėgina iš negausaus aruodo atseikėti visiems po truputį, kad visi būtų bent kiek kandę ir nepultų visiškam neviltin. Regis, tokia poli-

tika šiandien priimtina daugumai kultūros žmonių. Kartkartėm viešai paniurzgiamą, kad nėra aiškesnės valstybinės kultūros strategijos, bet viduje turbūt raminausi: ačiūdie, kad jos nėra, nes jos įgyvendintojai dar pasikėsintų į tą santykinę ramybę, kurią šiandien turime. Tokią politiką galima tvirti, galima pateisinti, bet didelių vilčių ji nebrandina, itin ambicingų tikslų sau nekelia, didesnio kūrybinio veržlumo, įdomesnio žaismo taip pat neskatina.

Kokia turi būti valstybės kultūros politikos strategija? Koks jos tikslas: ar tik reguliatyvus (pinigų skirstymas), ar esama tam tikrų valstybės strateginių tikslų? Ar ir kaip valstybė sieja savo ateitį su kultūra? Ko iš jos tikisi?

Manau, kad šiandien kultūros politiką derėtų paversti integralia viešosios politikos dalimi. Kultūros politika gali įgyti ryškesnę strateginį brėžinį tik keldama esminius šiuolaikinės tautos egzistencijos, tolesnio krašto savarankiškumo, jo kūrybinės galios klausimus ir mėgindama į juos atsakyti. Čia neišvengiamai tampa būtini ir aiškūs veiklos prioritetai, ir stipri politinė valia. Tačiau tokia kultūros strategija – bendro visuomenės sutarimo, ypač elitų sutarimo, reikalas. Jos šiuo metu negali parūpinti vienas ar kitas politikas, viena ar kita politinė jėga.

Kokią perspektyvą turi mokslas, nesusijęs su mokymu ir su taikomaisiais dalykais, nešančiais pinigus (lituanistika, humanitariniai tyrinėjimai)?

Šių mokslų perspektyva daugiausia priklauso nuo juos plėtojančių Lietuvos mokslininkų. Manau, kad šiandien humanitariniams mokslams reikalinga didesnė kūrybinė įtampa. Ji galėtų rasti ėmus kur kas drąsiau reflektuoti dabarties visuomenės raidą, sykiu ir jos ištakas, skatinti jos savivoką, aktyviau dalyvauti kultūros kūrime, pilietinės bendruomenės plėtotėje.

Atgimimo pradžioje ir pirmais nepriklausomybės metais daug menininkų ir kultūrininkų išitraukė į švietimo atnaujinimą. Ar šiuo metu kultūros žmonės pakankamai supranta švietimo ir ugdymo vaidmenį tautos kultūrinėje veikloje? Ar tarp jų esama pakankamos institucinės ir praktinės sąveikos?

Turbūt nėra nei ypač skvarbaus suvokimo, nei glaudesnės praktinės sąveikos. Tam reikia nemažų pastangų, reikia ir laiko. Laikas matuojamas pinigais. O jų švietimo reforma gauna kur kas mažiau, negu reikėtų. Beje, pastaruoju metu pasaulyje aiškinantis švietimo vaidmenį, jo paskirtį, įvyko gana esmingų permainų. Pereinant iš pramoninės į žinių visuomenę, kinta pati švietimo samprata. Tad darosi nebeįmanoma

Rašytojai prie traukinio „Literatūros ekspresas. Europa 2000“.
Iš kairės: Laurynas Katkus, Herkus Kunčius, ketvirtas – Eugenijus Ališanka.
2000 m. birželio 27 d. ELTA

nei rimčiau švietimo reikalų tvarkyti, nei jų komentuoti remiantis vien bendru išprusimu ar jaunystės mokslų prisiminimais, ką vis dar kartais mėgina daryti dalis Lietuvos politikų ir kultūrininkų.

Kodėl krikščionių vaidmuo kuriant pilietinę visuomenę yra palyginti menkas? Kodėl intelektualų balso mažai tegirdėti ir svarstant pasaulėžiūriniu požiūriu svarbius įstatymus?

Klausčiau, kurios grupės vaidmuo pilietinės visuomenės kūrime šiandien ypač aktyvus. Manau, kad esama bendro pasyvumo. Krikščionys – ne išimtis. Nežinia, kodėl ketvertą metų būdami valdžioje Lietuvos krikščionys demokratai neinicijavo rimtesnių socialinių

projektų, nesiėmė telkti pasaulėžiūriškai artimų kultūrininkų bendriems darbams ir apskritai pritrūko visuomenę telkiančios galios. Jų įskeltos kelios pasaulėžiūrinio pobūdžio diskusijos dėl įstatymų nepasirodė labai vykusios.

Ar diskusijos pasaulėžiūriniais klausimais nebuvimas liudija, kad nebėra ryškios pasaulėžiūrinės įtampos, o mėginimai pakeisti tikybos dėstymo tvarką yra jau praeities reiškinys? Kita vertus, ar tas diskusijos nebuvimas liudija visuomenės ir kultūros brandą, ar priešingai?

Regis, mūsų visuomenė šiandien ganėtinai abejinga pasaulėžiūros klausimams. Pagrindiniai socialiniai konfliktai kyla ne dėl pažiūrų, idėjų, bet dėl žemiškų interesų. Tokie klausimai, kaip tikybos mokymosi tvarka, vargiai kada besužadins buvusias aistras. Pats tokio pobūdžio diskusijų nebuvimas turbūt nieko rimtesnio apie kultūrinę visuomenės brandą nesako. Yra pakankamai ryškių ženklų, leidžiančių šią brandą vertinti. Apskritai pasaulėžiūrinės veiklos galimybių mūsų viešajame gyvenime šiuo metu yra kur kas daugiau, negu jomis įstengiama pasinaudoti.

Kaip žiūrėti į LDK kultūros paveldo pasisavinimo reikmę – viena vertus, senosios, lietuviškos ir ypač bažnytinės ir kitos ne lietuviškos raštijos bei kultūros tyrinėjimai ir publikavimas; kita vertus, valdovų rūmų atstatymas. Kaip LDK galima aktualizuoti?

Esu tikras, kad daugiakultūrinis Didžiosios Kunigaikštystės palikimas yra ir bus reikšmingas mūsų visuomenės savivokai, moderniai lietuvių tapatybei. Natūralus, neiškreiptas, nesuprimityvintas ryšys su LDK kultūros erdve pats savaime daro Lietuvos gyvenimą atviresnį, polilogiškesnį, šiuolaikiškesnį. Manau, kad ypatingų priemonių Kunigaikštystės paveldui aktualizuoti nė nereikia. Pakanka sąžiningai skaityti įvairiakilmius anų amžių kultūros tekstus, kelti juos viešumon ir adekvačiai interpretuoti. Labiausiai nepageidautinas būtų kitas judesys – pastanga pritempti LDK palikimą prie senų, kasdienėje lietuvių vartosenoje priklausomybės metais išsigalėjusių tautinių prietarų.

Tomas Vyšniauskas. XXX. Vilnius, 2001. Fotografija

ALERGIJA „DVASINGUMUI“

Rūtos Tumėnaitės „Laiško redaktoriui“ proga

Tatjana Aleknienė

Pradėdama savo „Laiško redaktoriui“ (*Naujasis Židinys-Aidai*, 2001, Nr. 5) svarstymus, Rūta Tumėnaitė spėja, kad garbusis Redaktorius raginimą susirūpinti visuomenės „dvasingumu“ sutiktų be didelio entuziazmo, veikiau kaip ir daugelis autorės pažįstamų – alergiškai. Paaiškinusi tokios savo prielaidos pagrindą, laiško autorė, ko gero, būtų pateikusi taiklesnį ir tikslesnį „dvasingumo“ sąvokos „preparavimą“: atrodo, kad prasmingai šį žodį svarstyti galima tik sokratiškai nustebus dėl visuomenės „elito“ pagarbiai ir plačiai vartojamos, tačiau nežinia ką reiškiančios sąvokos, – taip, kaip savo „dvasingumo“ analizę pradeda kitoje kultūrinėje aplinkoje išaugęs ir savo prasmingų moralės žodžių žodyne „dvasingumo“ nerandantis ankstesnio „Laiško redaktoriui“ autorius Mykolas Drunga (*Naujasis Židinys-Aidai*, 1995, Nr. 4). Pastarąjį imtis šio žodžio analizės paskatino ne kokia nors „keista ar netiksli dvasingumo interpretacija“ (kaip spėja Tumėnaitė, p. 217), o natūralus netingaus mąstymo noras išsiaiškinti, ką gi reiškia šis kitų kalbinių ir kultūrinių pasaulių žmonėms nepažįstamas (pamėginkite išversti į anglų, vokiečių, prancūzų arba kad ir į senąsias europinės kultūros graikų ir lotynų kalbas) – o štai Lietuvos „inteligentams“ (kas yra „inteligentai“ ir „inteligentija“, kitų europinių kultūrų žmonės daugmaž žino, nors ir šis žodis nusipelno atskiros „alergologinės“ analizės) toks svarbus, brangus ir net „nepraradęs sakralinės prasmės“ (plg. Tumėnaitė, p. 217) „dvasingumas“.

Ir Drunga, ir Tumėnaitė susimąsto apie šio „mistinio“ žodžio kilmę. Ko gero, „etimologija“ ir „aitiologija“ šiuo atveju išties padėtų šiek tiek išvaikyti „tingaus mąstymo“ ir inertiškos bei painios vartosenos rūką. Tik nei vieno, nei kito laiško autorius į „dvasingumo“ kilmės istoriją nesigilina: Drunga imasi „sinchroniškos“ žodžio vartosenos kritikos, o Tumėnaitė, konstatavusi, jog „dvasingumo termino paaiškinimo praktiškai nerasime nei religinėje, nei filosofinėje lektūroje“ ir kad

TATJANA ALEKNIENĖ (g. 1965) – VU Klasikinės filologijos katedros docentė, daktarė. Studijavo Maskvos ir Paryžiaus universitetuose.

„katalikiškuose tekstuose jį galima aptikti tik grynai technine prasme, kalbant apie kokį nors specifinį dvasinės saviugdos tipą, pavyzdžiui, ‘pranciškoniškas dvasingumas’, ‘jėzuitiškas dvasingumas’ ir pan.“ (p. 217), teigia, jog „dvasingumo poreikis“ atkeliavo „kartu su *perestroika*, *glasnost* ir panašiais epochiniais terminais“ (*ibid.*). Vadinasi, nurodytu metu į Lietuvos visuomenę atkeliavo ano „dvasingumo“ poreikis? O žodis? Esu tikra, kad žodžio „dvasingumas“ odiseja į Lietuvos „viešąjį diskursą“ – gerai filologiškai ir istoriškai dokumentuotos novelės vertas siužetas. Stokodama tokios dokumentacijos (o smalsu!) ir remdamasi vien savo istorine kultūrine patirtimi, norėčiau vis dėlto nurodyti kai kuriuos abejonių veik nekeliančius „dvasingumo“ istorijos elementus.

Pirmiausia Tumėnaitė neabejotinai teisingai nurodo, iš kur „vėjas šį dvasingumą atpūtė“ (plg. p. 217) – iš ten pat, iš kur ir „inteligentus“. Štai Rusijoje kone kiekvienas (išskyrus nebent „sokratų“ ir galbūt jauniausios kartos žmones) suprastų (arba bent jau manytų, kad supranta), ką reiškia būgštavimai dėl dvasingumo stygiaus visuomenėje (ne apie Rusijos visuomenę tokiais atvejais dažniausiai kalbama; apie tai kiek vėliau). Lietuva, galimas daiktas, vakarietiškausias „dvasingumo forpostas“ (nors arealo ribas reikėtų tikslinti, tikrinant lenkų, čekų ir kitų *stiprių* Rusijos įtaką patyrusių šalių intelektualų – „inteligentų“? – jautrumą). Tad jei kas alergiškas kultūrinei „amžinos“ Lietuvos engėjos Rusijos įtakai – alergologinė analizė gali baigtis jau ties šia vieta. Su mažiau ar „išrankiau“ alergiškaisiais galima tęsti.

Kaip ir lietuviško „dvasingumo“ atveju, kalbos žodynai menkai tepadeda. Anot 1880 m. pasirodžiusio pirmo Vladimiro Dalio „Žodyno“ („Tolkovyj slovar’ živogo velikoruskogo jazyka“) tomo, „duchovnost“ (*s.v. duch*) – tai „sostojanie duchovnogo; duchovnaja čast“, „vedomstvo“. Net ir pasitelkus visas tame pačiame žodyno straipsnyje nurodytas žodžio „duchovnyj“ reikšmes: bekūnis, turįs vien dvasią; viskas, kas syja su Dievu, bažnyčia

¹ Lyg tyčia, kita to paties žurnalo numerio publikacija – Sokrato pokalbis su Homero poezijos „ekspertu“ Platono dialoge „Ijonas“.

ir tikėjimu (plg. liet. *dvasininkas* – T. A.); viskas, kas syja su žmogaus siela, visos protinės ir dorinės jo galios, protas ir valia“, – mums rūpimo dvasingumo čia dar nerastumėme. Gal ir galėtume kildinti jį iš paskutinės nurodytos reikšmės, tačiau neatrodo, jog XIX ar XX a. pradžioje Rusijoje žodis „dvasingumas“ buvo vartojamas (juolab taip plačiai ir kone „terminiškai“) kaip mūsiškis „alergenai“. Tačiau pastarojo ištakos neabejotinai siekia bent jau XIX a. „viešąjį Rusijos diskursą“. Jei rusiško dvasingumo „alfa ir omega“, „šaukliai ir patriarchai“ – garsišios rusų literatūros kūrėjai ir nekalba apie „dvasingumą“, tai skausmą ar diskomfortą dėl akivaizdaus materialinio Rusijos atsilikimo dažniausiai malšina guosdamiesi rusų liaudies *dvasioje* (arba veikia *sieloje*; rusų kalboje „dvasia“ ir „siela“ – *duch* ir *duša* – giminiškesni negu lietuvių kalboje, panašiai kaip lotynų *animus* ir *anima*) glūdinčiais turtais. Retai kada pasakoma, kokie tai turtais – išskyrus nepaprastą šios *dvasios* „gylį“ ir (ypač) „plotį“ (sunkiau su „*nau-dingomis* iškasenomis“). Šią rusų literatūros ugdytą nuostatą, stebėdamas 1918 m. neįtikėtinai greitą „anos Rusijos“ žūtį („Rus’ sliniala v dva dnia. Samoe bol’šee v tri“), „Mūsų laikų apokalipsėje“ sarkastiškai dėsto V. V. Rozanovas: „Išties po vokiečiais mums bus geriau. Vokiečiai įves pas mus tvarką, ‘kaip Rygoje’. Sutvarkys pas mus policiją, departamentus. Pripažinkime, jog pas mus tai visada buvo menka ir kvaila. Ministerijas užveis. Kyšių neims... O mes užvaldysime jų sielą taip ištikimai ir karštai, kaip Vigelio, Dalio [minėto žodyno sudarytojo – T. A.], Veteneko (Vostokovo) ir Gilferdingo. Juk nė vienas rusas *siela* nepasidarė vokiečiai, nes jie išties balvonai ir veik be sielos. Todėl ir tokie gabūs ‘valdyti’. Užkariaudama Rusiją Vokietija iš tikrųjų ir vidujai, ir dvasiškai bus Rusijos užkariauta [*Graecia capta...* – T. A.]. Mes pagaliau iš jų – iš jų geriausiųjų – padarysime kažką panašaus į žmogų, o ne į štalmeisterį. Juk jie už šių ‘štalmeisterių’ ir ‘hofmeisterių’ ir veidą žmogaus pametė. [...] Gilumoje mes būsime jų valdovai, o jie – mūsų auklės. Mylinčios ir paklusnios auklės. Jie mums tarnaus. Materialiai tarnaus. O mes dvasiškai juos auklėsime“ (*Mūsų laikų apokalipsė*, sk. „Šiek tiek ir džiaugsmo“). Būdinga šiame karčiai (auto) ironiškame tekste ir kultūriniam rusų „mentalitetui“ savybinga ryški „dvasios“ ir „materijos“ antinomija, ir šios antinomijos iškelimo kontekstas, – dvasinga (dvasios ir sielos gelmėmis turtingos, kad ir necivilizuotos

² Nesusilaikysiu nuo trumpo iliustracinės replikos kito šviežio „Laiško redaktoriui“ proga (turiu omenyje Naglio Kardelio laišką šių metų žurnalo Nr. 4): „klasiškinė“ Rusijos kultūra – neabejotinai žodžio, galbūt netgi „teksto“ ir tikrai „vertikalės“, bet ne kantriai ariamų laukų kultūra. Dažnai ir, manding, pagrįstai manoma, jog anos vertikalės hipertrofija horizontalės sąskaita ją ir pražudė. Negaliu dar sykį nepacituoti to paties Rozanovo veikalo: „Mes savęs negerbėme. Galima gerbti darbą ir praktiką, o mes neprakaitavome, netriūsėme. Ir tai, kad netriūsėme ir

ir nekultivuotos liaudies) Rusija prieš lėkštai materialistišką („horizontalią“) Europą.

Dar vienas svarbus sudedamasis rusų „dvasingumo“ (tegu dar taip ir „nepakrikštyto“) elementas – karštas religingumas ir dievobaimingumas. Būtent pastarasis iškyla kaip apčiuopiamiausias klasikinės literatūros ugdyto tikėjimo rusų tautos sielos lobiais pamatas. Stebėdamasis kelias dienas tetrukusia „anos Rusijos“ griūtimi, Rozanovas konstatuoja sinchronišką „caro valstybės“ (*carstvo*), Bažnyčios ir kariuomenės žūtį. „Mirštame kaip fanfaronai, kaip aktoriai. ‘Be maldos, be kryžiaus.’ O juk keista. Visą gyvenimą žegnojomės, dievažjomės, meldėmės. Staiga mirtis, – ir mes numetėme kryžių. ‘Lyg stačiatikiu rusų žmogus niekad nė nebuves.’ Perėjimas prie socializmo, vadinasi, prie visiško ateizmo muzikams, kareiviams buvo toks lengvas, tarsi ‘pirty išsimaudė bei nauju vandeniu apsipylė’. Tai visiškai tikslu, tai tikrovė, o ne siaubingas košmaras“ (sk. „Kaip mes mirštame“).

Aname po Rozanovo apraudotos 1918–1919 m. Apokalipsės (pats autorius nieko nelaukdamas čia pat ir numirė) prasidėjusiame „subyrėjusios Rusijos“ (plg. sk. „Subyrėjusi karalystė“) košmare daug kas pasikeitė, – tik ne įsitikinimas, kad *dvasiškai* Rusija kur kas pranašesnė už „balvoniškus“ (kantriai savo žemės lopinėlius – tai ne Rusijos platybės! – ariancius) Vakarus. Ir kadangi dichotomiškame mąstymo kontekste dvasiai nuo seno buvo skiriamas kompensacinis vaidmuo, kiek didėjo materialus horizontalios kultūros atsilikimas, tiek *kilo* dvasinis pranašumas. „Perestroikos“ metais, kai apie sovietinės pramonės pranašumą (ir našumą) kalbėti tapo visai nebeįmanoma, ypač išaugo rusiško „dvasingumo“ vertė. Šią rusiško „dvasingumo“ genealogiją ir kontekstologiją puikiai iliustruoja mano prieš keletą metų Paryžiuje prie pagrindinės rusų bažnyčios (*rue Daru*) stebėta scenelė. Bažnyčios skelbimų lentoje skelbimo apie siūlomą darbą paieškoti atėjusi neseniai Paryžiuje atsidūrusi maskvietė isteriškai (pasiūlymų, regis, nebuvo) ir kartu grėsmingai šaukė, dejavo, kad „dabar, kai jie (vakariečiai ir tie patys rusų emigrantai) nebebijo mūsų ginklų, jie mūsų nė nebeverbia ir niekam nė motais mūsų dvasingumas. O juk mes turime to dvasingumo. O jie ką čia turi?..“ Apie „pranciškonikišką“ arba „jėzuitišką“ dvasingumą ta ponia tikrai nebuvo girdėjusi. Kaip ir didžioji rusų dauguma. O išgirdusi apie „jėzuitišką“ dvasingumą, – dievaži, nepagalvotų

neprakaitavome, ir yra priežastis, dėl kurios žemė mus nuo savęs numetė, planeta numetė. Ar pelnytai? Pernelyg“ (sk. „Kaip mes mirštame“). Laiško autorius rašo ne apie Rusiją, bet (kaip ir Tumėnaitė) apie Lietuvą. Tačiau Rusijos kultūros situaciją tokiu atveju prisiminti ne mažiau prasminga, nei laiško autoriaus kultūros „etalonu“, regis, laikomą graikų kultūrą, „teksto kultūrą“, beje, tikrai nebuvusią, kur kas labiau – vaizdo, jvaizdžio ir sportinio *agono* kultūra (atsiprašau už banalybę).

nieko gera. Mat rusų kalboje „jėzuitiškas“, „jėzuitybė“ reiškia „žiauriai klastingas“ (beveik taip pat, kaip Europos kalbose „bizantiškas“, „bizantybė“). Minėta ponja buvo kuoktelėjusi isterikė, bet jos žodžius (gal ne taip aistringai, o gal dar astringiau) tikrai pakartotų ne vienas rusų inteligentas.

Simboliškos svarbos čia turi visi vietos atributai – ir tai, kad anuo „dvasingumu“ maskvietė mosavo „Vakaruose“, Paryžiuje, ir tai, kad prie bažnyčios – anas „tarsi nauju vandeniu nuplautas“ rusų liaudies religingumas savotiškai transformavosi, „sakralinės vertės“ įgijęs sovietinės inteligentijos leksikone. Aiškinamajame sovietiniame rusų kalbos (S. I. Ožegovo) žodyne su Bažnyčia ir religija syjančios žodžio „duchovnyj“, „duchovnost“ prasmės apibūdintos kaip „pasenusios“ vartosenos žodžiai, anksčiau cituotas Dalio žodžio „duchovnyj“ apibrėžimas (bekūnis, vien sielą ir dvasią turintis ir t. t.) virto „susijęs su protine veikla, su dvasia 1 reikšme“, – t. y. „psichiniais gabumais (sąmone, mąstymu), tuo, kas skatina veikti, elgesį, veiklą lemiančiu pradū“ (plg. *ibid.*, s.v. duch). Bažnytinės religinės reikšmės „paseno“, savo „sakralines galias“ perleidusios inteligentijai ir apskritai naują – kitokią visuomenę turinčios ir kuriančios Rusijos liaudžiai. Kad rusiško „dvasingumo“ sakralumas – daugiausia religinės ir bažnytinės kilmės, be kita ko, rodo ir tai, kad atgyjant „pasenusioms bažnytinėms“ žodžių „duch“, „duchovnyj“ vartosenoms, Rusijoje, regis, vis labiau menksta ir gan sparčiai sensta anas inteligentiškas „dvasingumas“.

Tiesa, kad Lietuvos kultūroje „dvasingumas“ puikiai prigijo (panašiai kaip bananai), – tai rodo ir minėti „Naujojo Židinio-Aidų“ autorių laišakai. Bet, kita vertus, tie patys tekstai rodo, jog žodis trikdo ir verčia įtariai

dairytis jo prasmių ir apskritai kokios nors prasmės buvimo. Atrodo, jog ir Lietuvoje „dvasingumo“ labiau ilgisi (*sit venia verbo*) nueinančios kultūrinės kartos „inteligentai“. Kad gajusis „dvasingumas“ labiau negu į maistingą bananą vis dėlto panėsi į bergždžią pik-tžolę, liudija ir Tumėnaitės laiško tęsinys: pradėjusi nelabai aiškios reikšmės ir „tautybės“, be to, dar ir alergizuojančiu „dvasingumu“, ji nedelsia pridurti, jog „dvasingumo žodis viešajame diskurse linksniuojamas podraug su *dvasinėmis vertybėmis*“ (kursyvas mano – T. A.), ir pastarosioms skiria „pozityvią“ savo nagrinėjimo dalį. Regis, kad kalbos apie „dvasines vertybes“ išties turiningesnės ir prasmingesnės, – jų apibrėžimą Tumėnaitė randanti „eiliniame filosofijos vadovėlyje“. Norisi tik priminti dvasinių vertybių materialėjimu susirūpinusiai laiško autorei, kad smagiausiai dvasinėmis ir sakralinėmis vertybėmis (relikvijomis, indulgencijomis ir pan.) prekiauta religingaisiais Viduramžiais. Beje, smagiai prekiaujama ir savo aistras bažnytinio religingumo link vėl kreipiančioje Rusijoje. Ar tai išties vien blogai, jeigu „vartotojiškoje visuomenėje“ dvasingumas tampa ne mažiau *vertinga* (pats žodis „vertė“ turi ryškias ekonomines konotacijas) ir „prestižinė“ preke, negu kitos visuomenės vertinamos „prekės“... O kas, jei dar šiek tiek, – ir tai bus viena vertingiausių, maža to, pati vertingiausia „vertė“? Gal mintis apie „dvasinių verčių“ išigalėjimą „rinkos sąlygomis“ ir utopiška, bet jei tomis vertėmis tikime, reikia ir pasikliauti jų stiprybe. Gal ne tik baisu atsidurti „prekių rikiuotėje“, turime juk šalia „pirkti“ – „atpirkti“, ir ne tik „pirkėjų“... O kol kas stiprėjanti ekologinė tos pačios „vartotojiškos visuomenės“ sąmonė („sąmoningumas“) liepia kiek įmanoma vengti „alergenų“ (ir „konservantų“). ❧

Ta neįveikiama žemės trauka...

TOMAS DAUGIRDAS

Žemė, girios, miškai, laukai šiandien yra tapę vienu didžiausiu lietuvių intelektualų rūpesčiu... Be miško žūstanti lietuvių tapatybė, paveikiami žmogaus sąmonė ir jausmai, kartu nelieka ir kūrybinio įkvėpimo. „Literatūroje ir mene“ gegužės mėnesį buvo išspausdintas „Rašytojų susirūpinimo pareiškimas“, gimęs mįslingą „gegužės užkukavimo dieną“ surengtame susirinkime. Jame atskleidžiama, kaip lietuvio sielai yra svarbūs miškai. Nūnai Lietuvos giriose viešpataujanti švediško pjūklo diktatūra, riaumojanti sunkioji technika, iš miško traukiančios miškavežių vilkstinės, vyksta medžio genocidas. Baisiausia, kad ir įstatymai mišką apibrėžia vien kaip žemės plotą medienai auginti. Rašytojai nurodo, kad miškas esąs dvasinis Lietuvos turtas, jis gimda sakralinius poetų žodžius, dėl jo verkdavusi rašytojų pirmtakų širdis. Miškas išugdęs ir galbūt lėmęs „mūsų tautos sąmonę, kultūros savastį“, jis per amžių amžius lietuvi maitinęs ir glaudęs užėjus įvairioms negandoms. Nepaisant to, valdžia nesirūpinanti Tėvynės ateitimi, tyliai sutinkanti su miško genocidu, kartu ir su to, kas švenčiausia lietuviams, naikinimu.

Netrukus pasirodė ir kitas intelektualų pareiškimas, atskleidžiantis, kad intelektualų skatinamas miško ir gamtos garbinimas Lietuvoje nėra atsitiktinis. Dėl tolesnio Orvidų sodybos likimo kreiptasi į Seimo pirmininką ir ministrą pirmininką. Kreipimosi autoriai sutinka, kad verčiau jau ši sodyba, meno ir dvasios paminklas, suirtų, o ne ją pagal savo išmanymą tvarkytų Orvidų šeima, mat ir Vilius Orvidas pareiškęs, „kad sodybą su skulptūromis ir jo sodintais medžiais jis palieka toliau formuoti pačiai gamtai“.

Kaip lemiamas argumentas šiuose viešuose pareiškimuose pateikiamas žemės ir viso to, kas iš jos kyla, šventumas. Kultūrą Lietuvos intelektualai šiandien supranta ne kaip kylančią iš pastangų apriboti ir įforminti gamtą, o kaip natūralią gamtos plėtotę, žmogui „pagelbstint“, vengiant pridėti tai, kas būtų negamiška. Žemė, kaip dvasios kulto objektas, šiandien yra tapusi autentiškos aukštosios lietuvių kultūros puoselėjimo šaltiniu. Štai visai neseniai Arvydas Juozaitis, svarstydamas šiuolaikinę šalkauskiškos idėjos įgyvendinimo galimybę, pareiškė: „Mes galime likti tuo, kuo mums skirta – slenksčiu ir durimis – bet tik tuo atveju, jeigu mirtinai įsikibsim į savo žemę. Kaip amžinoji tauta“. Su šiuo uždaviniu jis sieja ir tokio darinio kaip „lietuvių civilizacija“ likimą ir išlikimą. Gyvenama gamta vienintelė galinti pateikti nekintamą gėrio ir blogio vertinimo matą.

Į gamtą galima žvelgti ir be sakralinio virpulio. Ja galima grožėtis. Gamtą galima suvokti kaip žmogaus dalį, kurią savavališkai sunaikinęs jis pasmerks save ir kitus žmones pražūčiai. Ji – žmogaus tėvonija, palikta tvarkyti bei naudoti savo ir kitų žmonių gerovei. Gamtą galima atrasti ir kaip kultūrai abejingą agresorę, kuri naikina tai, kas sukurta bei reikalauja nuolatinių žmogaus pastangų nustatant jos savivalės ribas bei nepažeidžiant būtiniausių žmogiškų interesų.

Gamtos klastos tapti savitiksle, svarbesne už patį žmogų, pasireiškia reikalavimais ją besąlygiškai globoti, sukurti dieviškas sąlygas kažin kodėl išnykti sumaniu-

sioms gyvūnų rūšims. Gamtos siekis užgožti žmogišką kasdienybę reiškiasi vegetarizmo vajais, nepakanta natūralioms medžiagoms bei „civilizuotų“ miestuose gyvenančių gyvūnų natūraliu egoizmu. Nors pasaulyje ir netyla ekologiniai šūkių, tačiau jie neslopina nuovokos, kad gamtos ekologija turi būti pavaldi žmogaus ekologijai, o jos tvarkymas yra specialių tarnybų, o ne intelektualų reikalas. Lietuvoje visus gamtos įvaizdžius užgožia sakralios žmogaus rankos neliečiamas gamtos paveikslas.

Gamtos garbinimo šaknys lietuvių pasaulėžiūroje yra senos ir giles. Ilgai ir atkakliai ginta pagonybė, vis atnaujinamas šlovingos praeities, kurioje gamta ir žmogus sudaro nedalomą vienybę, mitas. Simonas Daukantas apdainavo Lietuvos girias kaip senovės lietuvių kalnėnus ir žemaičius saugojusius, maitinusius ir rengusius namus: „Todėl senieji kalnėnai ir žemaičiai apsikapėję savo girėse ir versmėse it pilėse ilgus amžius laimingai gyveno liuosybe savo bočių džiaugdamos ir vieną Dievą pasaulės, Perūną, garbindamys“.

Kaip tik sovietmečiu plėtotą lietuviška savimonė, kurioje autentiško gyvenimo šaltinių slapta ieškota ne tik šlovingoje lietuvių istorijoje, tačiau pirmiausia tą istoriją „formavusioje“ gamtoje bei tą gamtiškumą išlai-

kisusiuose kaimo žmonių tarpusavio santykiuose. Prieškario Lietuvoje pradėjusi formotis Kauno miesto kultūra su jos dvasiniais, kultūriniais, finansiniais bei biurokratiniais elitais buvo svetima sovietinei technizuoto darbininkiš-

ko miesto sampratai. Industrializacija, gamtos užkariavimas sovietinėje ideologijoje žymėjo vieną iš aukščiausių vertybių. Vladimiras Majakovskis patosiškai diktuoja eilutes: „Dabar / meistrai reikalingi šaliai, / o ne ilgaplaukiai pranašai. / Klausykite! / Garvežiai ramybės neduoda, / pro plyšius traukimas šiurpus: / „Duo- kit anglies nuo Dono! / Šaltkalvius, / mechanikus – į depus!“ („Įsakymas Nr. 2 meno armijai“). Viršgamtinių iracionalių vertybių ilgesį sovietinis žmogus užpildė tikėjimu mašininu visuomenės pažangos tikslumu.

Lietuvių savimonei sovietmečiu buvo svetimas „sovietinės civilizacijos“ kaip pažangos šaltinis propaguojamas industrializuotas ir mechanizuotas miestas. Stipriausia pasyvios rezistencijos forma buvo kaimiško gyvenimo kaip saugančio autentiškas „natūralaus“ žmonių bendravimo vertybes iškelimas. Mokiniai mokyklose pagal privalomas mokymo programas buvo supažindinami su lietuvių rašytojų kūriniais, kuriuose išmoningai vaizduojamas paprasto žmogaus ryšys su gamta bei „gamtiški“ žmonių tarpusavio santykiai. Iš jų buvo galima išskaityti, kad atsitraukimas nuo „natūralių“ vertybių reiškiasi autentiško santykio su žmonėmis nutraukimu bei žmogiškos savasties praradimu.

Visa vadinamoji „lietuvių civilizacija“ sovietmečiu buvo persmelkta „autentiškos“, nuo gamtos neatitrikusios kaimo buities garbinimo. Nenuspėjamos gamtos užgaidos, jos akivaizdoje išlikti besistengiančio, sunkiai dirbančio, natūralaus žmogaus įvaizdis derėjo su sovietinio, nuo jį nelygstamai pranokstančios visumos priklausančio ir kaip individas bejėgio žmogaus įvaizdžiu. Kas be ko, sovietmečiu gamta kaip užsovietinių vertybių šaltinis lietuvių kūrėjams buvo tapusi vienintele valdžios toleruojama laisvės priebėga, nelabai nutolstančia ir nuo sovietinio realizmo idealo.

Į miestą apskritai buvo linkstama žvelgti kaip į autentišką lietuvių

tautinių su gamta siejamų vertybių naikinimo vietą. Miesto kaip anti-vertybės atmetimą žymi ir filosofinė sovietinė patirtį išgyvenusi mintis. Arvydo Šliogerio raginimas grįžti prie daiktų kaip tik ir įgauna gamtiškus pavidalus: „Juk didmiestis savo giliausia esme yra parazitinis darinys; vyraujantis didmiesčio žmogaus tipas yra būtent parazitas, padugnė, praradusi lemtingą sakralinį ryšį su dievais ir žmonėmis, su žeme ir dangumi“. Aukščiausių vertybių vietą lietuvių sąmonėje užėmė gamta, o autentiška egzistencija reiškėsi kaip siekis žūtibūt palaikyti su ja ryšius.

Sovietmečiu išryškėjusios priešpriešos kaimiška gamta – miesto mūrai, vertybės – atitrūkimas nuo gamtos šiandien intelektualų pasisakymuose ne tik nesiekiamos įveikti, tačiau pasitelkiamos vertinant dabartinės Lietuvos kultūros įvykius bei būklę. Ištikimybę žemei ir gamtai Lietuvos intelektualai šiandien suvokia ir kaip nepakantumą vakarietiškoje civilizacijai, kuri, kaip galima numanyti, grasina žmones ir kūrėjus atitolinti nuo žemės, sunaikinti natūralistinių kaimą, o andainyškčius kaimiečius paversti bedvasiais vartotojais. Vakarų civilizacija atnešianti „materialumą be dvasingumo“ bei „pilietišumą be tautiškumo“. Ar mes, neišraunamai išsiskirę į šią žemę, galime suvokti materialumo ir dvasingumo perskyrą, o pilietiško nesieti su jį atitinkančiu specifiniu tautiškumu?

Viena iš žemei ištikimo lietuviško tautiškumo formų – intelektualo, kaip „bendro reikalo“ saugotojo ir puoselėtojo, vaizdinys. Iškalbingiausias yra Juozaičio išvestas inteligento ir intelektualo skyrimas: „Lietuvių valstybės pradžioje stovėjo inteligentai, širdimi gyvenantys proto žmonės, „bendro reikalo“ tarnautojai. Tuo tarpu dabartiniai intelektualai – šaltos žuvies atmaina. Jie nuausti iš proto ir siaurų interesų, nebe „bendro reikalo“. Gamtiška ideologija, žmogiškos kūrybos vyksmą atskleidžianti kaip natūralią

płėtotę, o ne kaip vertybinių užgamtinių sprendimų pasekmę, intelektualų bendriją taip pat mato kaip „natūraliai kaimišką“ organišką jokių individualių sprendimų bei atsakomybės netoleruojančią visumą. Tai byloja ir tarp Lietuvos intelektualų pasireiškiantis beveik kriminogeninis nepakantumumas kritinei pozicijai. Kultūrinės intelektualų pozicijos vertė yra jos organinis suderinamumas su „grupės interesais“.

Žemės nenuspėjamumas ragina žmogų ne laisvai veikti ir imtis atsakomybės už savo veiksmus, o įsijausti į jos užgaidas bei numanyti jos ketinimus. Gamtoje vertybinių atskaitos taškų ieškanti „lietuvių civilizacija“ pasirodo kaip tokia, kurioje viskas harmoningai organiška, nėra radikalių skirčių tarp natūros ir kultūros, bendrijos ir individo bei atsakomybės už žmogišką kūrimą. Žemės trauka ištirpina krikščionišką kaltę bei atgailą. Seniai atskleista, kad žmogaus istoriją galima suvokti ne kaip nuolatinį grėžiojimąsi į gamtą, o kaip traukimąsi nuo jos viešpatavimo ir jos primestų vertinimo kriterijų – siekiant ją įvaldyti, išsilaisvinant užgamtiniam žmogiškumui. Žemės paveikumu besirūpinantys ir visą vakarietišką kultūrą kaip sumaterialėjusią ir atitrūkusią nuo grynojo gamtinio rūpesčio smerkiantys Lietuvos intelektualai retai pastebi užgamtinę tą kultūrą grindžiantį vertybių gyvavimą.

Ryšiai su gamta jau neišvengiamai trūkinėja, o tai kelia baimę išėiti iš jos globojančios vergovės į žmogiškos laisvės ir nesaugumo erdvę. Išimtinis raginimas rūpintis gamta atskleidžia, kad intelektualų vertybinė gamtos išdavystė nėra už kalnų. Nedrąsiai įsisiūbuoja procesas, kurį galima buvo stebėti prieškarinio Lietuvoje ir kurio dvasią turbūt geriausiai išreiškė Bernardo Brazdžionio posmas: „Dulkė Dievo rankoj, / žeme, tu esi, / Dulkės mūsų dienos, / dulkės mes visi“ („Žemė ir dulkės“).

NIEKADA NEPAMIRŠTAME, KAD GALITE RINKTIS

Akademinio pasaulio evangelizacijos mintys ir patirtys

Florian Schuller

PIRMAS ŽINGSNIS: ORIENTYRŲ PAIEŠKOS

Prieš pradėdamas kalbėti, prasminga išvysti tai, kas apskritai vyksta. Dera susiorientuoti tikrovėje. Vienas kunigų, dėl savo būdo turėjusių man daugiausiai įtakos, mano paskutinysis vadovas seminarijoje Georgas Mühlenbrockas SJ, savo tipiškai ignacišką dvasingumą dažnai išsakydavo posakiu: „Dievas apglėbia mus tikrove“. Kokia tikrove Dievas apglėbia mus šiandien – Vokietijoje, Lietuvoje? Per kokią tikrovę jis mus užkalbina?

1. Tipiškas profesinis studentų kapeliono gestas

Prieš keletą metų Bavarijos televizija rodė populiarią laidą pavadinimu „Kas aš esu?“ Spėliotojų komanda turėjo atspėti kandidato profesiją, o šis galėjo į jų klausimus atsakinėti tik „taip“ arba „ne“. Kad į kartais išties miglotą profesiją įvesdintų, kandidatas iš pradžių turėdavo ranka padaryti judesį, kuris, viena vertus, būtų tipiškas jo profesijai, bet, kita vertus, jo pernelyg neišduotų, – antraip pranyktų visa įtampa. Taigi, pavyzdžiui, vyskupas nebūtų galėjęs atlikti palaiminimo ženklo, nes tai reikštų laidos pabaigą. Aš visuomet sau sakydavau: jei tektų kartais šioje laidoje pristatyti studentų kapeliono profesiją, mano tipiškas gestas būtų aiškus kaip diena.

Tai rankos judesys, kuriuo prie sienos universitete prisegamas reklaminius plakatas. Jei norime paskelbti apie kokį nors mūsų Universiteto studentų katalikų bendruomenės renginį, kiekvieną kartą turime iškabinti maždaug 80 plakatų. Ir kai aš šitaip keliauju per universiteto koridorius, kiaurai nukabinėtų sienų chaoso

Kun. FLORIAN SCHULLER – mokslų daktaras, buvęs ilgametis Augsburgio un-to studentų katalikų bendruomenės vadovas. Nuo 2000 m. rugsėjo – Bavarijos Katalikų Akademijos direktorius. Tekstas parengtas pagal paskaitas, skaitytas 2000 m. pavasarį Vilniaus aukštųjų mokyklų akademinės sielovados seminaro metu.

ieškodamas laisvos vietelės mūsų katalikiškai reklamai, man nuolat akis bado mūsų situacija. Mes, Katalikų Bažnyčia universitete, esame pasiūlos teikėjai šalia panašių, ir laikui bėgant vis labiau tokie tampame.

We never forget you have a choice („niekada nepamirštamė, kad galite rinktis“) – tarp laisvalaikio ir prasmės pasiūlų – taip man dabar skamba pirma akademinės pastoracijos teorema.

2. Skalės gale arba visiškai aukštai

Ši užvalga galioja iš esmės kiekvienai moderniai visuomenei, kurioje atskiro žmogaus gyvenimą lemia laisvė ir individualumas, o ne gimties ar dominuojančios gyvenbinės erdvės „užduotas“ likimas. Tačiau iš tiesų šio vakarietiško, modernaus, europietiško subjektyvumo komplekso viduje esama plataus spektro galimybių toki pasirinkimą realizuoti.

1995 m. Kelno specialioji aukštoji mokykla Vokietijos Vyskupų konferencijos pavedimu atliko išsamų studentų padėties tyrimą. Iš daugybės įdomių rezultatų tenoriu pateikti keletą. Buvo išskirta dešimt reikšmingomis laikomų gyvenimo sričių – studijos ir aukštoji mokykla, draugai ir pažįstami, gyvenimo partneriai ir šeima, kontaktai su tėvais ir giminaičiais, laisvalaikis ir hobis, profesija ir darbas, menas ir kultūra, sportas ir politika, galiausiai tikėjimas ir religija.

Aukščiausiai buvo įvertinta (daugiau negu 80%) studijų sritis, žemiausiai (mažiau negu 20%) – tikėjimo ir religijos sritis. Tikėjimu ir religija studentai domisi mažiausiai. Tokių rezultatų neseniai vėl patvirtino Europoje atliktas 13-asis vadinamasis „Shell jaunimo tyrimas 2000“.

Rytų Vokietijoje, buvusios VDR teritorijoje, jau 80% 15–24 metų jaunuolių yra netikintys arba, pasak jų pačių, be religijos. Vakarų Vokietijoje per 20 metų tokių pagausėjo keturiskart – nuo 3 iki 13%. Teologas Eberhardas Tiefensee iš Erfurto rašo apie savo tėvynės Rytų Vokietijos situaciją: „Vakarų Europa yra bažnytinės katastrofos zona. Buvusi VDR – areliginė terpė.“

[...] Sociologinėje religingumo skalėje tarp 27 Europos šalių [...] Lenkija yra pirmoje vietoje, lenkdama Airiją, Vakarų Vokietija – 19-toje, toli už posocialistinių šalių, tokių kaip Slovakija, Vengrija, Lietuva ir Slovėnija, o buvusi VDR – trečioje vietoje nuo galo, po savęs palikdama Švediją ir Čekiją“.

Tai reiškia, kad renkantis gyvenimą aiškinančius modelius, krikščionių tikėjimas vis labiau išsisklaido ūkanų migloje. *We never forget you have a choice* – šiandien galima rinktis ne Bažnyčia, Dievą, religiją. Galima beveik sakyti – nuo pasirinkimo prie atsisakymo.

Dabartinė Lietuvos situacija visiškai kitokia. Informacija man tėra prieinama iš AUFBRUCH projekto (kuriam vadovavo dr. Irena E. Laumenskaitė) rezultatų, taip pat iš 1990 m. Europos vertybių tyrimo lietuviško skirsnio bei dviejų jaunimo vertybių tyrimų, atliktų 1994 ir 1997 m. (pristatytų Aušros Maslauskaitės ir Andriaus Navicko). Iš šių tyrimų sužinojau, kad pokomunistinėje Lietuvoje save laikančių katalikais dalis smarkiai išaugo, vis daugiau jaunų žmonių vadina save katalikais, ir netgi tarp 19% neturinčiųjų konfesijos pasitikėjimas Bažnyčia yra didelis.

Jaunuolių, kiekvieną sekmadienį dalyvaujančių Mišiose, dalis lieka stabili – apie 10%, vadinamųjų „kultūrinių katalikų“, bent kartą per mėnesį einančių į bažnyčia ir laikančių katalikybės tradiciją nacionalinio paveldo dalimi, vis gausėja ir yra apie 16%, „proginų katalikų“, sutinkamų bažnyčiose tik per didžiausias šventes, padaugėjo iki 50%, tuo tarpu abejojančiųjų sumažėjo iki 6, o nepraktikuojančiųjų – iki 20%.

Tai visai kiti skaičiai negu Vokietijoje, ir vis dėlto aš tikiu, kad galime konstatuoti bent panašią ilgalaikę tendenciją, kurią turėsime apmąstyti akademinėje pastoracijoje. Nepaisant Bažnyčios ir visuomenės situacijų skirtumo, manau egzistuojant pamatinę bendrybę tarp Lietuvos ir Vokietijos studentų. Tai dabar ir aptarsiu.

3. *Kunkuliuojantis reliatyvizacijos „raganų katilas“*

Amerikiečių religijos sociologas Peteris Bergeris situaciją, kurioje dvasios istorijos požiūriu yra atsidūrusi vakarietiška, Europos ir Šiaurės Amerikos hemisfera, apibūdina intriguojančia „didžiulio reliatyvizacijos raganų katilo“ sąvoka. Ši sąvoka iš jo knygos *The Heretical Imperative* („Erezijos imperatyvas“) man atrodo labai svarbi, nes vienu vaizdu perteikia tai, kas vyksta prantuose ir širdyse. Posūkis nuo „likimo prie pasirinkimo“, nuo jau egzistuojančio tradicinės visuomenės „institucijų tinklo ir, jei norime, disponuojamo tapatybių repertuaro“ prie modernios galimybės pasirinkti tiek veiklos, tiek pasaulio apmąstymo būdus, – šis posūkis taip susilpnino tikėjimo ir net ištikimiausių Bažnyčios narių tikrybę, kad tai dar anaip tol nėra visuotinai pripažįstama, ką ir kalbėti apie netikrybės įveikimą.

Tiesą sakant, krikščionys šiandien kitaip ir negali: jie

gali išpažinti savo krikščioniškumą tik nuolat atmesdami sau nepriimtinas kitas gyvenimo interpretacijos galimybes. Tačiau kiekvienas žinojimas apie alternatyvą iš pagrindų sureliatyvina savą apsisprendimą. Juk ištisies aš galėjau ir visiškai kitaip... *We never forget you have a choice*.

Juo labiau aš, kaip intelektualas, būsiu stumiamas į refleksiją, o mano žinojimas apie gamtamokslinio, filosofinio, religinio pobūdžio alternatyvas vis plėsis, juo labiau kunkuliuos reliatyvizacijos raganų katilas, netgi mano nepriekaištingoje katalikiškoje širdyje.

Vienas esminių šios – ankstesniais ramesniais laikais neginčijamai neliečiamomis ir nediskutuojamomis laikytų tiesų – reliatyvizacijos aspektų yra šiandienų tikėjimo pozicijų eklektiškumas: kiekvienas iš kartais visiškai skirtingų tradicijų susikrapšto kažką panašaus į, pasak šiuolaikinio termino, „skiautinį“ religingumą. Taip šiandien Vokietijoje daugiau krikščionių tiki reinkarnacija negu asmeninį Dievą. Lietuvoje tikėjimas prisikėlimu, amžinuoju gyvenimu ar rojumi, regis, dar gerokai akivaizdžiau nulemtas natūralaus katalikiškumo. Tačiau, kaip pabrėžia mano minėti tyrinėtojai, specifinis lietuviško maldingumo bruožas yra „sociologiškai fiksuojama religinio individualizmo forma, kai vis labiau atsiveriama anapusybei, tačiau jos interpretacijos ir santykio su ja palaikymo būdai selektyviai perimami iš krikščioniškos tradicijos“.

Turint galvoje jaunąją studentų kartą, galima lengvai neapsirinkant kartu su amerikiečiu Donu Lattinu kalbėti apie „tikėjimo *shoppingą*“. Lattinas savo išvalgą apibendrina sakiniu „Beieškodami geriausio (dieviško) ryšio, žmonės keičia Bažnyčias taip dažnai, kaip ieškyles internete“.

Tad kad ir kaip skirtųsi atskiros formos ir koks būtų atotrūkis tarp Vokietijos ir Lietuvos, vis dėlto mūsų pradinė situacija bendra: Bažnyčios tikėjimas net ir savo ištikimiesiems ir nuosekliems tikintiesiems yra praradęs natūralumą. Jis turi nuolat neišvengiamai konkuruoti su kitomis prasmės interpretacijomis ir todėl skaitytis su savo nepaliaujama reliatyvizacija jausmams ir protui.

4. *Apie trejopą tikėjimo perdavimo krizę*

Tai galioja juo labiau, juo reflektuotesni ir todėl pažeidžiamesni yra jauni žmonės. Tai ypač pasakytina apie studentus, kurie dėl savo gyvenimo situacijos šiandien yra apimti trejopos tikėjimo perdavimo krizės, – bent jau Vokietijoje, o Lietuvoje gal ir kitaip.

Pirma, nebesti natūralaus tikėjimo perdavimo tarp kartų. Jaunoji karta su esmingai mažesne egzistencine įtampa puoselėja tai, kas tėvų ir senelių kartoms buvo, dažnai ir sudedant didelę auką (priespaudos ir persekiojimų laikais net atiduodant gyvybę), savaimingesnis ir rūpestingiau puoselėjamas turtas.

Antra, tikėjimo tradicijos krizė įvyksta dėl biografinių permainų bei fakto, kad niekam neduota išvengti prievartos rinktis savo įsitikinimus ir poziciją. Ypač žengiant į naują gyvenimo tarpsnį, antai pradedant studijas, randasi naujas gyvenimo ritmas, dažnai pakinta gyvenamoji vieta, pažįstamų ratas, todėl reikia naujos tinkamos gyvenimo sampratos. Ligtolinis vaikiškas ir jaunuoliškas tikėjimas turi įgyti naują formą. Šiuo gyvenimo tarpsniu tikėjimas dar kartą turi būti naujai suvoktas, iškilus, viena vertus, gyvenimo draugų ar planuojamos kurti šeimos klausimams, antra vertus, profesijos ir darbo pasaulio iššūkiams bei reikmei atrasti savo vietą. Nieko nestebina, kad čia bemaž natūraliai įvyksta tikėjimo lūžiai.

Trečia, tikėjimo perdavimo krizė yra „lūžis tarp Evangelijos ir kultūrų“, kaip apibrėžė popiežius Paulius VI enciklikoje *Evangelii nuntiandi*. Vykstant moderniajai mokslų diferenciacijai, jie emancipavosi nuo teologijos ir įgijo sekularius pavidalus – *etsi Deus non daretur* („tarsi Dievo nebūtų“). Taip ir kiekviena atskira visuomenės gyvenimo sritis turi savo įstatymus: ūkis, valdymas, teisingumas, kultūra. Krikščionybė daugumos žmonių sąmonėje jų nebeapima ir pati yra tapusi paskira sritimi, tepajėgiančia spręsti vien asmeninio pobūdžio prasmės krizes. Vis didėjančio dvasinio pasirinkimo galimybių sąlygomis netgi paskiros sritys tampa visumos paradigmomis, taigi savo ruožtu siekia religijos statuso – antai dėl globalizacijos ir socialinės etinės imunizacijos vis labiau autarkiškesniu tampantis ūkis.

ANTRAS ŽINGSNIS: PAŠAUKIMO PASITIKRINIMAS

Be didelių diskusijų sutariama, kad krikščionybė neįsivaizduojama be misijos impulso. Nesileisdamas į Bažnyčios misijinio pobūdžio tikslesnį teologinį pagrindimą ir išplėtojimą, tenorėčiau trumpai nušviesti trejetą aspektų.

1. Dvasios žmonės

Misijų Bažnyčia turi kai ką bendra su žmonėmis, pradėjusiais nujausti save esant dvasios žmonėmis, nes juose veikia Dievo Dvasia. Ankstesnysis Mainco vyskupas kardinolas Hermannas Volkas tai šitaip suformulavo:

„Argi ne tada mes labiausiai patiriame Šventąją Dvasią, kai mes patys esame pasiryžę daryti dalykus arba leisti jiems vykti, neturėdami tam jokio kito pagrindo kaip tik patį Kristų? Tai, man regis, esanti pagrindinė dvasios forma: išpažinti Kristų kaip Viešpatį“.

Todėl ir Rytų Bažnyčia meldžiasi per Sekmines: „Šlovė Tau, Kristau, mūsų Dieve; juk tu žvejus pavertei išminčiais, kai nusiuntei Šventąją Dvasią ir per juos visą žemės rutulį įtraukei į savo tinklą. Garbė Tau, kuris žmonėms esi maloningas!“

Bet kaipgi galėtų atrodyti toks mūsų krikščionių (nuo Dievo nusižiūrėtas), „žmonėms maloningas“ atsigrėžimas į mūsų artimą – tiek į tikintįjį, tiek į netikintįjį?

2. Dievą patyrę žmonės

Man vis dar geriausias apibūdinimas yra šis: krikščionys yra „Dievą patyrę“ – visuomenėje saugantys Dievo atmintį. Jei nebebūtų žmonių, praktikuojančių religinės gyvenimo interpretacijos kalbą ir taip ją saugančių, tai pamatinės religinės patirtys apskritai nepavyktų, o paskėstų nepapasakotos beformės, pasklidęs gyvenimo patirties nieke. Krikščionys atsimesna: esama

daugiau, negu regime prieš savo akis. Krikščionys išlaiko budrią sąmonę: kad išliktume žmonės, negalime liautis klausinėje, kodėl iš tiesų gyvename.

3. Evangelizacija kaip visuotinis Bažnyčios įvykis

Misijų veiklos negalima redukuoti į tai, kaip ji suprasta ankstesniais laikais, kaip antai: eiti į svetimus kraštus ir ten skelbti Gerąją Naujieną.

Tinkamiau yra apie evangelizaciją kalbėti kaip apie gyvą procesą Bažnyčioje, su daugybe lygmenų ir krypčių. Jau *Evangelii nuntiandi*, kalbėdama apie misijas kaip apie „atnaujintą kerigmą nukrikščionėjusiam pasauliui“, skiria tris grupes žmonių, į kuriuos šiandien turi nukrypti Bažnyčios misijų veikla. Pirmiausia tai žmonės, nors ir pakrikštyti, bet savo patyrimu, gyvenimo samprata ir pasaulio aiškinimu esantys visiškai anapus krikščioniškos gyvybinės erdvės. Antra, paprasti žmonės, nors ir turintys tam tikrą rudimentinį tikėjimą ir praktikuojantys, tačiau vargu ar pažįstantys to pagrindus. Trečia, intelektualai, jaučiantys poreikį pažinti Jėzų Kristų kitoje šviesoje, negu per vaikystėje išmoktas žinias.

Florian Schuller. 2000. Henriko Gaičevskio nuotr.

Jūs veikiausiai susidursite su pirmo ir trečio tipo žmonėmis, bet visiems trimis tipams lygiai galioja mūsų pašaukimas, kurį turime pateisinti kaip gyvoji Bažnyčia.

TREČIAS ŽINGSNIS: OFICIALIOJI MISIJA – BAŽNYČIA UNIVERSITETINĖJE KULTŪROJE

1944 m. gegužės 22 d. Romos katalikiškojo švietimo kongregacija, taip pat Popiežiškoji pasauliečių ir Popiežiškoji kultūros tarybos paskelbė „Bažnyčios prezenciją universitete ir universitetų kultūroje“. Labai ją rekomenduoju, ypač atsakingiesiems vyskupų asmenims, nes čia aiškiai parodoma, kad sielovada universitetui ir universitete nėra jokia prabanga.

Kartais Bažnyčioje, regis, veši bendra nuomonė, jog akademinė pastoracija teužiama pora jėzuitų – tarsi tai koks ordino hobis, – mat jų broliai tai darė ankstesniais šimtmečiais. Arba tai vaizduojamasi kaip pastoracijos sritis, kurią dera aptarnauti tik tada, kai jau atliktos kitos, svarbesnės užduotys. Arba tai esąs papildomas pirmenybės teikimas ir taip jau privilegijuotiems studentams, ir to tikrai negalima imtis kaip pirminio dalyko. Galiausiai kai kurie taip pat susirūpinę galvoja apie tai, kad studentai yra „neramos sielos“ ir kartais netgi gali užduoti kritiškų klausimų. O tai juk pavojinga.

Prieš visus tokius išvedžiojimus cituotas tekstas iš Vatikano tiesiai ir paprastai konstatuoja: „nuo pat savo ištakų universitetas yra viena svarbiausių formų, kuriose pasireiškia Bažnyčios pastoracinė sielovada“. Šiam teiginiui pagrįsti leiskite atsigręžti į trejetą Katalikų Bažnyčios esminių tekstų.

1. Vatikano II Susirinkimas

Dekrete apie krikščionišką auklėjimą *Gravissimum educationis* paaiškinti akademinės pastoracijos pagrindai: „Kadangi visuomenės ir pačios Bažnyčios likimas labai artimai susijęs su aukštuosius mokslus studijuojančio jaunimo išsilavinimu, Bažnyčios ganytojams nepakanka uoliai rūpintis tik katalikų universitetų studentų dvasios gyvenimu, todėl [...] vyskupai tsiestengia, kad ir nekatalikiškuose universitetuose būtų katalikų studentų namų bei centrų, kuriuose gerai parinkti ir parengti kunigai, vienuoliai bei pasauliečiai galėtų teikti nuolatinę dvasinę ir intelektualinę pagalbą universitetą lankančiam jaunimui“ (GE 10). (Čia ir toliau – cit. iš naujausio leidimo: Vilnius: Aidai, 2001. Vert. past.)

2. Codex Iuris Canonici

1983 m. Bažnytinis kodeksas šį nurodymą vyskupams ypač sustiprina ir neapalieka paskirų vietos ordinarų valiai nuspręsti, būti ar nebūti akademinėi pastoracijai. Pasak atitinkamo kanono nr. 813, „Diecezinis vyskupas

turi atskirai rūpintis studentų sielovada, taip pat įkurti parapiją ar bent neribotam laikui paskirti tam tikslui kunigą, ir turi pasirūpinti, kad prie universitetų, taip pat ir nekatalikiškų, veiktų universitetiniai centrai, galintys teikti studentams (pirmiausia dvasinę) pagalbą“. Taigi akademinė pastoracija yra vietinių Bažnyčių „gražinamoji paskola“ universitetui ir studijuojantiems, o ne leistina prabanga.

3. Apaštališkoji konstitucija *Ex corde ecclesiae*

Jonas Paulius II šią konstituciją paskelbė 1990 m. rugpjūčio 15 d. Pagrindiniame 38-ame skyriuje rašoma: „Akademinė sielovada įveiksmia Bažnyčios misiją universitete ir todėl yra esminė jos veiklos ir struktūros sudedamoji dalis“. Kitais žodžiais tariant, tai, ką apmąstome dabar, priklauso vidiniam branduoliui Bažnyčios misijos ir jos prezencijos šiandien pasaulyje, į kurią ją įstatė jos Viešpats. Mes čia kalbame ne apie šalutinę temą ir šalutines funkcijas.

KETVIRTAS ŽINGSNIS: AKADEMINĖS PASTORACIJOS UŽDAVINIAI, ASMENYS IR STRUKTŪROS

Dabar pabandykime tiksliau apibrėžti esminį krikščionišką pašaukimą evangelizuoti (antras žingsnis) kaip Bažnyčios prezencijos universitete tarnystę (trečias žingsnis), prisimindami dvasios istorijos situaciją, iškilusią priešais mus pirmame žingsnyje, ir nukreipkime žvilgsnį į tai, kas šiandien yra įmanoma ir privalu. Toliau norėčiau nurodyti triskart po šešis impulsus.

1. Akademinės pastoracijos uždaviniai kaip evangelizacijos procesas

Popiežius Paulius VI enciklikoje pabrėžė visuminį evangelizacijos pobūdį, kai kalbama apie žmogaus gyvenimą, kylantį iš Dievo *Taip* tam žmogui. Evangelizacijos procese Šv. Tėvas skiria šešis tarpsnius, kuriuos norėčiau trumpai paminėti, nes iš jų randasi ir akademinės pastoracijos kaip tikėjimo perteikimo uždaviniai.

Pirmas tarpsnis – gyvenimo liudijimas, arba liudijimas be žodžių.

Tai nėra vien pasirengimas išplėtotai kerigmai, o pati veiksminga kerigma. Tad būtų klaidinga priešinti „priešlaukį“ ir „esmę“. Tam priskirčiau kasdienius patarnavimus ir visa tai, ką galima aprėpti skambiu žodžiu „artimo meilė“: katalikų studentų tarpusavio bendravimo būdą ir tai, kaip jie angažuojasi žmonių problemoms.

Toks gyvenimo liudijimas yra gera dirva, būtina išskleistos kerigmos sėklai sudygti. Mane visuomet žavėjo Mažųjų Jėzaus Brolių (pagal Charles'io Foucauld pavyzdį norėjusių veikti „paskutinėje vietoje“ – vien savu gyvenimu) steigėjo René Voillaume principas. Jis reikalauja: „Prabilk tik jei būsi paklaustas; bet gyvenk

taip, kad būtum paklaustas“. Kaip tik šiandien, plepių pasiūlymų gausybėje, tai yra suverenus principas, maininamas išgyvento buvimo krikščionimi vidinės jėgos. Taip ir turi būti!

Antras tarpsnis – tikroji kerigma per žodį, kai Jėzus Kristus aiškiai skelbiamas kaip vilties pagrindas.

Per skelbimą žmogus pašaukiamas apsispręsti. Tai reiškia, kad akademinė pastoracija turi įgalinti apsispręsti taip, kaip joje kalbama apie tikėjimą. Ji negali priversti apsispręsti. Studentų (galbūt ir dėstytojų) katalikų bendruomenės religiniame gyvenime reikia jausti tiek tikėjimo iššūkį ir iššūkį tikėjimui, tiek šio naujo savo gyvenimo aiškinimo būdo galimybę taip susieti su ligtolinėmis patirtimis, kad taptų regima (per jį visą einanti) raudona gija.

Trečias tarpsnis – tai širdies pritarimas ir savo gyvenimo perkeitimas.

Čia regiu ypatingą akademinės pastoracijos garbę ir didžiulę jos atsakomybę visoje Bažnyčioje. Atskiro gyvenimo istorijai pritaikyta, asmenišką, individualų būdą pritari tikėjimui turi pastiprinti jautri atsakingų asmenų dvasinė parama. Prancūzų vyskupai tai yra puikiai suformulavę – *proposer la foi* (pateikti tikėjimą). Čia nejusti nieko neįpareigojama, bet vis dėlto saugoma ir kito laisvė. *Proposer la foi*, pateikti, pasiūlyti priimti tikėjimą – yra krikščioniška (jei jau iš tikrųjų to siekiama) už tai nieko negauti.

Ketvirtas tarpsnis – širdies pritarimas tiesiog verčia įsijungti į tikinčiųjų bendruomenę, į Bažnyčią kaip švenčiamos Dievo esybės Jėzuje Kristuje vieta. Akademinė pastoracija reprezentuoja Bažnyčią „vietoje“, yra vietinė Bažnyčia prie universiteto. Tad ji turi dvejopą funkciją. Bažnyčiai nepriklausantiems universiteto nariams ji tarsi oficialiai atstovauja ne tik vyskupiją, bet ir Visuotinę Bažnyčią. Tačiau tiems krikščionims, kurie į ją buriasi ir žino jai priklausą, ji tampa dvasine erdve, kurioje paskiro žmogaus tikėjimas, norėdamas būti krikščioniškas, įsipina į tikinčiųjų bendruomenę. Niekas negali tikėti sau, ir paskiras tikėjimas, likęs vienas, išgaruoja pageidaujame.

Penktas tarpsnis – ši tikėjimo bendrystė simboliškai švenčiama, liturgija atsiskleidžia kaip pagrindinė Bažnyčios funkcija.

Teoriškai visi veikiausiai sutarsime ir šiuo klausimu. Vis dėlto jis nėra savaimė suprantamas. Juk Bažnyčios bendruomenė aukštojoje mokykloje lygiai taip pat „išduotų“ savo misiją, jei ji savo kalba ir liturgija nutoltų nuo Visuotinės Bažnyčios ir degeneruotų iki elito grupės. Ir taip pat ji neatliktų savo tarnystės, jei jos kalba ir liturgija niekuo nesiskirtų nuo normalios parapijos bendruomenės. Aš esu tvirtai įsitikinęs: iš akademinės bendruomenės liturgijos ir kalbėjimo turi būti jaučiama jos vieta. Ir galiausiai be eksperimentų, be bandymų į dabartį perkelti seną tiesą ir paveldėtą turtingą liturgiją

tokia bendruomenė būtų nereikalinga. Žinoma, taip pat išlieka aišku, kad ji turi įgalinti savo narius „sugrįžti“ į įprastą parapiinę bendruomenę ir turi juos išleisti iš studentiško gyvenimo tam pribrendusius.

Šeštas tarpsnis – įtikėjusieji savo ruožtu pradeda evangelizuoti, savo jėgomis ir iš savo pozicijos prisidėti prie bendro evangelizacijos proceso. Pritaikius akademinės pastoracijos situacijai, tai reiškia, kad kiekvienas turėtų per Bažnyčios išgyvenimą, – Bažnyčios, iškilusios kaip jo klausimų, abejonių ir galimybių šiandien tikėti vietos Bažnyčia, – per visų kritiškų klausinėjimų patirtį ir, perkratęs daugybę pasirinkimo galimybių, pasiekti kažką panašaus į (kaip aš tai mėgstu vadinti) tikėjimą „antrąja nekaltybe“. Po galbūt vaikiško natūralaus tikėjimo (arba kraštutiniu atveju – taip pat natūralaus netikėjimo) tarpsnio turi subręsti gebėjimas netarpiškai švęsti tikėjimą ir išpažinti jį pagal Bažnyčios Tradiciją, kartu žinant tokio kalbėjimo apie Dievo paslaptį reliatyvumą ir priklausomybę nuo laiko.

Tad šiandien aš ir galiu įsivaizduoti brandų suaugusį krikščionį tik kaip išsaugantį įtampą (tiesa, kartais priartėjančią prie nutrūkimo ribos) tarp neribotos refleksijos ir klausinėjimo bei natūralaus išpažinimo ir šventimo polių. Toks krikščionis neatsižadės ir savo kritiško intelektualumo, kuris juk nėra „velnio išmislas“, o yra taip pat dovana Dievo, įstačiusio šį intelektualą į jo specifinį gyvenimo kelią.

2. Akademinės pastoracijos uždaviniai pačių universitetų situacijos požiūriu

Akademinei pastoracijai, greta tiesioginės funkcijos perteikti tikėjimą, dėl vietos, kurioje ji vyksta, konkretumo, iškyla tolesni uždaviniai, – tegul ir ne atliktinos užduoties prasme, o veikiausiai kaip tarnystė visuomenei, kuriai mes esame Dievo pašaukti. Taigi žvelgdamas į universitetų gyvenimą ir konkrečią situaciją, aš regiu šešis uždavinius.

Pirma, aukštosios mokyklos rengia mokslininkus specialistus. Akademinės pastoracijos uždavinys būtų taip pat skatinti mąstymo tarpdisciplininių vienijimąsi ir paskirų mokslinių disciplinų integraciją iš teologiškai skvarbaus tikėjimo perspektyvos.

Antra, aukštosios mokyklos rengia būsimus atsakingus visuomenės veikėjus. Akademinės pastoracijos uždavinys būtų taip pat siūlyti kelius asmeniškam krikščioniškam ryžtingumui ir atsakomybei brandinti.

Trečia, aukštosios mokyklos yra svarbiausios ruošimosi ateičiai vietos. Akademinės pastoracijos uždavinys būtų taip pat tapti pačių studijuojančiųjų, visuomenės ir mūsų aplinkos teisingos, artimo meilės pilnos ir kūriniskai sąmoningos ateities ramsčiu.

Ketvirta, aukštosiose mokyklose slypi skirtingų pasaulėžiūrų ir religijų pasaulių įvairovė. Akademinės pastoracijos uždavinys irgi būtų skatinti tarpusavio pažinimą,

supratingumą ir pasirengimą bendradarbiauti, taip pat skatinti kritiškai skirti ir atrasti brandžią tapatybę.

Penkta, aukštosios mokyklos yra didelių valstybės kaštų veiksnys. Akademinės pastoracijos uždavinys būtų taip pat pateisinti šiuos viešuosius kaštus taip, kad ji ne atsitvertų, o puoselėtų kultūros sklaidą į socialinę aplinką.

Šešta, aukštosios mokyklos, nepaisant visų idealų, visuomet yra ir toks pasaulis, kuriam būdingos specifinės hierarchijos, galios tendencijos, savanaudiški interesai ir grupinių poreikių tenkinimas. Akademinės pastoracijos uždavinys būtų taip pat saugoti silpnųjų teises universitetų galios struktūroje ir teikti pagalbą tiems, kuriems gresia pakliūti po ratais.

3. Akademinės pastoracijos asmenys ir struktūros

Šių dvejopų uždavinių akivaizdoje ima konkretizuotis ir asmeninės bei struktūrinės akademinės pastoracijos plotmių profilis. Norėčiau jį nusakyti vaizdu, kurį aptikau senojo gerojo Kirilo iš Jeruzalės žodžiuose, užrašytuose IV a.: „[sivaizduok, jog atėjo laikas sodinti medžius. Jei mes tada nepradėsime kasti, neiškasime duobės ir netinkamai pasodinsime medį, kada jis begalės būti tinkamai pasodintas?“

Pirmas būtinas dalykas, kad akademinės pastoracijos sode būtų deramai sodinama, yra geri sodininkai, taigi geri atsakingieji asmenys. Personalo pasiūla yra kiekvienos pastoracijos ašis ir branduolys. Tokio atsakingo asmens idealas yra įvairiabriaunis. Jis turėtų sugebėti pasitikti studentus akis į akį. Jis turėtų turėti tokią brandžią vidinę poziciją, kad išprovokuotų sau kritiškų klausimų, bet nesileistų papiktinamas. Jis turėtų išlaisvinti iš baimės atmosferos ir pajėgti sužadinti įdomų pokalbį. Jis turėtų būti religingas, Bažnyčioje išsiskiręs žmogus. Jis taip pat turėtų būti atsidėjęs šiai tarnystei bent keliems metams, nes kad apskritai kas nors galėtų augti didelės studentų fluktuacijos kvotos sąlygomis, reikia nuolat besirūpinančio asmens.

Antras reikiamas dalykas yra puikai išpurenta dirva, taigi bažnytinės bendrijos universitete, kurias galima vadinti akademinėmis bendruomenėmis. Jos, žinoma, niekada nepasieks klasikinės paprinės bendruomenės masto nei amžiaus spektro, nei tokiai bendruomenei pamatinių – gimimo, krikšto ir laidojimo – patirčių požiūriais. Bet kaip tik tokios vis labiau individualizuotos studentų egzistencijos sąlygomis neginčijamai reikia vietų, erdvių ir susitikimo galimybių, kad būtų įmanoma įaugti į tikėjimą ar jį asmeniškai pagilinti. Normali vietinė ar paprinė bendruomenė tokios ypatingos tarnystės paprastai negalėtų atlikti.

Trečia, laistyti augantį medį (toliau išlaikant Kirilo vaizdinį) turėtų religinių, intelektualinių disputų forumai: darbo grupės, būtinos ilgalaikiam darbui kuria nors tema, projektai ir paskiri renginiai. Mano manymu,

katalikų studentų ne tik teisė, bet ir pareiga yra įtempti savo protus ir nesibijoti jokių sunkumų tiek tikėjimo požiūriu ištiriant gyvenamojo meto ir kultūros klausimus, tiek galiausiai užklausančią patį tikėjimą be jokių dogminių tabu ir apribojimų, paliekant erdvės savo abejonei. Juk tik toks plotis veda į atnaujintą gylį. Čia savo vietą rastų teisingo Biblijos supratimo, tikėjimo žinių gilinimo, taip pat ir visuomenės, mokslo ir kultūros etinių problemų klausimai.

Ketvirta, akademinės pastoracijos sodas neturėtų tapti vien sodybiniu sklypu, čia reikėtų užveisti ne vien bulves ir pomidorus, bet ir gražių gėlių. Kitais žodžiais, visa, kas priklauso gyvenimui, yra ir akademinės pastoracijos gyvenimo dalis. Mes esame žmonės su siela, kūnu ir širdimi, todėl akademinėje pastoracijoje turi rasti vietos visa, kas formuoja gyvenimą. Ir čia būtų klaidinga klausti apie vadinamuosius „tikrus“ arba „esminius“ uždavinius. Jei mes kviesime leisti tik į tai, ko daugiau niekas nesiūlo, tai susiaurinsime tikėjimą iki vidujybės momento. Tad akademinė bendruomenei priklauso visa, kuo domisi studentai: teatras ir šokiai, laisvalaikis ir kelionės, sportas ir šventės.

Penkta, akademinė pastoracija neturi apsiriboti vien studentais. Jos atrankos grupei priklauso ir profesūra. Tiesa, jie dėl savo profesinės, asmeninės ir šeimyninės padėties veikia įsitvirtins gimtosiose bendruomenėse. Tačiau nemažai jų ten jausis – tiek intelektualiai, tiek bažnytiškai – benamiai. Galbūt jų tebus pora, bet kaip keletas kuplių, jau šiek tiek pasenėjusių medžių sodui suteikia savitą pavidalą, meta šešėlius ir sukuria ypatingą nuotaiką, taip ir profesoriai tiek saugo ir praturtina akademinę bendruomenę, tiek patys čia randa sau deramą ir tinkamą dirvą.

Šešta, akademinės pastoracijos sodas neturėtų būti aptvertas aukšta tvora, kad niekas nepažeistų jo vejos. Priešingai, jame turėtų būti durys į universiteto pasaulį, kurio viduje jis pats yra. Evangelizuoti akademinėje pasaulyje reiškia ir stengtis priartėti prie universiteto protų, užmegzti su jais pokalbį, sukuriant progas pasidalyti mintimis ar padiskutuoti, nes tai visada praturtina: ar tai būtų pranešimų vakaras akademinėje bendruomenėje, ar bendri teminiai disputai universitete, ar kitos kooperacijos formos.

PENKTAS ŽINGSNIS: BAŽNYČIOS „APTARNAVIMO VERSLO“ CORPORATE IDENTITY

„Šio pasaulio vaikai apskresni negu šviesos vaikai“ (Jn 16, 8). Tai tinka ir dabarčiai. Iš to, ką mes vadiname pasauliu, galėtume daugiau išmokti, negu tai iš tikrųjų darome. Dažnai Bažnyčioje kalbame apie „tarnystę“, tačiau šią sąvoką teologiškai iškeliami taip aukštai, kad ji mums tampa beveik nepasiekiamą, ir mums su žodžiu *service*, nusakančiu tą patį aptarnavimą, nėra ko

ir prasidėti. Tad klausimą apie akademinės pastoracijos esmę būtų galima formuluoti ir taip: koki „servisą“ mes siūlome? Aptarnavimą, kurio universiteto nariai šiaip negalėtų gauti iš jokio kolektyvo. Aptarnavimą, apie kurį jo besiteiraujantiems iš tiesų šiandien reikia ir kurio nesulaukė jie liktų skurdesni.

Todėl kaip paskutinį minties žingsnį norėčiau pateikti keletą pastabų apmąstymams ir norėčiau jas pateikti tarsi stebėdamas Bažnyčią ir akademinę pastoraciją iš šalies, šio pasaulio vaikų akimis. O šie, žinia, šiandien viską regi pro ekonominius vartojimo akinius. Taigi siūlau mintinį eksperimentą – pažvelgti į evangelizaciją akademiniam pasaulyje kaip į aptarnavimo verslą, kaip į įmonę ar firmą.

Be abejo, aš žinau, kad mes nieko negaminame ir tikrai nenoriu perkelti ūkio struktūrą į Bažnyčią. Žinoma, Šventoji Dvasia yra šis tas kita nei gamybos kapitalas. Suprantama, aš žinau žydų religijos filosofo Martino Buberio posakį, kad „sėkmė nėra Dievo vardas“. Ir, aišku, nuovokus jaunas vadybininkas nėra mano akademinio sielovadininko idealas. Kita vertus, aš manau galįs savo pasiūlymą pagrįsti net fundamentinės teologijos požiūriu. Kaip žinoma, Vatikano II Susirinkimas bažnytinėje konstitucijoje *Lumen gentium* Bažnyčią apibrėžė taip: „Bažnyčia Kristuje yra tarsi sakramentas arba artimos jungties su Dievu ir visos žmonių giminės vienybės ženklas bei įrankis“.

Sakramentas, kaip žinome iš tikybės pamokų, yra dovanojamos vidinės malonės išorinis ženklas. Jei išorinis ženklas išties žymi kažką neregima ir turi tą neregimą perteikti regimam pasauliui, tai jis turi bent jau atitikti to neregimo pėdsakus ir pajėgti tai apibūdinti. Ir kad geriau atliktų šį uždavinį, Bažnyčia turi tam panaudoti visas esamas išvalgas ir žmogiškas žinias.

Taigi leiskimės į kelią iš verslo konsultacijų ir organizavimo žinių išvesti pagrindinius klausimus, kurių padedami prieš akis išvysime ir įsirašysime į širdis akademinės pastoracijos tarnystę.

1. Vizija

Koks turėtų būti pirmas klausimas? Mūsų organizacijos konsultantas sako: dažnai arklys šukuojamas prieš plauką, taigi ne iš tos pusės. Pirmas klausimas yra ne apie uždavinius, kuriuos keliamo, ir ne apie tikslus, kuriuos norime pasiekti, ar ką norime daryti.

Pirmas klausimas yra mūsų vizija.

Galima sakyti, vizija esanti stogas, po kuriuo glaudžiasi mūsų tikslai, arba bazė, pagrindžianti visą mūsų veiklą: tai yra vidinė jėga, užvedanti mūsų širdį, suteikianti postūmį veikti ir visus, priimančius šią bendrą viziją, verčianti veikti vieningai. Taigi klausimas: kokia yra pamatinė, vidujusia varomoji jėga, verčianti užsiimti pastoracija universitete?

Nemanykite, kad štai aš kišenėje turiu teisingus atsa-

kymus ir tesiūlau spėlioti, kad paskui nustatyčiau – „teisinga“ ar „klaidinga“! Kalbama ne apie tai. Reikia pačiam išsiaiškinti, kodėl galiausiai daroma tai, kas daroma?

2. Idealas

Iš šios vizijos randasi akademinės pastoracijos idealas. Remdamiesi juo, galime atsakyti į kitus du klausimus: Kas mes esame? Ko mes norime?

Pirma, kas mes esame? Kaip apibrėžiame save kaip akademinės pastoracijos atsakingųjų asmenų grupę? Kokia mūsų saviprata? Kokius regime patys save? Kokią vietą Bažnyčioje, universitete ir visuomenėje priskiriame patys sau ir kokią mums priskiria kiti? Ar priimame Bažnyčios, universiteto, visuomenės atsakingųjų veikėjų mums priskiriamą padėtį? Kaip į mus žiūri kiti? Ir ar pritariame jų požiūriui?

Antra, ko mes norime? Jei mus žmonės iš šono paklaustų, kodėl gi kartais tiek daug jėgų ir darbo skiriame veiklai universitete, – ką galėtume atsakyti? Ir jei mes pavargę, nebejaučiamė interesą, esame nusivylę, – kokių didelių planų perspektyva leidžia mums nesustoti ir dirbti toliau?

3. Principai

Iš vizijos ir idealo – toliau sako mūsų virtualusis verslo organizavimo konsultantas – išvedami aptarnavimo verslo „Bažnyčia universitete“ principai. Specialistų „kinų kalba“ tai *Corporate identity*: turi sutapti išorinis įvaizdis ir vidiniai verslo vadybos ir darbo principai. Kalbant sakramentų teologijos kalba, išorinis ženklas ir vidinė jėga turi turėti bent ryšį, tegul netobulą, bet nuolat gerintiną. Principus atrasime, jei permąstysime klausimus: Į ką turime kasdien atsižvelgti, įgyvendindami savo idealą? Kokia turėtų būti mūsų struktūra, kad atitiktų mūsų viziją? Kaip turime tarpusavyje bendrauti ir organizuoti bendrą darbą, kad neišduotume savo idealo?

4. Tikslai

Tik dabar nuskamba ketvirtas ir paskutinis klausimas: kaip konkretizuojame savo idealą ir principus? Dabar jau galime formuluoti akademinės pastoracijos tikslus. Iš verslo konsultanto žinome, kad tikslas yra būsimoji siekiama būklė, kurią galima vienareikšmiškai nusakyti ir patikrinti.

Jeigu rimtai prisiimame šį tikslo apibrėžimą, tada, pavyzdžiui, atsakymas – „Mūsų tikslas – kad kuo daugiau universiteto studentų patirtų apie Kristų ir pagal savo apsisprendimą susitiktų Jį Bažnyčioje“ – nenurodo tikslo. Tai būtų svajonė, utopija, noras ar kas kita, bet ne tikslas. Jei tai išsikeltume kaip tikslą, būtų užprogramuotas visiškas nusivylimas.

Dar kartą: tikslas yra realiai pasiekiamą būklę, konkrečiai įvardijama ir patikrinama.

Tikslas galėtų būti: norime per porą metų nurodyta tema suburti penkias darbo grupes. Arba: kiekvieną sekmadienį švenčiame Mišias ir dusyk per mėnesį kviečiamės pamokslininką iš kitur. Arba: keturiskart per metus kviečiame kokią profesorių vakarinei paskaitai. Arba: renkame pinigus susitikimų kambariui apipavidalinti. Arba: vasarą organizuojame palapinių stovyklą, kelionę, savaitgalį, nes svarbu išgyventi save kaip bendruomenę. Arba, arba, arba.

Noriu pasiūlyti skirti dvi struktūras: viena vertus, iš pradžių išsiaiškinti savo viziją, idealą bei principus ir dėl to eventualiai susitarti, ir, kita vertus, tuo remiantis kuo praktiškiau ir konkrečiau suformuoti savo tikslus taip, kad per vienerius metus galima būtų pasitikrinti: Ką mes pasiekėme? Kaip turėtume tęsti toliau? Ką klaidingai nusprendėme? Kokių naujų tikslų reikia išsikelti?

5. McKinsey'io akademinės pastoracijos formulė

Dar viena įžvalga, kurią aptikau viename laikraštyje interviu su Herbertu Henzleriu, gerokai atnaujintos McKinsey'io Tarptautinės verslo konsultacijos Europos skyriaus vadovu.

Henzleris čia kalba apie trejetą horizontų, kurių reikia paisyti, kad verslas galėtų klestėti. Tiesiog pateiksiu citatą ir pasiūlysiu kūrybiškai tai pergalvoti ir išversti į pastoracinę kalbą bei pažiūrėti, ar čia negalėtų glūdėti evangelizacijos akademiniam pasaulyje impulsų seniems ir naujiems tikslams.

Taigi Henzleris mano konsultacinės veiklos kerti-

nį akmenį esant trijų horizontų strategija: „Pirmame horizonte dėmesio centre yra esama verslo situacija. Aktualus gamybos spektras, egzistuojantys realizacijos keliai, dabartiniai klientai – visa tai, su kuo labiausiai susijusi verslo šaka arba firmos vardas“. Išties nesunku šį horizontą atverti akademinėi pastoracijai!

Tačiau to nepakanka, mano mūsų ekspertas iš McKinsey. Norint apsisaugoti ateičiai, reikia antro horizonto, „naujų verslo perspektyvų įsisavinimo per vidutinį laiką“. Taigi klausimas: ar apgalvodami akademinę pastoraciją pakankamai erdvės paliekame kūrybiškumui, ar turi šansą naujos idėjos?

Galiausiai trečias horizontas, kai žiūrima toliausiai į ateitį, bet tai reikia daryti jau šiandien. Henzleris apie šį horizontą sako: „Čia kalbama daugiau ne-gu vien apie idėjas. Tai veikia tyrimo projektai ar eksperimentiniai bandymai; reikia pagalvoti ir apie būsimas sąjungas“.

Visi trys horizontai vienodai svarbūs, kiekvieno jų atveju galime apmąstyti akademinės pastoracijos tikslus, turėdami galvoje mus vedančią viziją. Tada atlaikysime pasaulio iššūkį; šiame pasaulyje mus Dievas apglėbia tikrove, kurios pagrindinis bruožas yra žmogaus galimybė rinktis. To niekada nepamiršime. Tarp kita ko, mano moto *We never forget you have a choice* yra kilęs iš Anglijos aviakompanijos *British Caledonian*. Kas taip reklamuoja, sykiu yra ir ramus, ir sąmoningas. Mat jis yra įsitikinęs, jog nėra ko baimintis jokio palyginimo. Ir kas daugiau, jeigu ne mes, krikščionys, galime puikiai egzistuoti su tokia romia savimone? ❧

„NAUJOJO ŽIDINIO-AIDŲ“ IEŠKOKITE ŠIUOSE „LIETUVOS SPAUDOS“ KIOSKUOSE

Vilniuje:

Antakalnio / Žolyno g. sankirtoje, Antakalnio g. prie parduotuvės „IKI“, Antakalnio g. transporto žiede, Didžiojoje g. prie „Helios“ kino teatro, Gedimino pr. / Vienuolio g. sankirtoje, Gedimino pr. prie Centrinio pašto, Gedimino pr. prie Nepriklausomybės aikštės, J. Basanavičiaus / Algirdo g. sankirtoje, J. Tumo-Vaižganto g. prie „Lukiškių“ stotelės, Katedros aikštėje, Laisvės pr. prie parduotuvės „Kometa“, Pylimo g. prie „Lietuvos“ kino teatro, Savivaldybės aikštėje, T. Kosciuškos g. prie „Menų gimnazijos“ stotelės, T. Vrublevskio / Tiltų g. sankirtoje, Vilniaus g., V. Kudirkos g. prie „Čiurlionio“ stotelės

Akmenėje – V. Kudirkos g.

Alytuje – Pulko g. 8 (parduotuvėje)

Anykščiuose – A. Baranausko aikštėje

Birzuose – Vytauto g.

Druskininkuose – M. K. Čiurlionio g. 40

Ignalinoje – Laisvės aikštėje

Jonavoje – J. Basanavičiaus / Žeminių g. sankirtoje

Joniškyje – Miesto aikštėje

Jurbarke – Kauno g.

Kaišiadoryse – Gedimino g. 32

Kaune – Laisvės al. / E. Ožeškienės g. sankirtoje

Kėdainiuose – Didžiojoje g.

Kelmėje – Vytauto Didžiojo g. 82

Klaipėdoje – Taikos pr. 111 (parduotuvėje)

Kretingoje – Rotušės aikštėje

Kupiškyje – Vytauto g.

Lazdijuose – M. Gustaičio g.

Marijampolėje – Kęstučio g. 9 (parduotuvėje)

Mažeikiuose – „Putino“ prekybos centre

Molėtuose – Vilniaus g. 52

Pakruojuje – Vytauto Didžiojo g.

Palangoje – Vytauto g.

Panevėžyje – Savanorių aikštėje

Pasvalyje – Vytauto Didžiojo g.

Plungėje – Vytauto g. 11 (parduotuvėje)

Prienuose – Vytauto g.

Radviliškyje – Dariaus ir Girėno g.

Raseiniuose – Vilniaus g. (prie autobusų stoties)

Rokiškyje – Nepriklausomybės aikštėje

Skuode – J. Basanavičiaus / Vytauto g. sankirtoje

Šakiuose – V. Kudirkos g. 106 (prie Taupomojo banko)

Šalčininkuose – Vilniaus g.

Šiauliuose – Tilžės g. 151 (parduotuvėje)

Šilalėje – J. Basanavičiaus g.

Šilutėje – Lietuvosinkų / Eglių g. sankirtoje

Širvintose – I. Šeiniaus g. 1

Švenčionyse – Vilniaus g.

Tauragėje – Vytauto g. 60 a

Telšiuose – Respublikos g.

Trakuose – Vytauto g. 37

Ukmergėje – Kęstučio aikštėje

Utenoje – J. Basanavičiaus g. 59 (parduotuvėje)

Varėnoje – Vytauto g. 8 (parduotuvėje)

Vilkaviškyje – Vytauto g. 85

Visagine – Veteranų g. 4 (prie baldų parduotuvės)

Zarasuose – Šiaulių g. 12

ATSPINDŽIŲ LEGENDOS

Veidrodis ir langas Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje

Manfredas Žvirgždas

Veidrodis ir langas poezijoje iškyla, kai ypatingos reikšmės įgyja regėjimo plotmėje vykstantys pokyčiai. Atspindžio ir skaidrumo sukelti efektai lemia santykius tarp subjektų (galima domėtis vien savo antrininku veidrodyje arba, pažvelgus pro langą, užmegzti kontaktą su kitu), įveda skaitytoją į erdvę, kurios orientyrus paryškina ar dar labiau supainioja skaidriuose paviršiuose lūžtanti ar juos perskverbianti šviesa. Panaikinama *šiapus* ir *anapus* riba (susilieja kopija ir originalas) arba, atvirkščiai, ji dar kategoriškiau pažymima (skiriama pertvara tarp jaukaus, savastį saugančio namų lauko ir atšiaurios, bet būtinos pažinti svetimos teritorijos).

VEIDRODINIŲ ATSPINDŽIŲ VARIACIJOS

Atkreiptinas dėmesys į veidrodžio ir lango figūrų bei su jomis susieto tematinio konteksto variacijas Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščiuose. Minėtos dvi figūros kartkartėmis iškyla įvairių laikotarpių poeto tekstuose, taigi jos nepraranda aktualumo, „nesusidėvi“ semantiniu požiūriu. Veidrodžiui ir langui būdinga nemaža bendrų ypatybių: pamatinė stiklo struktūra – kristalas (tiesa, technologijos požiūriu veidrodis – sudėtingesnis darinys), lokalizacija kultūros erdvėje, santykis su žiūrovo žvilgsniu, perspektyvos (nuotolio ir gelmės) sureikšminimas. Lango potencialių tematinių vaidmenų ratas gerokai siauresnis, jis kultūros tyrinėtojų pirmiausia vertinamas kaip išorės ir vidaus planų sankirtą harmonizuojanti priemonė, padedanti susivokti aplinkoje¹ (savo ruožtu veidrodžio sukeltas atspindys dažnai įvesdina į chronotopinio pertrūkio, ne vien prarasto, bet ir tiesiog pasibaigusio laiko teritoriją). Veidrodinis atspindys atskleidžia vaizdinių efektų galimybes ir su jomis susietas prasmines implikacijas. Regėjimas, neretai laikomas tobuliausia jusle, linkęs apsigauti, susidūręs su fizikos dėsninumu ir numatymo pastangas pranokstančia realybe. Atspindintis paviršius išsklaido šviesos pluoštą, iškraipo žiūrovą pasiekiančią vaizdinę

informaciją. Tokį nukrypimą poetinėje kalboje atitinka metaforos stilistinė figūra.

Veidrodis gali būti interpretuojamas kaip namų, interjero detalė, atpažįstama greta kitų atminties prikeltoje vizijoje pasklidusių objektų, prarasto pasaulio ženklas: prisiminimų erdvėse klaidžiojantis subjektas tarsi liečia žvilgsniu brangias praeities relikvijas, kurių vizualinis konkretumas tolydžio nyksta senkant atminčiai: „Veidrodis, stalas – seni draugai su manim pasilieka / Laukti sugrįžtančio vėl didžiojo džiaugsmo – tylos“ (*Rudens elegija*, 1947).

Sapno kontekste įmanoma gausybė siurrealistinių transformacijų, kurių dėka veidrodis iškeliamas iš uždaro apmąstymų labirinto, įkurdinamas nepažinioje gelmėje, o pasąmonės proveržiai, psichoanalitikų nuomone, aiškintini kaip patirtų dvasinių traumų ir sukrėtimų rezultatas (galimybę taikyti literatūros tekstams iš Sigmundo Freudo klasikinių tyrinėjimų perimtus *kondensacijos* ir *perkėlimo* terminus – pirmąjį siejant su metafora, antrąjį su metonimija – atrado Jacques'as Lacanas²). Sureikšminamas subjektą traukiančios gelminės perspektyvos matmuo, košmariškas vaizdų dinamizmas (kai į akiratį skverbiasi racionaliai neįprasminamas chaosas) ar, atvirkščiai, slegianti vizualinė stagnacija, kraštutinio, nebepakeliama intensyvumo momentu sustingęs vaizdas: „[...] ir juodas / Raganos arkliukas / Prieš veidrodį Haimatocharos / Sapne su tavimi liūdėjo / Kūdron įkritusios delčios“ (*Naktis*, 1972).

Veidrodis Nykos-Niliūno poezijoje gali metaforiškai žymėti motinos figūrą: abu jie (atspindys ir šeimos santykių darną užtikrinęs lėmėjas) sugėrė energijos impulsus, atsklidusius iš ne visada palankios išorės, transformuotu pavidalu perduodami juos subjektui, praturtindami jo patirtį ir ugdydami atsparumą. Abu

¹ „Subjektas, esantis centre, namuose, labiau už viską vertina būtent savo pozicijos atvirumą, nepaisydamas to, kad ir jis pats atviras pavojams, lokalizuojamiems išorėje“; žr. Toporov V. N., „K simbolike okna v mifopoetičeskoj tradicii“, in: *Balto-slavianskie issledovanija*, 1983, Moskva: Nauka, 1984, s. 168.

² „Kitaip tariant, jis [Lacanas] tiki, kad iškraipyti sapnai paklūsta ženklų įstatymams. [...] Jo psichoanalizė yra mokslinė pasąmonės retorika“; žr. Selden R., Widdowson, *A reader's guide to contemporary literary theory*, The University Press of Kentucky, 1993, 3rd ed, p. 140.

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS (g. 1976) – literatūros teorijos magistras.

jie (veidrodis ir motina) yra tarpininkai tarp silpno, nepatyrusio individo ir atšiauraus pasaulio. Veidrodis supažindina subjektą su juo pačiu, iš fragmentų sulydo vientisą aplinkos paveikslą (šiuos procesus plačiau apžvelgė aukščiau minėtas Lacanas „veidrodinės sąmonės pakopos“ teorijoje³); motina besiformuojančioje vaiko vaizduotėje yra kosminės tvarkos lėmėja, soliarinę energiją spinduliuojantis demiurgas, teikias subjektui šviesą ir saugumą: „Ką lieté motinos ranka – ištrykšdavo versmė“; „Ir lyg nuo motinos akių darydavos šviesu“ (*Naktys*, 1940). Jos netektis turi skaudžių egzistencinių pasekmių, tolygi sakralinio autoriteto žlugimui, veidrodžio sudužimui. Pažeistos kristalinių kūnų struktūros neįmanoma visiškai atkurti, kaip negalima prikelti mirusiųjų. *Motinos dainoje* (1946) sureikšminamas veidrodžio vaidmuo: subjektas siekia, glausdamasis prie motinos, išlikti katastrofų plėšomame pasaulyje, kur skęsta laivas, nulaužiamas ažuolas su klykiančiu paukščiu ir lieka vienintelis nepajudinta, atmintį sauganti atrama – veidrodis: „Ir paliko veidrodyje mus abu“.

VEIDRODIS MITOLOGIJOJE, PSICHOANALIZĖJE, SEMIOTIKOJE

Atspindžio santykį su pomirtinio pasaulio įvaizdžiais pirmykščių kultūrų tikėjimuose išvelgė dauguma mitologijos tyrėjų. Subjektas, pirmąsyk regintis save iš šalies, yra sukrėstas tapatumo efekto, kita vertus, jis linkęs uoliai saugoti nuo svetimųjų kišimosi ir neigiamos įtakos savo „aš“ unikalumą. Jis nori pažinti save, tačiau vengia atsiskleisti pašaliniam, pasitikėjimo nekeliančiam žvilgsniui. Veidrodis – pasaulio kultūros tradicijai priskiriamas įvaizdis, antikinės tradicijos sietas su mąstymu, proto pastangomis (etimologiškai *speculum* gretintinas su *speculatio*). Antikos laikais veidrodžiai daryti iš brangių medžiagų (bronzos, sidabro), nes stiklo gamybos technologija buvusi netobula. Jie buvo siejami su laidojimo apeigomis, dedami į moterų kapus⁴. Veidrodis – ritualo dalis, atskirtas nuo profaniškos buities, prabangos atributas, išskiriantis jo savininką iš minios. Archajinėse kultūrose veidrodis prilygintas išėjimui į pomirtinį pasaulį, buvo įsivaizduojamas kaip slenkstis į anapusybę. Klasikinės mitografijos atstovas J. G. Frazeris išvelgė Narcizo mito atgarsių graikų paprotyje

³ Lacan J., „The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience“, in: *Écrits. A Selection*, New York, London: W. W. Norton & Company, 1977.

⁴ *Antikos žodynas*, Vilnius: Alma littera, 1998, p. 531.

⁵ Frezer Dž. Dž. [Frazer J. G.], *Zolotaja vetv'*, Moskva: AST, 1998, s. 207.

⁶ Pasaulis, apvalytas nuo juslinio suvokimo iškraipymų, pasirodo kaip vientisas siekinys, kurio beiškant ir pasidaro būtina rašyti eilėraščius. „Tai buvęs nuostabus dalykas, – toji veidrody išlaisvinta, tarsi nuvalyta tikrovė, beveik amžinybė, kurios jis ėmė siekti ir savo poetiniam atspindžiui“; žr. Blekaitis J., „Nyka-Niliūnas: Apie savo pasaulį poezijoje“,

nežiūrėti į atspindį vandenyje, pranašaujanti mirtį⁵. Subjekto nuostata veidrodžio atžvilgiu keleriopa: vengiama tiesioginio transcendencijos išsūkio (kai sunku sankcionuoti pozityvų ryšį tarp kasdieniškos *šiapus* ir mįslingos *anapus* plotmės), tačiau instinktyviai ieškoma kontakto su tuo, kas dar nepažįstama.

Modernioje, Lacanu sekančioje psichoanalizėje tvirtinama, kad atpažindamas savo kūną kaip motinos kūno vientisumo atspindį, vaikas prisiima ir funkcijas, kurių jis dar nepajėgus atlikti. Taip perėjus veidrodinę sąmonės tapsmo pakopą pradeda formotis savižina. Vis dėlto džiaugsmą atpažinus save – tokį pat kaip ir kitą – nustelbia pareigos išsilaikyti tėvo įteisintų įstatymų erdvėje jausmas. Ugdomąją veidrodžio reikšmę Nykos-Niliūno ankstyvaisiais asmenybės brendimo metais išskyrė Jurgis Blekaitis: atspindy skurdūs dabarties pavidalai gali įgyti naują, poetinėmis priemonėmis artikuliuojamą formą⁶. Veidrodis semiotikų teorijoje kartais laikomas kalbos modeliu (kalba kaip priešprieša kalbėjimui – transformuojamos sakymo charakteristikos (*aš-čia-dabar*): antrininkas atsiskiria nuo asmens, lokalizuojasi anapus jo ir atpažįstamas kito laiko lygmenyje⁷) ar net filosofinio pažinimo simboliu⁸. Veidrodis gali prisidėti prie asmenybės sudvejinimo. Jei nesiseka išstumti į mąstymo paribį egocentrinio antrininko, subjektui gresia Narcizo arba Alisos Veidrodžių karalystėje likimas: tuomet pasiduodama nepagrįstoms iliuzijoms, fiktyvios erdvės įtaigai. Sąmonė pasilieka užsidariusi skaidrioje tuštumoje, neprieinama kitiems subjektams⁹. Siekiant išlikti socialinės komunikacijos kontekste, būtina integruoti kūno ir dvasios pradus, neužsidaryti hermetiškame, dvimačiame paviršiaus lygmenyje.

„VEIDRODŽIO LEGENDA“: ĮŽENGIMAS „PIRŠTŲ GALAIS“

Visoje Nykos-Niliūno kūryboje yra gal tik vienas eilėraštis, kuriame atspindintis objektas lemia pagrindinę temą – *Veidrodžio legenda* (1950): čia išsiskiria stabilios pozicijos atsisakiusio, mobilaus, komunikacijos su subjektu siekiančio veidrodžio figūra. Legendai būtina mitinė plotmė, kurią čia reprezentuoja kiekvienoje strofoje pasirodantys dievai (vidurinėje strofoje jie tarsi

in: *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Alfonsas Nyka-Niliūnas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 41.

⁷ Zolian S. T., „Svet moi, zerkal'ce, skaži“, in: *Zerkalo. Semiotika zerkal'nosti*. Trudy po znakovym sistemam, XXII, Tartu, 1988, s. 42.

⁸ „Vaizdiny, kuris laiko tradicinę filosofiją nelaisvėje, – tai protas kaip didžiulis veidrodis, pilnas įvairių atvaizdų – tiek tikslų, tiek nelabai – ir galįs būti tiriamas grynais, neempirniais metodais. Be proto kaip veidrodžio sąvokos negalėtų būti pasiūlyta pažinimo kaip reprezentacijos tikslumo sąvoka“; žr. Rorty R., *Philosophy and the Mirror of Nature*, Princeton University Press, 1980, p. 12.

⁹ Lefebvre H., *The Production of Space*, Blackwell, 1999, p. 185.

netenka transcendentinio matmens: „Daiktai – smalsūs ir pikti dievukai“). Kambarys atpažįstamas kaip sava tikrovė, įkurdinta praeityje („vaikystėje“). Pamažu pereinama iš svetimo lauko į pripažintąjį, tačiau pasilieka legendos, pasakojimo apie mitinę praeitį, rėmuose. Galima manyti, kad subjektas-vaikas kitaip matė ir jautė pasaulį nei tuos pojūčius reflektuojantis suaugęs legendos pasakotojas. Aliuzija į prigimtinės nuodėmės, prarasto rojaus temą gražina prie kultūrinės, krikščioniškos vaizdinijos. Tai paveldas, primenantis gėdingą mitinio protėvio pralaimėjimą, dėl kurio subjektas labiau linkęs pasiduoti dievų manipuliacijai. Vaikas suvokia gyvenęs apsuptyje, „niekieno nesaugomas“.

Daiktuose atpažįstami liaudies padavimų personažai – „smalsūs ir pikti dievukai“, kurie mėgina įsiskverbti į savo aukos egzistenciją, „gyventi [jos] esimu“, t. y. užimti subjekto asmeninę teritoriją. Neutralus veiksmazodis *gyventi* čia sinonimiškas agresyvumą, grobikiškas užmačias reiškiantiems žodžiams.

Pagalbininkai kovoje su dievais tėra du – „tavo kūnas“, kuris, kaip tikimasi, „pražydės po langu“, ir veidrodis. Pirmojo (kūno pražydėjimo) laukiama, antrasis (veidrodis), tarsi kartojant Narcizo mitą, įsimylimas. Žydingas kūnas nepasiekiamas subjektui, nors gerai matomas skaidraus mediatoriaus – lango – dėka. Jis žymi tiek botanikos, tiek erotikos įsiveržimą į poeziją,

gamtos ir žmogaus gyvenime atpažįstamas paraleles, pažinimo ir subrendimo temą. Pažadą pražydyti nurodo laukiamą ateitį, yra aktuali figūra kaip ir vaiko noras užaugti, įgyti svarbią kompetenciją. Laukiama naujo egzistencijos etapo, kai dinamiškas, judrus kūnas įgis pranašumą prieš pastovius, statiškus daiktus, pamažu iš nepažįstamų, grėsmingų dievų virstančius kasdienės kultūros instrumentais. Į kambarį, intymią erdvę, nedrąsiai, „pirštų galais“ įeina ne subjektas, o pats atspindys. Veidrodžio kompetencija pranoksta dievų įžvalgą: parodydamas tai, kas nematoma šiems degraduotiems lėmėjams („skausmo liniją“ veide), jis stoja subjekto pusėn, atveria paslaptį. Kita vertus, skausmo linija – tragiškas ženklas, jį atskleisti vaikui gali tik negailestingas stebėtojas. Su veidrodžiu įžengimu prasideda esminis savęs įreikšminimo laikotarpis, trukšiantis visą gyvenimą.

Veidrodžio įžengimas „pirštų galais“ beveik rituališkai pasikartoja ir vėlesnėje poeto kūryboje, susieja vaikystės ir senatvės kelio atkarpas. Metams bėgant kinta bruožai, judesiai, nuotaikos, o ši praturtinanti ir varginanti patirtis akivaizdžiai atsispindi veidrodyje, kuris jau name amžiuje įsimylimas, o vėliau kelia nebe vien džiaugsmingas mintis. Eilėraštyje iš rinkinio

Arūnas Baltėnas. XXX. 2000. Fotografija

„Žiemos teologija“ veidrodyje save atpažįsta visai kita, neatpažįstamai pasikeitusi figūra, tiesa, simboliškai kartojanti pirmtakės judesius:

Pirštų galais jėgusi senatvė
Vaškiniais pirštais veidrodyje glosto
Gilėjančias raukšles.

(*Vasaros pabaiga*, 1979)

Veidrodis, įprastomis sąlygomis išskleidžiantis ir atspindintis erdvės sekvenčijas, čia modifikuojamas: pabrėžiamas laiko aspektas, prisiimamos *laik-rodžio* funkcijos: pranešama apie tam tikro gyvenimo etapo pabaigą, sinchronišką sezonų kaitos ribai. Kartu su besibaigiančia vasara juntama artėjanti senatvė, nuskamba eilutė iš kitakalbio teksto. Praėjusio laiko nostalgija įsiterpia į sentimentalų atsisveikinimą su vaikiškų pasakų personažais – Arlekinu, Astrėja, Mėlynbarzdžiu – ir prancūziškai ištarta fraze palydimą atsidūsėjimą, kad vasara turi baigtis: *L'été sera fini!*

Laiko tėkmę išreiškianti figūra įeina pro duris ir eilėraštyje *Velykų rytą* (1982). Tai „Pražilusi diena“, bandanti pasigražinti prieš veidrodį, apgauti save ir atspindį: ji „pirštais / Lygina raukšles“. Nebelieka žmogiško subjekto, ir šios stokos negali kompensuoti atsispindinti personifikuota laiko nuoroda. Įeinama, sustojama, atliekamas veiksmas – mechaniškai kartojamas kasdienis ritualas, netekęs ne tik adresato, bet ir visaverčio adresanto. Velykų rytas – naujo ciklo riboženkliis: laikinai nuvertinama amžiaus našta, tačiau prisikėlimas įvyksta nepalankiausiomis aplinkybėmis, kai subjekto kompetenciją įprasmina visur ir niekur veikiantis, į save besikreipiantis laikas – „Pražilusi diena“.

Vėlyvuosiuose eilėraščiuose ypač sureikšminamas taktiliškumas (lytėjimas): anksčiau, kai subjektas dar gyveno vaikystės refleksijomis, veidrodis siekė *parodyti*, tuo tarpu senatvėje subjektas junta prisilietimą, nors lytėjimu ir nesiekiamą atpažinti kitą, užmegzti erotinį ar bent komunikacinį ryšį. „Vaškiniais pirštais“, dirbtiniu pakaitalu, liečiami paviršiaus nelygumai, raukšlės, tačiau neidentifikuojamas kūniškas subjektas. Senatvei nesiseka įteigti subjektui savo palankumo, jos prisiimtas pagalbininko vaidmuo neįtikinantis. Pati įėjimo pirštų galais izotopija (pasikartojanti figūra) aiškintina veidrodžio autonomiškumu daiktų atžvilgiu, siekiu atsiriboti nuo jų agresyvios, iššaukiančios raiškos. Pagalbininkas savo pasirodymu nesutrikdo subjekto, apsieina be ištikimybės deklaracijų (kurios būtinos dievams), nereikalauja viešo pripažinimo. Eilėraščio *Vasaros pabaiga* senatvė atsėlina pirštų galais, ji netikėtai užklumpa

susimaščiusį manipuliacijos adresatą. Veidrodžio figūra aktyviai įsiterpia į santykių schemas, į kurias taip pat įsitraukia su amžiumi besikeičiantis subjektas¹⁰.

Taigi aptariant veidrodžio figūratyvinių transformacijų įvairovę, atkreiptinas dėmesys į jo padėtį kambario erdvėje, struktūros apibrėžtumą prisimenamų namų interjere ir lankstumą, formos suirimą oneirinėse pašamonės projekcijose, į lėmėjo (motinos) figūrą, kuri subjektui vaikystėje buvo skurdžią ir šaltą tikrovę užstojuojantis veidrodis, įgijęs šviesosklaidos galią, į komunikaciniams pastangoms atvira, poziciją erdvėje keičianti (po kambarį vaikštanti) atspindintį kūną, kuris, diachroniškai analizuojant Nykos-Niliūno eilėraščiuose nuolat aktualizuojamas figūras, įsirašo į subjekto asmeninę biografiją, atveria jam skausmingą ateities perspektyvą: sunkiai pakeliami ne vien iniciacijos sąlygoti išbandymai, susiję su praradimais, pasitraukimu iš saugaus namų „rojaus“, bet ir žinojimas, kad žmogus pasmerktas senatvei.

ATSPINDŽIO EFEKTAI: AKIS, VANDUO, MĖNULIS, KRISTALAS

Tačiau taip pat pravartu kiek atitrūkti nuo veidrodžio, kaip priešpriešų *namai–išorė, sapnas–tikrovė, motina–vaikas, pagalbininkas–priešininkas* nario, ir paieškoti atspindžio ištakų akies (kuri poezijos tekste kartais pasirodo atskirta nuo kūno, autonomiška kitų organų atžvilgiu) mechanikoje, kai vaizdas atsimuša rainelėje (žvelgiantysis gali nieko neįžiūrėti, sureikšminamas aklumas, juslinės pagavos pertrūkis, kuri galima prilyginti mirčiai). Viena akis – vienišumo, susvetimėjimo, nepilnavertės komunikacijos simbolis: „Ant aslos kukčioja melsva akis“ (*Berlyno improvizacijos*, I, 1944); „priejau bispalvė motinos aky / Palaidotus namus“ (*Septintoji arba agnostiškoji elegija*, II, 1946–1947). Poezijoje neretai pasitaikantis figūrų komponavimo akiračio, išgaubtos ir pasklidusius vaizdus koncentruojančios akies plokštumoje būdas efektingai taikomas siekiant pabrėžti tų vaizdų nepaprastą ryškumą, jų įtaigos intensyvumą (akyje atsispindi vizijos, susijusios su mirties, transcendencijos įsiveržimu arba su drąsia, tapybiškai vaizdinga erotika: „prie lango / Nustebusios akies pajūrio smiltyse / Gulėjo moteris“, *Cinquecento*, 1956).

Ieškoma ir veidrodinio atspindžio analogijų gamtoje, vandens telkiniuose. Veidrodyje išvelgiama gelmė tik iliuzinė, vaizdinių efektų padarinys, tuo tarpu po vandens paviršiumi ištis slypi plika akimi neaprepiami plotai, neištyrinėta, paslaptinga teritorija. Vanduo

¹⁰ Dienoraštyje Nyka-Niliūnas pažymi, kad ankstyviausi sąmonės proveržiai, užsifiksavę atmintyje, esą tam tikros geidimo, noro įveikti daiktų pasipriešinimą, programos: „pirmiausias aiškiai sąmoningas mano noras buvo prieiti prie lango ir pažiūrėti į veidrodį. Kartu tai buvo pirmas

dimensijų, nuotolių bei judėjimo mechanikos rezultatas“; žr. Nyka-Niliūnas A., *Dienoraščio fragmentai. 1938–1970*, Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1998, p. 359 (1959 04 12).

tariamam skaidrumu, o iš tikrųjų neižvelgiamumu pri-lygsta žmogaus minčiai, kalbai, svajonėms (ne veltui teminės kritikos atstovo Gastono Bachelard'o studija buvo pavadinta „Vanduo ir svajonės“). Blausūs praeities regėjimai, naivios ir smalsios piemenuko akys bei nenuplaunamo kraujo puta atsispindi šuliny: ir pačios tamsiausios gelmės, nutolusios nuo žiūrovo laike ir erdvėje, turi savo veidrodinį paviršių („Ir šulinio vėsūs gelmėj / Panirę spindi / Mieguistos piemenuko akys“, *Priešaušris*, 1954; „gysločio lapais / Nušluostytas žudiko kirvis, kraujo / Puta pasrūvęs šuliny“, *Aukštaitija*, 1977). Pasirinkęs tiesioginį sąlytį su vandeniu (maudydamasis ar semdamas), subjektas mėgina įsijausti į Narcizo situaciją, susilieti su antrininku, veikti atspindėtoje erdvėje (kuri yra trapi ir jam įsikišus suyra): „Jau moteris lenkėsi semti / Tyro vandens ir dainos, bet molio indu tepasėmė / Savo krūtis nuostabias ir prieblanda degantį veidą“ (*Vergilijus grįžta į Brundisiumą*, 1954). Vandenyje dažnai projektuojamas besimaudančios moters vaizdas, sužadinantį subjekto-vyro vaizduotę (sureikšminamas erotikos matmuo: „Mergaitė, kojas plaudama, sumindo / Mėnulį ežero dugne, smėly“, *La Baigneuse*, 1946¹¹).

Poezijoje neretai eksploatuojama iš gelmių išnyrančio mėnulio, priartėjusio prie subjekto, tema. Mėnulis, kaip ir saulė, – dieviškoji akis, nulėmusi pasaulėkūros kryptį, sąlygojusi ciklinio laiko struktūrų susidarymą, nuskaidrinusi nakties tamsą. Nykos-Niliūno eilėraščiuose pasirodo degradavusi, autoriteto netekusi lunarinė figūra: veidrodyje išalusi pilnatis, mėnesienos likučiai, apraudamas langų sugertas neatplėštas mėnulio laiškas. Tačiau neatrodo, kad poetas besąlygiškai teiktų pirmenybę dienos logikai, kasdienybei, kurios chaosą turėtų imtis reguliuoti pats subjektas: kai kuriuose tekstuose egzistencinės svarbos įgiję vizijos ir prisiminimai, susiję su motina, projektuojami „mėnesienos ekrane“ (kaip anksčiau akyse). Vis dėlto motinos paveikslas visam laikui liko susietas su kasdienybės prieblanda praskaidrinančia saule, kurios antipodas mėnulis laikomas ženklų, rodančių, kad aukso amžius, mitinės gerovės laikai negrižtamai baigėsi, nors „gluosnis tebiepiešia mėnesienos ekrane / Mergaitės – Tavo – kūno siluetą“

¹¹ Mergaitės ir dangaus kūnų konjunkcija, be erotinio akcento, pristato dar ir harmoningos būties, sugrįžimo prie natūralių, gyvenimo grožį atveriančių pojūčių idėją: „Planetos krinta į melsvus jos plaukus, / Sietyns brolelis šviečia ant kaktos“ (*ibid.*). Kitos nuomonės laikosi Bachelard'as, pabrėžiantis, kad kontaktas tarp kūno ir vandens paviršiaus išsklaido atspindį: „pirminis šviesos atšvaitė besimaudančios moters vaizdas yra netikras. Sujudindama vandenį, besimaudančioji sudrumščia savo atvaizdą. Maudantysis negali atsispindėti. [...] [upė] išprovokuoja moters nuogybę“; žr. Bachelard G., „Vanduo ir svajonės“, in: idem, *Svajonių džiaugsmas*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 150. Sustingęs, „suledėjęs“ atspindys iškyla Nykos-Niliūno *Žiemos fantazijoje* (1976), kur regimas „besimaudančios mergaitės / Kūno siluetas / Užšalusiose akyse“.

¹² Anot šią *Improvizaciją* analizavusio Rimvydo Šilbajorio, „Jaučia-

(*Pažinimo raudos motinai, Antroji*, 1957). Taigi mėnulis gali atsispindėti įvairiausiose plokštumose (vandenyje, lange, veidrodyje, ant stalo: „Langai sugėrė [...] Ir stalą / Su dar neatplėštu / Mėnulio laišku“, *Šeherezados kapas*, 1967), transformuodamas vertikalią figūratyvinio tako sklaidą į horizontalią (vertikali orientacija visų pirma susijusi su verčių poliarizacija: *aukštai–žemai, šviesa–tamsa* etc.), tačiau gali ir pats virsti atspindinčiu paviršiumi.

Struktūrinis veidrodžio ir lango pagrindas – kristalo gardelė. Kristaliniam kūnams, nepaisant formos vienišumo, būdinga medžiagos variacijų, priešingų fizinių savybių gausa: skaidrumas ir chromatizmas, tvirtumas ir trapumas etc. Nyka-Niliūnas pirmiausia sureikšmina sąsajas su saulės šviesa, ledo sąstingiu. Soliarinės energijos šaltinis tolydžio blėstančiais impulsais neįstengia ištirpdyti permatomos sienelės, *ledo–liepsnos* opozicija suyra dėl skirtingo semantinio narių krūvio: visatos šaltis nustelbia skvarbumo stokojančius karštus spindulius: saulė, „išalusi žaliai ašigalio lede“, klausosi draugo „Hermes su Aušros Vartais akyse“, dainuojančio „Švytėjimą tavo plaukų“ (*Inferno*, 1950). *Berlyno improvizacijose* (I, 1944) „praeities lede išalusių sapnuos“ stingsta ankstesnių pastangų išlaikyti susikurtą Eldoradą blyškus atspindys: „legenda užgesusios liepsnos“. Ledo figūra subtiliai metaforizuoja į saviizoliaciją linkusią sąmonę, žmogaus pasmerktumą vienatvei¹². Pasaulis abejingas individo pastangoms, todėl atsiribojama nuo kasdienio šurmio, pamažu į ledą stingstant mintims, prisiminimams, svajonėms. Susilieja žiemos peizažas ir šalanti žmogaus dvasia; kristalizacija būdinga netgi viršutinei, su sakralumu susietai sferai, į kurią nebepakyla nuilsusi mintis: nukreipęs akis aukštyn, subjektas išvysta, kad „suaižėja dangaus kristalas“ (*Barbarai*, 1961).

Kartais gamtovaizdis virsta natiurmortu ir yra regimas lyg pro vazos sieną: jis kreipiasi į šaltą, racionaliai apibrėžtą grožį reflektuojantį tyrinėtoją. Krištolinių indų sienelės sąlygoja ypatingus šviesos ir garso efektus: spinduliai savitu būdu lūžta susidūrę su įmantriomis briaunomis, susilietus paviršiams, išgaunamas skambesys („Dienos tampa gelsvais laukų natiurmortais su

me ne tik įsiplieskusias svajones, bet ir jas gaubiantį, jų gelmėj kažkur glūdinį mirtiną laiką ir visatos šaltį“; žr. Šilbajoris R., „Dviveidė šalta naktis Berlyne“, in: *Darbai ir dienos*, 22, Kaunas: VDU leidykla, 2000, p. 86. Taigi kritikas taip pat pažymi ledo ir liepsnos (aistros karščiu „įsiplieskusių“ svajonių) priešpriešą.

¹³ „Laukai su vaisiais kristalo inde – tai vasaros grožis, dosnumas, šiluma, bet kartu tai natiurmortai – jau mirusios gamtos paveikslai“; žr. Balsevičiūtė V., „Namai, žuvimo ženklų pažymėti“, in: *Darbai ir dienos*, 22, p. 19. Pažymėtina peizažo ir natiurmorto sintezė: detalių ir visumos ryšiai (objektų vaizdas ir jų išsidėstymas erdvėje) *Rudens elegijoje* svarbūs tiek pat, kiek ir laukų bei saulės plaukų (spindulių?) tęstinumo perspektyva. Indo tūris išplečiamas, kad jame tilptų visas vertingasis mikrouniversumas.

vaisiais/ Šilto kristalo inde, saulės plaukais pridengtam“, *Rudens elegija*, 1947)¹³. Vaizdas nebėra ryškus, jis iškraipytas, iš jo pašalintas emocinės įtaigos elementas. Kristalo skaidrumas, kūnų totalus atvirumas žvilgsniui euforinės nuotaikos eilėraščiuose sureikšminamas, visuose daiktuose išskiriamas skaidrumas: „Permatomi metų vaisiai krinta žemėn / Ir atsimuša į skliautą kristalini“, kitose strofose minimi „permatomo vario medžiai“, „permatoma žemė“ (*Transparence*, 1949). Kristalo ir krištolo reikšminius aspektus sutelkusios vazos figūroje susilieja gruoblėto gatvės grindinio, nepramušamos buvusio laiko sienos, saulėtos dienos temų variacijos. Subjektas kartais stebi išorinę, svetimą erdvę pasislėpęs už patikimos pertvaros: „Skaidri diena sunkaus kristalo vaza / Uždenžia kalnus, širdį ir namus“ (*Vaza*, 1948). Veidrodžio kristalo objektyvizuoto šalčio fone ypač ryškiai nušvinta „Velázquezo Veneros“ (kuria galima laikyti intertekstine nuoroda) erotika, „karšta naktis“, bent sapne išsivaduojama iš kaustančio, tačiau nepaslepiančio nuo svetimo žvilgsnio ledo, iš raiškos galimybes ribojančio kristalo (*Išsivadavimo naktis*, 1959). Nelankščios gardelės subjektas negali pritaikyti savo reikmės; jis turi arba sutikti su peršamu egzistencijos ir saviraiškos modeliu, arba jį ardyti.

LANGAS: VIDAUS IR IŠORĖS PERSKYRA

Kalbant apie lango figūrą, pirmiausia išskirtinos garsus (dažnai atliepiančius verksmui, raudai) skleidžiančios, ilgesio, praradimo temą kartojančios langinės, kurių paskirtis – paslėpti subjektą nuo pašalinių akių, kartu apribojant jo apžvalgos lauką. Langinės, būdamos atviros pasauliui, žino daugiau už savotiškai vaizdų cenzūrai paklūstantį subjektą, jos siejamos su lemtingu žinojimu, nekaltybės praradimu: „vėl į saulę, kaip didžiuliai mėlyni žiedai, langinės atsivėrė / Ir ėmė lietus iš vidaus pasaulio ilgesys“ (*Pavasaris 1946*, 1946); „Tuščius lizdus per naktį sutepdavo langinių klyksmo kraujas“ (*Grįžimai*, 1971). Langinių bildesy ataidi desperatiškas klyksmas ir prasmų prisodrinta, Vivaldi ar Bachą primenanti muzika¹⁴.

Dėl atvirumo apžiūrai langas užtikrina tam tikrų patogumų, tačiau gali kelti ir grėsmę: pro skaidrią pertvarą į apsaugotą vidinę erdvę veržiasi apibrėžtu

kontūrų stokojuantys, beribio potvynio išpūdį sustiprinantys nakties, rudens chaotiški srautai: „Alkana naktis pro langą žiūri“ (*Namie*, 1939); „Pro langus ant grindų geltoni lapai krinta“ (*Vėjarodžio elegija*, 1948). Langas gali netekti vaizdų pralaidumo galios, apakti. Tai (kaip ir brutalus lango sudaužymas) siejama su mirtimi: „Aš esu [...] Tavo apakęs vidudienį langas, / Kurį tu man palikai“ (*Amžinas grįžimas*, 1992). Jis Nykos-Niliūno (ypač vėlyvojoje) poezijoje kartais redukuojamas iki kvadrato – geometriškai apibrėžto tobulo stačiakampio – modelio (kai mėginama sustabdyti, bent loginiais-matematiniais instrumentais įterpti plokštumoje tolstančio, nykstančio iš akiračio ir atminties vertės objekto siluetą: „Ir lango kvadrato sustingo lieknas / Šviesplaukės merovingų / Princesės profilis“, *Atsisveikinimas vasarą*, 1977). Vitražo atveju langas, atvirakščiai, papildomai charakterizuojamas chromatinio aspektu, susiejamas su meno kontekstu. Tai kultūros signifikantas, todėl jo fone naujų reikšmių įgyja iš konkrečių gamtos vaizdų ir natūralių spalvų sudaryta figūrinė kompozicija – medinis namas apnuogintais smilkiniais „rudens vitražuos“ (*Vėjarodžio elegija*, 1948), „du nykūs vabalai“ (o iš tikrųjų gamtoje prieglobstį susiradę įsimylėjėliai) „lapų vitražė“ (*Aš atsimenu, kaip mes abu*, 1949).

Spalvos sureikšminimas gali vesti link skaidrumo panaikinimo, kai subjektas pasilieka vienas savo būste, nedrįsdamas ir negalėdamas pažvelgti į neatpažįstamai pasikeitusią katastrofos akivaizdoje aplinką: lango stiklą nudažo aukų kraujas (eilėraštyje holokausto tema *Vilnius 1943* (1966)), akiratis lemtingai ištuštėja, išvalomas nuo vaizdų (pažymimi „raudom įtiklinti langai“ (*Requiem U: 2. Atgautas laikas*, 1958)). Išmušus langą, simboliškai triumfuoja barbarų kuriama istorija, slėpimasis už stiklo ir savo individualybės gynimas netenka prasmės: „Atsimenu, kaip išmuštam lange / Diena sukniubo, nepasiekus / Miesto“ (*Hunai*, 1975). Kadangi viskas atvira žvilgsniui ir agresyvių lėmėjų įtakoms, nebegalioja sakraliosios vertės, nuvertinamos paslaptys. Abu šiame darbe išskylančios įvaizdžiai (tiek veidrodis, tiek langas) išsiskiria ypatingu poveikiu juslėms (ypač regėjimui), jie tarsi paskatina subjektą lemtingiems poelgiams ar tiesiog apmąstyti tai, kas jau įvyko ir ko negalima atšaukti. ❧

¹⁴ Dienoraštyje poetas ne sykį sugrįždavo prie langinių temų: „Ilgesys? Bet kas yra ilgesys? Ką reiškė apniukusią balandžio dieną langinių bildėjimo sukeltas ilgesys?“ (1945 08 23); „Mėgstamiausi kompozitoriai? Vivaldi, Bachas, Mozartas; [...] vėjas, medžiai, paukščiai ir langinės“ (1957 03 17); „Kadaise, kai aš jau galvojau išėjęs į pasaulį ir suvokęs visas jo paslaptis, grįžus sutikusios mane langinės žinojo daugiau už

mane ir lempa švietė nepalyginamai didesne išmintim“ (1959 02 25); „Nubudęs naktį priėjau prie lango, bet langinių bildesys buvo tik mano akustinės vaizduotės padaras“ (1959 03 11); žr. Nyka-Niliūnas A., *Dienoraščio fragmentai. 1938–1970*, p. 143, 319, 356, 357.

„VISKAS TURI SUSIKLOSTYTI LAISVAI IR SAVAIME“

I „Naujojo Židinio-Aidų“ klausimus atsako Ričardas Gavelis

Ar Jums teko artimiau bendrauti, susidurti su dvasininkais, religiniais mąstytojais? Ar jie yra darę, ar daro kokių nors (teigiamų ar neigiamų) paskatų Jūsų kūrybai?

Šia prasme mano gyvenimas buvo juokingai dvejopas. Religiniai tekstai bei iš dalies religiniai mąstytojai man darė gilią ir veikiau teigiamą įtaką. Jaunystėje atidžiai studijavau ne tik krikščionių Bibliją, bet ir Koraną, Torą, prieinamas Kabalos knygas, taip pat daugybę induizmo bei budizmo raštų. Tai nebuvo mokslininko, juolab teologo studijos – tiesiog smalsaus žmogaus tyrinėjimai savo smagumui ir bendram pasaulio supratimui. Neišvengiau ir domėjimosi šv. Augustinu bei šv. Tomu Akviniečiu.

O manasis patyrimas su dvasininkais visiškai atvirkščias. Vadinamieji Bažnyčios tarnai man vis pasitaikydavo itin įdomūs. Vieni buvo pinigų ir turto godūs veidmainiai, ciniškai ir apgaulingai susikūrę sau dvasingų šventuolių įvaizdį. Kiti – tiesiog girtuokliai ir mergiškai. Pasitaikė ir pora vienalytės meilės kankinių. Tos pažintys paliko man nelabai smagius prisiminimus. Tačiau neigiamiausią įspūdį man padarė tamsybiškos, kartais veik viduramžiškos lietuvių dvasininkijos, ypač provincijos kunigų, nuostatos.

Taigi reziumuočiau taip. Religinio pasaulio suvokimo teorija mane visad domino ir daug ko išmokė. Tačiau religinės praktikos stebėjimas užvertė vienais nusiylimais, neretai erzino ar juokino. Taigi institucinės religijos atžvilgiu esu didžiai skeptiškas ir demonstratyviai laisvamaniškas. O gelminio tikėjimo dalykai smarkiai domina – kaip ir kiekvieną menininką bei laisvą mąstytoją.

RIČARDAS GAVELIS (g. 1950) – prozininkas, dramaturgas, publicistas. Svarbiausios knygos: apsakymų rinkiniai „Isibrovėliai“ (1982), „Nubaustieji“ (1987); romanai „Vilniaus pokeris“ (1989), „Jauno žmogaus memuarai“ (1991), „Vilniaus džiazas“ (1993), „Paskutinioji žemės žmonių karta“ (1995).

Kokie apskritai lietuvių ir užsienio rašytojai, menininkai ar mokslininkai yra Jus veikę, ar iš jų esate mokęsis? Kokius dalykus iš jų manote perėmęs?

Kaip rašytoją mane paradoksaliai veikė dviejų vienas kitam labai tolimų pasaulio kraštų literatūra. Vienu metu buvau smarkiai veikiamas Lotynų Amerikos literatūros pasaulinio bumo. Netgi buvau pramokęs ispaniškai, kad galėčiau originalo kalba paskaitinėti bent jau savo numylėtinių interviu ar straipsnių. Julio Cortázaras ar Jorge Luisas Borgesas man atrodė esą beveik tobuli it kokie pusdieviai. Paskui dar beprotiškai įsimylėjau Jose Donoso ir Juaną Carlosą Onetti. Iš jų prisimokiau įvairiausių prozos technikos dalykų. O iš Cortázaro – dar ir ritmingos, džiazuojančios sakinio struktūros.

O paskui kaip sunkia liga persirgau airių genijais – Jamesu Joyce'u ir Samueliu Beckettu. Pirmasis man įrodė, kad požiūrių į pasaulį įvairovei literatūroje nėra ir negali būti ribų. Antrasis beveik tobulai atskleidė fundamentalų būties nykulį. Kai kurie Becketto tekstai apie senatvę ir lėtą merdėjimą yra beveik nepranokstami – po jo tomis temomis tiesiog nebeįmanoma rašyti.

Jau kur kas brandesnio amžiaus būdamas, savarankiškai išstudijavau laisvosios rinkos ekonomistus – nuo Adamo Smitho iki Muraj'aus Mises'o ir Ludvigo von Rothbardo. Jie galutinai ir konceptualiai suformavo mano visuomenines pažiūras. Esu nuoseklus individualistas, laisvūnas ir laisvarinkininkas. Amerikoje tokių pažiūrų žmones dar vadina anarchokapitalistais arba minarchistais. „Minarchistas“ – tai tiesiog didžiausio įmanomo valdžios minimizavimo šalininkas.

Ką Jūsų gyvenime reiškia tikėjimas: ar tai yra pasitikėjimas žmogumi, ar ieškojimas stabilėnių atramų šiame dužliame ir permainingame pasaulyje, ar viską dekonstruojanti kritika, ar dar kažkas? Kokia religija Jums yra artimesnė?

Tikėjimas man tėra ir tegali būti tik kiekvieno žmogaus pasitikėjimas savimi ir savo konkrečiomis galio-

mis. Neturiu naivių iliuzijų dėl dieviškos ar dar kokios aukštybiškos žmogaus prigimties. Žmogaus prigimtis yra perdėm žmogiška. Toje prigimtyje esama stiprių biologinių bei seksualinių pradų. Joje esama nenumaldomo pikto savanaudiškumo. Kita vertus, joje esama keisčiausio idealizmo ir tyriausio altruizmo. Net mano minėti individualizmo bei laisvos rinkos apologetai nė mirksnio neabejoja, kad žmogus dažnai randa psichinį pelną visai nematerialiuose dalykuose. Kad itin vertina santykių su kitais žmonėmis darną ar tiesiog grožį.

Man vidujai artimesnės religijos, teigiančios, kad dvasia nugyvena šiame pasaulyje daug skirtingų gyvenimų. Kad atpildas už gerus ir blogus darbus ateina ne kitame, o šiame pasaulyje, tau atgimus kitu pavidalu. Taigi man artimos karmos rato, persikūnijimo ar nirvanos sąvokos. Krikščioniška vienatinio Dievo ir pomirtinės Dangaus karalystės doktrina man atrodo naivoka ir pernelyg banali. Vienintelio žmogui duoto gyvenimo ir viską pasveriančio Paskutiniojo Teismo idėja manęs netenkina. Man kur kas įdomiau manyti, jog dar atgimsiu šiame pasaulyje muse ar varle, o paskui galėsiu dar kartą išbandyti gyvenimo ratą vis kitokiu pavidalu. O mano atgimimo kokybė visiškai priklausys nuo to, kaip elgiausi ankstesniuose įsikūnijimuose.

*Jūsų kūryboje Dievas atrodo mi-
ręs ir matyti tik Šėtono ar jo paran-
kinių nusiaubto beprotiško pasaulio
vaizdai. Ar taip Jūs ieškote „slapto
prapulties demiurgo“? Ar sąmo-
ningai vaizduojate Dievo ir Šėtono
įtampą, kad gėris ir blogis nesusi-
plaktų į „salsvą miglą“ ir būtų įma-
nu padėti dieviškam gėriui?*

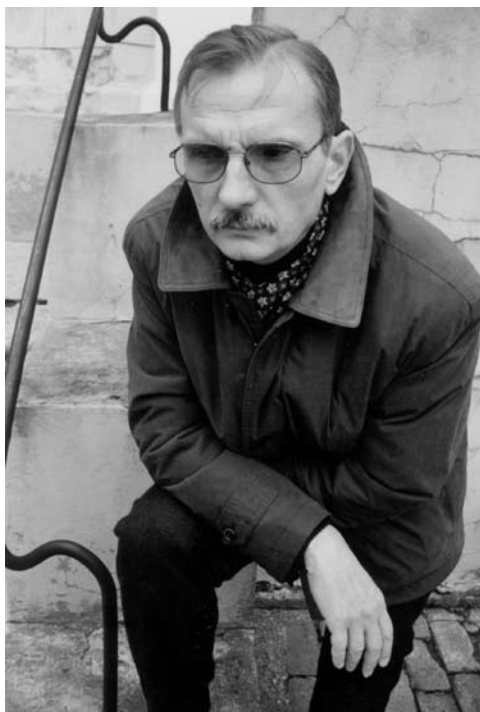
Tokia Dievo ir Šėtono prieš-
prieša man atrodo banali ir kiek
paikoka. Tai saviapgaulė. Ši-
taip visa, kas gražu ir gera, priski-
riama Dievui, o visa, kas šlykštu ir bloga – Šėtonui.

Čia nėra jokios logikos. Jeigu Dievas yra vienatinis ir visagalis – visos blygybės ir šlykštybės yra jo produktas. Taigi pažvelgęs į XX a., esi priverstas manyti, kad toks Dievas yra sadistas ir beprotis. Arba pagal jūsų doktriną – kad Viešpaties soste seniausiai sėdi apsimetėlis, kad pasaulį apgaulingai valdo Šėtonas, tik pasivadinęs Dievu. Žodžiu, ta Dievo ir Šėtono dichotomija – logiškai neveikianti teorija.

Manau, gėris ir blogis, kaip ir patys moralės dėsniai, gimsta žmonių bendruomenėje, bandymų ir baisių klaidų

keliu. Negebančios sukurti stabilios moralinės sistemos bendruomenės skausmingai subyra ir nunyksta. Toks nunykimas dažniausiai yra tragiškas ir reikalauja gausybės žmonių aukų. Ydingos idėjinės ir moralinės sistemos XX a. pražudė apie du šimtus milijonų žmonių. Visiškai nesu nusiteikęs tų aukų prirašyti Dievui ar Šėtonui. Manau, čia kaltas tik pats žmogus. Jeigu žmonija leido išsikeroti komunizmui ir fašizmui – pati kalta dėl padarinių. Versti savo kaltes metafizinėms būtybėms visų lengviausia. Tačiau toks mąstymo būdas visiškai neproduktyvus. Jis nieko neišmoko ir neišpėja dėl galimų padarinių. Juk visokie socialistai vėl valdo kone pusę Europos, o visai religingi ir netgi pamaldūs žmonės tiki jų ydingomis pasakomis.

*Iš užsienio žymiausių rašytojų kūrinių pažįstamos
psichologinio šoko stilistikos, ironijos, bjaurasties,
paradokso poetikos funkcijos. Ko tokiu vaizdavimo
būdu siekiate Jūs? Ar taip de-
mitologizuojant, nuvainikuojant
žmogų kartu nenubraukiamos ir
humanistinės kategorijos bei do-
rovės normos?*

Ričardas Gavelis. 2001. Algimanto Žižiūno nuotr.

Patys didžiausi nusikaltimai
žmonijos istorijoje buvo daro-
mi prisidengus humanistinėmis
kategorijomis bei aukščiausios
moralės normomis. Josifas Džiu-
gašvilis pirmiausia bandė tapti
šventiku, o tik paskui tapo Stali-
nu. Kita vertus, visiškai amoralūs
tipai nutapė vienus gražiausių
paveikslų žmonijos istorijoje ir
parašė pačias geriausias operas.
Taigi siūlyčiau nesuplakti Dievo
dovanos su kiaušiniene.

Menas yra menas, o gyvenimas
yra gyvenimas. Estetika yra es-
tetika, o dorovė yra dorovė. Iro-
nija, paradoksas ar šokas – tai
moderniojo gyvenimo nedalomos
savybės, o ne kokie dirbtiniai lite-
ratūriniai dariniai. Pats gyvenimas, pats pasaulis pri-
verčia imtis tokių estetinių priemonių – o ne kokie nors
mistiniai „užsienio rašytojai“. Didelė lietuvių literatūros
dalis ligi šiol beviltiškai skendėja XIX a. pasaulėjau-
toje, nors jau prasidėjo XXI a. Nieko gero čia nematau.
Nematau jokių galimybių dvidešimt pirmame amžiuje
įtvirtinti humanistines kategorijas XIX a. metodais. Tie
metodai jau mirę, jie buvo skirti XIX a. žmonėms. Gal ir
galima pasislėpti miške ir auginti vaikus, nežinančius,
kas yra internetas, televizija, radijas ar telefonas. Tik
kam tai reikalinga?

Ar Jūsų vaizduojamoje absurdiškoje, chaotiškoje, fantasmagoriškoje gyvenimo realybėje yra vertybių, už kurių nusitvėręs veikėjas gali išgelbėti asmenybę nuo suirimo?

Vertybių visada yra, jų tiesiog neįmanoma išvengti, kad ir kaip stengtumeisi. Mano romanų menamoje tikrovėje didžiama personažų yra filosofuotojai, jie deklaruoja gan aiškiai, nors ir savotišką vertybių skalę – beje, kiekvienas vis kitokia.

Tokia pažiūrų bei vertybių įvairovė yra pati didžiausia žmonijos vertybė – ir romanuose, ir realiame gyvenime. Vien iš tokios beribės įvairovės gali atsirasti natūralios vertybės. Niekieno neprimestos, niekieno dirbtinai nesugalvotos, todėl tikros.

Vis dėlto Jūsų veikėjų neapleidžia gyvenimo prasmės paieškų klausimai, pvz., apsakyme „Vilniaus arhatas“. Kokią ir kur gyvenimo prasmę regite Jūs, kai deformuotas gyvenimas atrodo esąs „gyvenimo protezas“?

Kažkada jaunystėje esu griausmingai skelbęs, kad žmogaus gyvenimo prasmė – tapti neegzistuojančia Visatos Sutvėrėjo sąžine.

O šiaip jau klausimai apie gyvenimo prasmę yra beprasmiškai pagal apibrėžimą. Jeigu šitai būtų įmanoma suformuluoti – neberekėtų nei gyventi, nei stengtis. Jau būtų gatavas receptas, teliktų jo nuosekliai ir nuobodžiai laikytis. Gyventi būtų beprotiškai neįdomu.

Jokios fiksuotos gyvenimo prasmės nė negali būti. Viso gyvenimo turinys yra kintamos ir nepagaunamos gyvenimo prasmės nepaliaujama paieška. Kalbant paprasčiau – tiesiog žmogiškos laimės paieška.

Kodėl kūnas ir miestas Jūsų kūriniuose yra du savi-griovos objektai, kuriais labiausiai bjaurimasi ir kurie veda žmogų į prapultį? Ar pro sekso, smurto, naikinimo instinktus bandoma prasibrauti prie tikrosios esaties? Kur tada ieškoti sielos, dvasios, ego? Ar tai ir yra, Jūsų žodžiais, tik „grėslaus grožio fluidai“?

Sielos, dvasios, ego dera ieškoti taip pat ir sekso, smurto, naikinimo instinktuose. O dar geriau – žmogaus pasipriešinime destruktiviems instinktams. Žmogus nuo kitų gyvūnų skiriasi tuo, kad suvokia savo poelgius ir gali juos vertinti. Kad gali planuoti savo poelgius ir iš anksto numatyti galimus jų padarinius.

Manychiau, tai ir yra žmogaus gyvenimas: nuolatinė kova tarp nevaldomų instinktų ir racionalios sąmonės. Kasdienė priešprieša tarp vaikiško noro tuoj pat sunaikinti, tiesiog ištrinti iš pasaulio tau trukdantį žmogų ir suvokimo, kad šitaip elgiantis visas žmogiškas pasaulis bemat sugriūtų. Tikroji esatis yra visiško dvasinio komforto būsena, kai bent trumpam išnyksta visi prieštaravimai. Tai kažkas panašaus į nirvaną – tik

trunka begal trumpai. Tai nelyg žaibiškas tikrosios esmės išvelgimas. O po to išvelgimo vėl tęsiasi kasdienio gyvenimo balaganas.

Ar atsigaua, atsinaujina šiuolaikinė lietuvių literatūra? Jei taip, kaip tai pasireiškia? Kokius autorius galėtumėte paminėti?

Nelabai ji atsigaua, ką čia ir kalbėti. Viena vertus, ji nebuvo jau taip mirtinai sunykusi, kad jai žūt būt reiktų atsigavinti. Bet, kita vertus, pati literatūra nūdienos gyvenime darosi vis mažiau svarbi. Todėl į literatūrą nebeatina naujos talentingos pajėgos. Ir sovietinės cenzūros laikais, ir Atgimimo laikotarpiu galėjai tikėtis, kad tavo knygą perskaitys šimtai tūkstančių žmonių. Dabar beliko vos keliolika, geriausiu atveju keliasdešimt tūkstančių skaitytojų. Jauni žmonės, prieš imdamiesi nelemtos rašytojo profesijos, labai smarkiai dvejoja, o neretai taip ir nepasiryžta. Šiandien neliko aktyvaus išorinio stimulo, atsidėti literatūrai priverčia nebent vidiniai kompleksai. Todėl ir šviežių jėgų literatūroje veik nebėra. Kas dirbo prieš dešimtį metų – tebedirba ir šiandien.

Kokią Jūs matote Lietuvos visuomenės raidos viziją? Kiek jai tapti atviresne, demokratiškesne gali padėti (ir kaip) kultūra, taip pat literatūra? Kokia atviroje visuomenėje turėtų būti Bažnyčios vieta ir vaidmuo?

Iškart pradėsiu nuo Bažnyčios vietos ir vaidmens. Normalioje laisvoje visuomenėje visa ko vieta ir vaidmuo – natūraliai ir laisvai susiklostantys dalykai. Taip pat ir visų tikėjimų bei visų Bažnyčių vieta – juk net Lietuvoje jų yra ne viena. Nevalia kam nors primesti ar jėga paskirti kokios nors vietos ar vaidmens. Taip pat ir tikėjimui. Viskas turi susiklostyti laisvai ir savaime. Tik tuomet šitai bus stabilu ir tikra.

Deja, nei kasdienė kultūra, nei literatūra nieko greit neišlaisvina ir ne kažį ko teišmoko. Šitoje šalyje susiklostė tokia civilizacija, kokios Lietuvos žmonės nusipelnė. Manychiau, tai nykoka civilizacija. Dorovinės taisyklės čia smarkokai pažeistos ir išbalansuotos. Sovietinės fantasmagorijos dešimtmečiai tikrai nepraėjo be pėdsako. Kaip kad anksčiau nepraėjo be pėdsako Rusijos imperijos užkampio šimtmečiai.

Būtų labai gražu, jei žmonės tikėtų bent jau savo pačių ateitimi. Deja, lietuviškoje civilizacijoje ateitimi tikima tik tol, kol nesužinoma, kad jos niekas kitas neatneš ir nedovanos. Vos tik paaiškėja, kad ateitį reikia susikurti savo paties pastangomis, visas lietuvių entuziazmas ir tikėjimas bemat išblėsta. Tuomet pradedama burnoti ir prieš valdžią, ir prieš žmones, ir prieš dievus. Kol Lietuvos žmogus išsižiojęs lauks dovanų iš dangaus – jokie kultūrininkai nė rašytojai jo neišgelbės. Bijau, kad jo neišgelbės nė Bažnyčia. ☒

LIETUVOS BAŽNYTINĖ DAILĖ

1918–1940 M. (2)

Bažnytinės dailės atnaujinimo sąjūdis ir stiliaus problema

Giedrė Jankevičiūtė

Rašytojas Jurgis Savickis 1921 m., pristatydamas tuometinio oficiozo „Lietuva“ skaitytojams Kauno Vytauto bažnyčios rekonstrukcijos darbus, džiaugėsi, kad šioje vietoje „kuriamasi modernizuoto Kūrėjo“¹, tačiau iš tiesų bažnytinės dailės atnaujinimo problema, aktuali daugeliui Europos šalių, Lietuvoje atgarsio sulaukė tik trečio ir ketvirto dešimtmečių sandūroje. Iš pradžių ja susidomėjo nedidelis katalikų intelektualų būrelis, ilgainiui ir kai kurie dailininkai. Tiesa, Vytautas Bičiūnas dar 1926 m. bandė įteigti Lietuvos kunigams, kad jų skonis pasenęs, todėl keistinas, ir autoritetingu tonu dėstė „Židinio“ puslapiuose: „Mūsų laikais ne vien pas mus, bet iš viso Europoje bažnyčia ir menas yra nuo vienas kito atitolę. To atsitolinimo priežasčių yra daug. Bet viena svarbiausių bene bus per griežtas iš dvasiškių pusės neigimas šių dienų meno“². Jis nerimavo, kad Lietuvos kunigai per mažai dėmesio skiria originaliems vietinių dailininkų kūriniams, šventovių įrangai naudodami iš užsienio pargabentus masinės gamybos dirbinius, kuriems stinga meniškumo bei autentiškos religinio jausmo išraiškos. Kaip pagrindinę kovos su bažnytinės dailės nuosmukiu priemonę Bičiūnas kėlė būtinybę ją atnaujinti.

Gausiau šiomis temomis pradėta rašyti trečio dešimtmečio pabaigoje. Augantį susidomėjimą bažnytinės dailės padėtimi patvirtino, pavyzdžiui, 1929 m. „Židinio“ publikacijos. Po Bičiūno straipsnio antrame žurnalo numeryje, plačiai pagrindusio būtinybę susirūpinti bažnytinės dailės būkle Lietuvoje³, septintame numeryje paskelbta Jacques'o Maritaino veikalas „Menas ir scholastika“ ištrauka. Žinoma, platesnį susidomėjimą kėlė lygia greta dienraščių puslapiuose pasirodę memorandumai, kreipimaisi, replikos dėl apverktinos

bažnytinio meno palikimo būklės, dėl būtinybės kuo skubiau steigti bažnytinės dailės muziejų. Į naujos bažnytinės dailės kūrybos problemas visuomenės dėmesį atkreipė 1930 m. gruodžio pabaigoje krikdemų „Ryte“ ir tautininkų „Lietuvos aide“ pasirodęs Lietuvos atstovo Italijoje Voldemaro Čarneckio laiškas Bažnytinio meno parodos komiteto pirmininkui Maironiui. Prisimindamas apsilankymą Romoje vykusioje Pirmoje tarptautinėje bažnytinės dailės parodoje, Čarneckis apgailestavo neradęs joje lietuviškų eksponatų ir reiškė nerimą, jog „kilni idėja atgaivinti ir pakelti bažnytinį meną nėra Lietuvoje pribrendusi ir įgijusi konkrečių formų“⁴. Tarsi atsakant Čarneckiui, 1931 m. birželį Kaune, Teisingumo ministerijos rūmuose, atidaryta Pirmoji bažnytinio meno paroda. Nors skirta bažnytinio meno paveldui, ekspozicija suteikė impulsą platesnėms bažnytinio meno plėtojimo programoms. 1933 m. įkurta Bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti ir ugdyti, draugija greta pagrindinio uždavinio – steigti bažnytinio meno muziejų – numatė priemones skatinti naujos lietuviškos bažnytinės dailės kūrybą⁵. Moderniems lietuvių dailininkų kūriniams krikščioniška tematika atsirado vietos 1935 m. Kaune atidarytame Bažnytinio meno muziejuje. Susimąstyti apie bažnytinės dailės istoriją, jos priklausomybę nuo vyraujančių stilistinių tendencijų skatino lietuvių kalba pasirodžiusios dailės istorijos apybraižos. Smalsesnieji šios srities žinių galėjo rasti nuo 1923 m. atskirais sąsiuviniaisėjusioje kunigo Kazimiero Jasėno „Visuotinėje meno istorijoje“, paskutiniuose tomuose pateikusioje žinių apie naujoves ir Vakarų, ir Lietuvos bažnyčių architektūroje bei dailėje. Nuoseklesnį bažnytinės architektūros bei dailės istorijos supratimą lietuvių skaitytojui suteikė 1935

¹ Savickis J., „Gražioji bažnyčia“, in: *Lietuva*, 1921 01 14.

² Bičiūnas V., „Bažnytinio meno reikalas“, in: *Židinys*, 1926, Nr. 5, p. 334.

³ Bičiūnas V., „Menas ir religija“, in: *Židinys*, 1929, Nr. 2, p. 14–??.

⁴ „V. Čarneckis dėl bažnytinio meno parodos“, in: *Rytas*, 1930 12 18.

⁵ Draugijos veiklos planuose tarp kitų uždavinių buvo numatyta rengti „retrospektyvus ir naujo“ bažnytinio meno parodas, skelbti konkursus, rengti paskaitas, ekskursijas, leisti „perijodinius ir neperijodinius“ leidinius, steigti „bažnytinio meno studijas, kursus ir dirbtuves“, teikti „stipendijas ir pašalpas bažnytiniam menui studijuoti“ (*Bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti ir ugdyti draugijos įstatai*, Kaunas, [1933]).

m. išėjusi Igno Šlapelio apžvalga, atskleidusi taip pat ir XX a. pradžioje susiklosčiusią situaciją, suteikusi impulsą bažnytinės dailės atnaujinimo sąjūdžiui⁶. Visuomenės susidomėjimą bažnytinės dailės naujovėmis bei palankų požiūrį į permainas šioje konservatyvioje meninės kūrybos srityje ugdė informacijos iš užsienio, skelbtos lietuviškoje periodikoje – daugiausia „Naujojoje romuvoje“, taip pat kituose kultūriniuose leidiniuose, įvairiuose dienraščiuose. Parodose pagausėjo religinio pobūdžio lietuvių dailininkų darbų, vis plačiau su vietiniais menininkais bendradarbiavo Bažnyčia. Taip pamažu klostėsi terpė platesniems apmąstymams apie modernų lietuviškos bažnytinės dailės stilių.

Konkretų pavidalą šis klausimas įgijo, kai bažnytinę dailę kurti pradėjo jaunosios kartos dailininkai, t. y. trečio ir ketvirto dešimtmečių sandūroje. Pirmieji stambesni jų darbai Bažnyčios užsakymu – tai Broniaus Pundziaus skulptūrinės kompozicijos Kybartų ir Betygalos šventovėse, Adolfo Valeškos sienų tapyba Saločių

Bronius Pundzius. Kybartų bažnyčios altorius. Apie 1929

bažnyčioje bei Kauno Karo ligoninės koplyčioje ir Švč. Sakramento (Studentų) bažnyčioje. Nors tarp šių kūrinių modernesne raiška pasižymėjo vienintelis Kybartų altorius, kritikos dėmesį patraukė ne jis, o laikinosios sostinės šventovėse atsiradę nauji objektai. Modernios bažnytinės dailės pradininko garbė suteikta Valeškai, aktyviau negu kiti bendraamžiai dalyvavusiam ne tik bažnytinės dailės kūryboje, bet ir jos atnaujinimo sąjūdyje. Valeška priklausė atkurto „Šv. Luko cecho“ vadovybei, buvo pažįstamas ir bendravo su bažnytinio meno muziejaus steigimu besirūpinančiais intelektualais bei dvasininkais, atlikęs keletą smulkesnių užsakymų provincijoje, pradėjo garsėti kaip bažnyčių dekoruotojas ir laikinojoje sostinėje. Tad būtent jį bei jo kolegas⁷, dirbusius Karo ligoninės koplyčioje, kaip pirmo Lietuvoje „dabartinio rimto, kuklaus ir monumentalaus“ bažnytinio meno pavyzdžio autorius, sveikino Halina Kairiūkštytė-Jacynienė⁸. Prie modernaus lietuviško bažnytinės dailės stiliaus pradininkų Valešką priskyrė ir Paulius Galaunė, 1932 m. recenzuodamas „Ars“ bei „Nepriklausomųjų“ pasirodymus. Jis džiaugėsi: „Ir kai pirmųjų dailės parodų menininkai teoretiškai svajojo išgyvendinti iš mūsų bažnyčių svetimą meną, Valeška savo darbais įrodė ne tik galimumą toje meno srity pasireikšti, bet jau spėjo gana plačiai ją praktiškai aprėpti. Kelmės bažnyčioj, karo ligoninės koplyčioj, Šančių ir universiteto bažnyčiose jo atlikti dekoravimo darbai visiškai įrodė, kad jis čia gali sėkmingai dirbuotis, kad mūsų dvasiškija nėra jau tokia baili naujo meno formoms“⁹. Sprendžiant iš išlikusių projektų bei fotografijų, Valeškos darbai iš esmės nesiskyrė nuo liaudiškus ornamentus parafrazuojančių Bičiūno ornamentinių vitražų Telšių katedrai ar Kretingos bažnyčiai. Tačiau šiuo atveju kritikams rūpėjo ne tiek stiliaus klausimai, kiek pats Bažnyčios bendradarbiavimo su jaunosios kartos dailininkais faktas, kurį skubėta pagarsinti kaip ateities viltis žadinantį įvykį.

Stipresnį impulsą bažnytinių kūrinių, kaip ir visos lietuviškos dailės, stilistinėms permainoms suteikė jaunųjų dailininkų studijos užsienio šalių dailės mokyklose.

⁶ Šlapelis I., R.-K. *Bažnyčios meno istorija*, Kaunas, 1935.

⁷ Karo ligoninės koplyčią suprojektavo architektas Algirdas Šalkauskis. Koplyčios įranga rūpinosi tuometinis Karo ligoninės kapelionas Adolfas Sabaliauskas, dekoro darbus patikėjęs Valeškai. Koplyčios didžiąjame altoriuje įkomponuotą Nukryžiuotąjį sukūrė tuometinis Meno mokyklos skulptūros skyriaus mokinys Napoleonas Petrušis. Valeška abipus Nukryžiuotojo nutapė koplyčios dangiškujų globėjų Švč. M. Marijos ir Jono Krikštytojo figūras, o presbiterijos šonuose – šv. Jurgį ir šv. Kazimierą. „Šv. Luko cecho“ narys tapytojas Leonardas Kazokas ant koplyčios sienų pavaizdavo gydytojų globėją šv. Luką bei gailęstingųjų seserų globėją šv. Vincentą Paulietį. Kiek vėliau koplyčioje pastatyta Broniaus Pundziaus sukurta Švč. M. Marijos statula (plačiau žr. *Kan. Adolfo Sabaliausko autobiografija „Vieno žmogaus gyvenimas“*, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 623, l. 465–466).

⁸ Kairiūkštytė-Jacynienė H., „Naujoji koplyčia Karo ligoninė“, in: *Naujoji romuva*, 1931, Nr. 14, p. 336.

⁹ Galaunė P., „Naujomis gairėmis“, in: *Lietuvos aidas*, 1932 11 08.

Dauguma valstybės stipendininkų Paryžiuje lankė Nacionalinę meno ir amatų konservatoriją (*Conservatoire National des Arts et Métiers*), kur tiesiogiai susidūrė su bažnytinės dailės atnaujinimo sąjūdžio idėjomis. Konservatorijos dailės disciplinų dėstyto „siela“ profesorius Henri Marcelis Magne tęsė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje savo tėvo Lucieno ir jo bendraminčių plėtotą veiklą: kovojo prieš plintantį bažnytinį kičą, bažnytinės dailės nuosmukį, naujų laikų dvasioje siekė plėtoti šlovingiausių bažnytinio meno epochų, pirmiausia Viduramžių, tradicijas. Šias idėjas, kaip liudija jo paskaitų konspektai, stengėsi perteikti savo mokiniam, kurie, susipažinę su mokytojo mintimis, turėjo progą įvertinti ir jų praktinę raišką – Magne bei jo kolegų darbus naujose Paryžiaus bažnyčiose. Ir Monmartro simbolio Šventosios Širdies (*Sacré-Coeur*) bažnyčios mozaikos, ir 1926–1930 m. Žavelio priemiestyje iškilusios modernios Šv. Kristoforo (*Saint-Christophe-de-Javel*) bažnyčios dekoras darė įspūdį amžininkams, tarnavo kaip vienas šio pobūdžio dailės pavyzdžių jauniems dailininkams. Kalbant apie Kauno meno mokyklos auklėtinius, stipriausiai Magne įtaką turbūt patyrė sienų tapybą bei vitražą studijavę Juozas Mikėnas, Stasys Ušinskas, Bernardas Bučas. Tačiau profesoriaus pavyzdys imponavo ir kitiems (galima prisiminti Vytauto Kazimiero Jonyno raižinius ar Liudviko Strolio Paryžiaus metų piešinius krikščioniškos ikonografijos motyvais). Domėtis bažnytine daile, kurti krikščioniškos ikonografijos temomis lietuvius skatino taip pat konkrečios mokomosios užduotys projektuoti bažnyčių dekorui skirtas kompozicijas. Magne metodikoje akcentuotas ankstyvosios krikščionybės pavyzdys, tačiau ir jis pats, ir jo amžininkai, parafrazuodami viduramžių dailę, siekė modernios raiškos, priartėdami prie *art deco* stilistikos. *Art deco* artimus stilizacijos principus krikščioniškos ikonografijos siužetams sėkmingai taikė Jonynas, Strolis, Ušinskas. Tarpukario metais Paryžiuje studijavusiems valstybinių meno mokyklų studentams stipriai imponavo taip pat neoklasicizmas, plačiai pasireiškęs to meto skulptūroje, grafikoje, architektūroje, taip pat ir bažnytinės, puošyboje. Puikiai išmoktas prancūzų neoklasicizmo pamokas (ypač Marcel-Lenoire įtaką) liudija Mikėno 1929–1930 m. piešiniai bei akvarelės¹⁰.

Lietuvos visuomenė, pirmiausia, žinoma, laikinosios sostinės gyventojai, turėjo progą betarpiškai susipažinti su paryžietiškais valstybės stipendininkų kūriniais, pristačiusiais naują religinės dailės sampratą. 1931 m.

Adolfas Valeška. Kauno Švč. Sakramento (Studentų) bažnyčios dekoracijos projektas. Apie 1930

Ušinskas Kaune surengė parodą, kurioje eksponavo savitai traktuotų kompozicijų krikščioniškos ikonografijos siužetais (vitražo projektas „Bėgimas į Egiptą“, tapybos kompozicija „Judo pabučiavimas“ ir kt.). Gana plačiai ketvirto dešimtmečio lietuvių kultūrinėje spaudoje reprodukuoti Jonyno raižiniai, liudijantys įvairias plastinės raiškos ieškojimo kryptis – nuo liaudies meno stilizacijos bandymų iki naujojo daiktiškumo šaltuku dvelkiančių kompozicijų, tradicinius krikščioniškus siužetus pateikusius modernaus miesto aplinkoje. Liaudies grafiką parafrazuojančius raižinius „Šv. Kazimieras“ bei „Šv. Pranciškus“ Jonynas sukūrė paragintas Galaunės, kuris tikėjosi, kad, platinant lietuvių dailininkų kūrinius, pavyks išstumti iš rinkos vokiškus oleodrukus¹¹. Sekdamas Magne pamokomis, 1931 m. mozaiką „Kristaus galva“ Kauno Studentų bažnyčios fasadui sukūrė Mikėnas. Šis plačiai pagarsintas bažnytinės dailės kūrinys bylojo, kad, anot Galaunės, „mūsų dvasiškija“ iš tiesų „nėra jau tokia baili naujo meno formoms“. Tačiau, be abejo, bažnytinės dailės modernizavimui didesnę įtaką negu pavieniai naujos stilistikos kūriniai

(1872–1931), cat., Montauban, 1994).

¹¹ Galaunė P., *Muziejninko novelės*, Kaunas, 1998, p. 118–120.

1933 m. „Maldos“ bendrovė išleido šių ir kitų dviejų Jonyno raižinių krikščioniškais motyvais reprodukcijas. Nors didesnio pasisekimo jos nesulaukė, vis dėlto per penkerius metus buvo nupirka dvidešimt egzempliorių („Maldos“ b-vė, „Gerbiamas Pone Redaktorium“, in: *Naujoji romuva*, 1938, Nr. 45, p. 836).

¹⁰ Žinoma, kad 1929 m. vasarą Paryžiuje Mikėnas padėjo Marcel-Lenoirei tapyti religinio turinio sienų tapybos kompoziciją (Martinaitienė G. M., „Religinė tematika Juozo Mikėno kūryboje“, in: *Menotyra*, 1998, Nr. 2, p. 65). Iš tiesų tų metų Mikėno piešiniai tiek motyvais (kompozicijos krikščioniškos ikonografijos temomis, šokančios merginos, moteris su ožka), tiek stilistika labai artimi Marcel-Lenoire darbams (plg. Fumet S., *Marcel-Lenoir, l'homme et l'oeuvre*, cat., [1969]; *Marcel-Lenoir*

darė Paryžiuje pasitobulinusių valstybės stipendininkų pedagoginė veikla.

Po to, kai į dekoratyvinės tapybos bei skulptūros disciplinų dėstymą įsijungė Ušinskas bei Mikėnas, Meno mokyklos parodose pastebimai pagausėjo sienų tapybos,

Jonas Juozas Burba. Šv. Antanas su kūdikiu. Lėno bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas. 1932

vitražo bei skulptūros kompozicijų religinėmis temomis. Be abejo, tokia pakraipa atsirado su mokyklos vadovybės žinia, gal net paskatinimu. Tuometis Meno mokyklos direktorius Ignas Šlapelis apskritai buvo įsitikinęs, jog dailė negali būti savitikslių, bet privalo tarnauti žmogaus poreikiams, pirmiausia aplinkai apipavidalinti. Kad taip teigdamas mąstė ir apie krašto bažnytinę dailę, patvirtina „R.-K. Bažnyčios meno istorijos“ puslapiuose iškeltas pasiūlymas: apeliuodamas į Europos šalių pastangas „atgaivinti bažnytinį meną, užmezgant nutrauktus ryšius su viduramžių ir bizantiniu menu“, Šlapelis ragino sekti vokiečių, šveicarų bei prancūzų pavyzdžiu ir kurti Lietuvoje bažnytinės dailės draugijas su mokyklomis bei dirbtuvėmis¹².

Naujos mokymo pakraipos vaisiai netruko pasirodyti.

¹² Šlapelis I., *op. cit.*, p. 150.

¹³ Parodos lankytojų dėmesį patraukė savitai stilizuotos Balio Macutkevičiaus tapybos kompozicijos „Kristus jūroje“ (dabar ČDM), „Pieta“, „Nukryžiuotasis“ (Vaižganto kolekcija), iš gipso išlieta Petro Aleksandravičiaus skulptūrinė grupė „Prie kryžiaus“ bei cementinė „Madona“, gipsinis Bernardo Bučo „Kristus“, Domicelės Tarabildienės skulptūrinė „Madona“. Grafikos skyriuje eksponuotas Antano Kučo medžio raižinys „Kristus prie stulpo“, Telesforo Kulakausko ksilografija „Nukryžiuotasis“, Jono Kuzminskio linoraižinys „Madona“ (žr. *Lietuvių meno apžvalginė paroda*, katalogas, Kaunas, 1935).

¹⁴ Petro Aleksandravičiaus skulptūrinė grupė su Nukryžiuotuoju

Jau 1935 m. apžvalginėje parodoje visas būrys Meno mokyklos absolventų eksponavo kūrinių krikščioniškais motyvais¹³. Keletas šių darbų – tai konkrečioms bažnyčioms skirti projektai, kurie vėliau buvo įgyvendinti¹⁴.

Sukruto ne tik dailininkai. Jų pastangas pastebėjo ir įvertino ir užsakovas – Bažnyčia. Tiesa, dar 1938 m. Juliya Maceinienė, bandydama nurodyti priežastis, lėmusias žemo meninio lygio kūrinių gausą Lietuvos bažnyčiose, retoriškai teiravosi: „Kur ir kada buvo skelbtas bent koks konkursas nutapyti kokiai bažnyčiai reikalingų paveikslų? Kiek Bažnyčios vadovybė patikėjo bažnyčių restauraciją tikrai žinomam gabiam menininkui? Kiek Bažnyčios žmonės ir institucijos yra davusios stipendijų studijuoti religiniam menui?“¹⁵ Pataikyta į skaudžią vietą. Sunku pasakyti, ar Maceinienės kritika turėjo kokios įtakos, bet 1938 m. rudenį Katalikų veikimo centras Lietuvos krikšto 550 metinių bei Nepriklausomybės 20-mečio proga įkūrė fondą krikščioniškam menui ir literatūrai remti. Tam numatyta skirti premijas, rengti konkursus, materialiai remti menininkus, propaguoti krikščioniško pobūdžio kūrinius¹⁶. 1939 m. Katalikų veikimo centras, norėdamas paskatinti dailininkus susidomėti krikščioniška tematika, įsteigė nuolatinę metinę 2000 litų dydžio premiją už dailės kūrinių¹⁷.

Originalių dailės kūrinių pamažu gausėjo krašto bažnyčiose, naujus užsakymus žadėjo artėjanti didelių Kauno šventovių – Šančių Švč. Jėzaus Širdies ir Prisikėlimo bažnyčios – statybų pabaiga. Ar šios permainingos paskatino stiliaus naujoves, ar padėjo kelti bažnytinės dailės meninį lygį?

Pavyzdžiui, racionalistinės Prisikėlimo bažnyčios formos reikalavo modernios dailės, o nacionalinės šventovės statusas žadėjo tautinių motyvų gausą – sunku įsivaizduoti geresnes sąlygas modernių formų lietuviškos bažnytinės dailės kūrybai!

1934 m. birželio 29 d. Pirmojo Lietuvos eucharistinio kongreso atidarymo proga padėtas Prisikėlimo bažnyčios akmuo, o liepos 1 d. iškilmingai pasirašytas „Lietuvių tautos Dieviškajai Jėzaus Širdžiai pasiaukojimo aktas“, kuriame galutinai įtvirtintas Prisikėlimo bažnyčios, kaip „tautos nepriklausomybės šventovės“, statusas. Tad rengiant jos įrangos bei puošybos programą, į krikščioniškos ikonografijos siužetus siekta kuo

ir kryžiaus papėdėje suklypusia Marija Magdalieta, kurios modelis buvo išstatytas parodoje, buvo skirta Mažeikių bažnyčios didžiajam altoriui (Jankauskas V., *Aš pats sau neįdomus*, Vilnius, 1996, p. 47). Bernardas Bučas parodoje eksponavo modelį skulptūros „Jėzaus širdis“, kurią pritaikė Dargių šeimos antkapiui Žemaičių Kalvarijos kapinėse ir Daunorių bažnyčios altoriui.

¹⁵ Maceinienė J., „Ne religiniam menui, bet religiniam šunmeniui“, in: *Naujoji romuva*, 1938, Nr. 45, p. 837.

¹⁶ Žr. *XX amžius*, 1938 10 08.

¹⁷ Žr. *Lietuvos žinios*, 1940 01 27.

gausiau įpinti Lietuvos valstybės bei tautos atgimimą simbolizuojančių motyvų: didysis Jėzaus Širdies altorius, kuriame turėjo būti sudėti visų aukotojų sąrašai, buvo pristatomas „lyg arka lietuvių tautos sandoros su Dievu“; sieną už altoriaus ketinta papuošti paveikslu, vaizduojančiu prisikėlusį Kristų, stovintį fone „Lietuvos senkapių su pakrypusiais kryžiais, už kurių rausvuose spinduliuose kyla Vytis – Lietuvos atgimimas“; į priepaudos bei kovų laikus maldininkus turėjo gražinti skulptūrinės Kryžiaus kelio stotys ant bažnyčios stogo (jose greta Kristaus kančių ketinta vaizduoti ir „lietuvių kentėjimai už savo tikėjimą ir valstybės laisvę bei nepriklausomybę“, su pasididžiavimu pastebint, kad „tokie kryžiaus keliai bus pirmieji visame krikščioniškame pasaulyje“)¹⁸.

Nors Prisikėlimo bažnyčios statyba iki karo nepasistūmėjo tiek, kad būtų pradėta puošti jos vidų, tačiau būsimųjų šios šventovės dailės kūrinių aprašymai paveikė dailininkų kūrybą. Pavyzdžiui, Zenono Kolbos mozaikos bei sienų tapybos projektai, eksponuoti parodose, buvo skirti būtent toms temoms, kurios atitiko Prisikėlimo bažnyčios dekoru programą. Prisikėlimo bažnyčios statybą propaguojančioje brošiūrėlėje rašoma, kad „milžiniškame paveiksle“ už altoriaus, kuriame bus pavaizduotas prisikėlęs „mūsų Išganytojas didžiausiam savo pergalės gražumė“, matysime, kaip „keliasi Kristus su atverta širdimi, iš kurios Jo spinduliai krinta ant laisvos Lietuvos“¹⁹. Ši vaizdą atitinka apie 1939–1940 m. Ušinsko sukurtas Berčiūnų bažnyčios vitražas „Jėzaus širdis“, kuris, beje, liudija, kad modernioje lietuvių bažnytinėje dailėje prigijo „tautinio stiliaus“ kūrybos principai, paremti lietuviškų atributų bei ornamentų taikymu.

Apžvelgę ketvirto dešimtmečio dailininkų kūrybos panoramą, matysime, jog moderni stilistika išsivertino lietuvių religinėje dailėje. Tačiau bažnyčių erdvėse tokių kūrinių būta nedaug. Viena priežasčių, be abejo, buvo ta, kad, ieškant dekoratoriaus, dažniau žvalgytasi ne talento, bet pažįstamo vardo. Ypač provincijoje pirmenybė buvo teikiama iš savos parapijos kilusiems ar gyvenantiems dailininkams. Bernardas Bučas ir Juozas Zikaras, dirbę Panevėžyje, atliko užsakymų vietinėms šventovėms, Vincas Dilka, dar būdamas Meno mokyklos mokinys, dekoravo gimtųjų apylinkių Naujamiesčio bažnyčios sienas, Vincas Grybas kūrė altorius Jurbarko krašto bažnyčioms. Kai kurie tų darbų, kaip Bučo „Šv. Aloyzas“ Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriuje ar Zikaro „Šv. Jurgis“

Paįstrio bažnyčioje, net neminimi jų autorių kūrybos apžvalgose, nes geriausiu atveju liudija amatininko sugebėjimus, o ne meninį talentą bei ambicijas. Užsakymų trūkumu negalėjo skūstis ir meninį išsilavinimą turėję kunigai bei vienuolės. Bažnytinės dailės srityje gana intensyviai dirbo Meno mokyklos absolventas tapytojas kunigas Pijus Brazauskas. Kauno Šv. Antano bažnyčios dekoru darbai buvo patikėti vidutinių meninių gabumų kunigui Jurgiui Jankevičiui. Savotiška Kauno arkivyskupijos „rūmų“ dailininke tapo vienuolė kazimierietė sesuo Leonarda – Marijona Šmulkštytė. Ji buvo viena pirmųjų Meno mokyklos skulptūros skyriaus absolventų, pagarsėjo antkapiniu paminklu mirusiems Marijampolės ateitininkams, o nuo 1933 m. iki karo kūrė monumentalų skulptūrinį ansamblį arkivyskupo Juozapo Skvirecko pakaunės dvare Linkuvėlėje.

Žinoma, kiekvienas šių kūrinių įdomus kaip vietos išmokybė, bet kaip modernios bažnytinės dailės pavyzdžius juos sunku vertinti jau vien dėl to, kad daugiau ar mažiau atsižvelgdami į užsakovų pageidavimus, autoriai sekė XIX a. bažnytinės dailės tradicija. Tačiau būtent tokia dailė buvo įprasta bei dėl to miela ir daugumos tikinčiųjų, ir užsakovų akiai.

„Nuskurdintos“ formos, prie kurių pamažu pradėjo priprasti dailės parodų lankytojai, katalikiškoje šventovėje, ypač Lietuvos kaime, atrodė svetimos, net atšiaurios.

Sofija Pacevičienė. Kalėdų naktį. Reprodukcija „Židinys“, 1937, Nr. 12

Lėno bažnytkaimyje iškilusiai paprastų, racionalizmui artimų formų Šv. Antano bažnyčiai vienas jos statybos rėmėjų, prezidentas Antanas Smetona, padovanojo didžiojo altoriaus paveikslą, vaizduojantį šv. Antaną su Kūdikiu. Ši Jono Juozo Burbos nutapyta drobė gali būti interpretuojama kaip viena retų bei autentiškų naujojo daiktiskumo apraiškų tarpukario Lietuvos dailėje. Tiesa,

¹⁸ *Tėvynės garbei*, Kaunas, 1939, p. 3.

¹⁹ *Ibid.*, p. 2–3.

Bernardas Bučas. Jėzaus širdis. 1934–1935. Statula pritaikyta Dargių šeimos antkapiai Žemaičių Kalvarijos kapinėse ir Daunorių bažnyčios altoriuje

paveikslas daro kiek baugų įspūdį: tikroviškos detalės paslaptingoje irealioje erdvėje, keistos personažų išraiškos, monumentalios figūros netikėtai dinamiškomis pozomis. Likusi šventovės interjero dalis apipavidalinta pagal bendruomenės skonį bei stiliaus sampratą. Baldai bei kryžiaus kelio stotys yra paprasti masinės gamybos dirbiniai, o šventovės sienų dekoras – išdidinti kaimiškų audinių bei juostų raštai – būdingas vietinių meistrų kūrinys, perteikiantis tuometinę tautinio stiliaus sampratą. Burbos paveikslas šioje aplinkoje iš tiesų atrodo kaip keistas įsibrovėlis.

Ornamentinė stilizacija, nepaisant bandymų kritikuoti šį formos traktavimo būdą, buvo plačiai paplitusi to meto dailėje, ir būtent šiuo pavidalu moderni stilistika pirmiausia plito bažnytinėje dailėje. Tokie darbai, kaip gausiai ornamentuota Bučo skulptūrinė kompozicija „Jėzaus širdis“ (1934–1935), kurios vienas

²⁰ Jasėnas K., *Visuotinė meno istorija*, t. 3, Mintauja, 1938, p. 616.

Beje, prancūzų kalba išėjusioje benediktinų vienuolio kunigo Rouolino studijoje apie modernią bažnytinę dailę reprodukuota vieno lietuvių „nacionalinio stiliaus“ kūrėjų Petro Rimšos statulėlė „Naktis“. Jos paviršių dengiančius raštus, kurie Lietuvoje gretinti su liaudiškų medžio drožinių ornamentika, knygos autorius lygina su bizantiškais reljefais. Pagyręs Rimšos meistriškumą, jo statulėlę tėvas Roulinas įvertino kaip elegantišką

variantas iškilo ant Dargių šeimos kapo Žemaičių Kalvarijos kapinėse, o kitas buvo įkomponuotas Daunorių bažnyčios (Ignalinos raj.) altoriuje, žiūrovams atrodė savi ir suprantami, nes priminė kaimiškų medžio dirbinių dekorą. Kita vertus, *art deco* epochoje jie buvo modernūs bei savalaikiai. Vis dėlto, vertinant naujovės bažnytinėje dailėje, svarbus argumentas tebebuvo „lietuviškumas“.

Todėl suprantama, kodėl kaip lietuviškas kūrinys interpretuota bizantinę tradiciją parafrazuojanti Mikėno mozaika Studentų bažnyčiai, jos tautinių pobūdį aiškinant medžiagos kilme: mat mozaika sudėta iš įvairiaspalvio Lietuvos laukų granito skaldos. Vaikiškos knygelės iliustraciją primenantį Sofijos Pacevičienės paveikslėlį „Kalėdų naktį“ – būdingą *art deco* kūrinių, kuris, beje, buvo reprodukuotas 1937 m. dvyliktame „Židinio“ numeryje, įvertinęs kaip modernaus religinio meno pavyzdį, kunigas Kazimieras Jasėnas savo „Meno istorijoje“ tvirtino: „Visi motyvai paimti iš lietuvių liaudies meno: apdarai, krėsiai, ašotis, užkabos, groteliai, pažiobės ornamentai, audiniai, mežginiai ir siuviniai. Net kabanti lempa atmena mūsų kryžių struktūrą, o šv. Panelė tipingą lietuvaite“²⁰. Netgi supažindindamas Lietuvos publiką su nauju Europoje plačiai žinomo skulptoriaus Jacobo Epsteino kūriniu „Ecce Homo“ (1934–1935), Karolis Vairas-Račkauskas siekė pateikti jį per „lietuviškumo prizmę“: akcentavo, jog ypač vertas susidomėjimo šios skulptūros panašumas į lietuviškus „smūtkelius“, ir ragino – „stebėkite rankas, kojas, erkėčių karūną“²¹.

Kita vertus, nors liaudies menas buvo suvokiamas kaip pagrindinis tautiškumo šaltinis, tačiau ketvirto dešimtmečio pabaigoje bažnytinės dailės modernaus stiliaus teoretikai bei jo kūrėjai šį palikimą išvydo kiek platesnėje perspektyvoje. Kaip vieną primityvo formų, kaip nuoširdaus religinio jausmo raiškos pavyzdį vertinti liaudies meną skatino tiek modernizmui būdingas autentiškumo siekis, tiek bažnytinės dailės atnaujinimo sąjūdį lydėjęs dvasingumo troškimas. Būtent tokiu aspektu liaudies meno palikimo reikšmę, formuojant modernų lietuvišką bažnytinės dailės stilių, kėlė Ignas Šlapelis. „Jei kritiškas mūsų kaimo skulptūros įvertinimas yra labai sudėtingas ir tebelaukia sąmoningų darbininkų“, – rašė jis, – „tai religinė jų reikšmė daug aiškesnė, ir jie yra gera mokykla religiniam menui kurti. Mokytis iš jų teks [...] išsižiūrint į jų kuklumą, paprastumą ir nuoširdumą, iš to kylantį ir įdvasinimą“, neužmiršdamas

bei šiuolaikišką Švč. M. Marijos atvaizdą, galintį tapti prasmingu bei įtaigiu modernios šventovės dekoru akcentu (Roulin D. E., *Nos eglises*, [b. v.], 1938, p. 737–735).

²¹ K. V-as, „Epšteino „Ecce Homo““, in: *Literatūros naujienos*, 1935 03 15.

²² Šlapelis I., *op. cit.*, p. 149.

pridurti, kad „tas pats pasakytina ir apie mūsų medinių raižinių religinę prasmę“²². Jauniausios dailininkų kartos požiūrį į primityvo reikšmę šiuolaikinėje meninėje kūryboje perteikė Pauliaus Augustinavičiaus išpūdžiai iš Šiuolaikinio religinio meno parodos Paryžiaus Dekoratyvinio meno muziejuje. Pasitelkęs XV a. miniatiūrų pavyzdį, jis tikino „Naujosios romuvos“ skaitytojus, kad meno kūrinio „naivumo“ nedera painioti su „natūraliuoju, kasdienišku“ naivumu: „Tikrasis naivumas, kai giliai kenčianti siela randa baltumo ir juodumo susikryžiuojimą dvasios ir kūno kovą, kaip štai genijalusis Rouault“²³. Chagallo kūryba, pasak apžvalgininko, „yra jungtis tarp žemės ir dangaus“, nes dailininkas „keliauja mėnulio ir saulės keliais ir klausosi vaikiškųjų paslapčių“, o „kūryboje pabrėžia minties perdavimą pačiu paprasčiausiu naiviškiausiu būdu, kuris visoms masėms yra tikrai prieinamas ir veikia kiekvieno sielą“. Augustinavičius šiuose išpūdžiuose išsakė ir savąjį meninį *credo*, ir patvirtino, kad Lietuvoje girdimos bažnytinės dailės sąjūdžio dalyvių mintys apie būtinybę sugražinti bažnytinei dailei akademizmo bei romantizmo laikais prarastą dvasingumą. Įkandin didžiųjų sąjūdžio teoretikų tai teigė Lietuvoje gausėjantys jo entuziastai. 1939 m. „Draugijos“ žurnale bažnytinės dailės problemas gvildenęs Pranas Tamošaitis viename straipsnių, be kita ko, tvirtino, kad paprastos šiuolaikinio meno formos yra dvasingesnės, nes „per skurdžius pavidalus ir religinė idėja dažnai prabyla laisviau ir giliau“, pridurdamas, jog „forma gali būti net tyčia skurdinama ir iškraipoma, kad gyviau apsireikštų pati idėja“²⁴. „Paprastos formos“ amžininkų supratimu reiškė ne vien primityvo stilizacijas. Viktoras Vizgirda, samprotaudamas apie modernią religinę dailę, nurodė, kad Maurice'o Denis „grįžimas prie florentiečių, paprastumas ir nuoširdus naivumas“ atnaujino religinį meną²⁵, ir pastebėjo Georges'o Desvallières'o kūrybos įtaką XX a. dailininkams ieškant mene religinio jausmo, misticismo išraiškos, patvirtindamas, kad lietuvių dailininkams simbolizmo, neoklasicizmo bei ekspresionizmo patirtis buvo įvairiapusiškai aktuali. Beje, Lietuvos publikai galimybę susipažinti su modernios, simbolizmu besiremiančios

religinės dailės klasika suteikė 1939 m. surengta prancūzų moderniojo meno paroda, kurios salėse eksponuotos Denis'o drobės „Šv. Sebastijono kankinystė“ ir „Vakarienė kelyje į Emausą“. Juozas Keliuotis ta proga priminė „Naujosios romuvos“ skaitytojams, jog Denis yra šiuolaikinio religinio meno kūrėjas, „stovį šalia G. Rouaulto ir G. Desvallières'o“²⁶. Žurnalas jau buvo juos supažindinęs ir su pastarųjų autorių, ir su italų neoklasicizmo atstovo Gisberto Cerachini, ir su vengrų dailininko, vadinamosios „Romos mokyklos“ atstovo Pálo C. Molnáro tapyba (šio autoriaus darbai – vengriška italų neoklasicistinės religinės dailės versija – 1938 m. eksponuoti Vytauto Didžiojo Kultūros muziejuje veikusioje vengrų dailės parodoje, o kompozicija „Marijos gimimas“ nupirkta Čiurlionio galerijos rinkiniui). Sunku pasakyti, kokią įtaką darė „Naujosios romuvos“ propaguoti autoriai lietuvių dailininkų ieškojimams, nors panašu, jog Valeškos religinio turinio kompozicijos (pvz., „Pieta“, reprodukuota 1940 m. „Židinio“ trečiame

Kauno Šv. Mikalojaus benediktinių bažnyčios presbiterija su Domicelės Tarabildienės altoriumi ir Liudo Truikio vitražais „Adoruojujantys angelai“. Arūno Baltėno nuotrauka

²³ Augustinavičius P., „Modernusis bažnytinis menas“, in: *Naujoji romuva*, 1939, Nr. 5, p. 109.

²⁴ Tamošaitis P., „Apie religinį meną“, in: *Draugija*, 1939, Nr. 24, p. 1275.

²⁵ Vizgirda V., „Modernizmas tapyboje“, in: *Lietuvos aidas*, 1940 02 20.

²⁶ Keliuotis J., „Moderniojo prancūzų meno paroda“, in: *Naujoji romuva*, 1939, Nr. 6, p. 129.

numeryje) liudija būtent pažintį su Desvallières'o tapyba. Akivaizdu, kad jaunieji skulptoriai (Alfonsas Janulis, Aleksandras Marčiulionis) krikščioniškos ikonografijos siužetus vaizdavo parafrazuodami neoklasicizmo bei *art deco* plastinės raiškos priemones. Deja, nė vienam jauniausios kartos dailininkui nepavyko pasireikšti bažnytinės dailės kūryboje ir plačiau įtvirtinti modernią raišką šioje srityje.

Bene vienintelis brandus, stilistiškai vientisas bei įtaigus modernios bažnytinės dailės pavyzdys tarpukario Lietuvoje buvo Kauno benediktinių Šv. Mikalojaus bažnyčia, tiksliau, naujas jos dekoras. Ši gotikinė bažnyčia pertvarkyta 1937–1938 m., siekiant pritaikyti ją amžinajai Švč. Sakramento adoracijai. Barokinių formų didysis altorius perkeltas į Ariogalą, o jo vietoje pastatytas paprastas stačiakampis stalas su Domicelės Tarabildienės sukurtu Kristaus veido bareljefiniu atvaizdu priekyje. Pagal Liudo Truikio projektą pagaminti vitražai presbiterijos languose ne tik suteikė papildomos prasmės altorių supančiai erdvei (vitražuose pavaizduoti adoruojantys angelai), bet ir pripildė ją mistiškos melsvos šviesos. Kituose languose bei vienuolių choro arkose įtaisyti spalvoti ornamentiniai Bičiūno vitražai, parafrazuojantys kaimiškų skrynių dekoru raštus. Presbiteriją nuo likusios bažnyčios dalies atskyrė lengva dekoratyviai stilizuotų formų metalinė pertvara, o vidinių durų vietoje buvo įtaisyti ažūriniai metalo vartai. Modernūs elementai darniai įsiterpė į istorinę aplinką, padėjo supaprastinti bei sureikšminti senosios bažnyčios vidaus įrangą bei dekorą.

Ketvirto dešimtmečio kultūros gyvenimo realijos, tuometinės bažnytinės dailės būklė (ir toks pavyzdys, kaip rekonstruota Kauno Šv. Mikalojaus bažnyčia, ir parodose eksponuoti religinio turinio jaunųjų dailininkų darbai) liudijo, jog Pranas Tamošaitis turėjo pagrindo 1939 m. „Draugijos“ puslapiuose skelbti: „Mes atbundame ir pradedame galvoti apie mūsų krikščioniškojo meno uždavinius ir pareigas. Mes pradedame giliau galvoti ir pradedame suprasti savo laiko menininkus, mes neužsidarome nuo moderniosios kultūros, kiek ji turi ryšio

su krikščioniškąja“²⁷. Kita vertus, jo entuziazmas buvo pernelyg optimistiškas. Apžvelgus platesnę tarpukario Lietuvos bažnytinės dailės panoramą, akivaizdu, kad bažnytinės dailės modernumo bei meniškumo problema tebelaukė sprendimo.

Šio klausimo svarbą bei aktualumą suprato nemaža dalis kultūros veikėjų, bet svarbu pastebėti, jog ketvirto dešimtmečio pabaigoje apie bažnytinės dailės meninį lygį, galimybes kontroliuoti bažnyčių statybą bei meninę įrangą įkandin intelektualų bei menininkų prabilo ir Bažnyčios atstovai. „Draugijos“ žurnale 1939 m. pasirodė bent kelios publikacijos apie būtinybę pažaboti mėgėjiškumą dekoruojant bažnyčias. Raginta steigti vyskupijų bažnytinio meno komisijas, krikščioniško meno draugijas, kaupti kurijose savotišką projektų fondą, kuriuo galėtų naudotis kunigai, sumanę statyti bažnyčia, kleboniją, parapijos salę²⁸. Tiesa, Tamošaitis, kol bus imtasi rimtesnių priemonių, siūlė kunigams, saugantis reklamos vilionių, nuolat mintyse kaip maldą kartoti žodžius: „Viešpatie, aš myliu Tavo namų grožį“²⁹. Tačiau buvo imtasi ir patikimesnių priemonių. Prie Statybos ir sauskelių inspekcijos, tvirtinančios naujų pastatų projektus, pradėjo veikti dailės komisija, kurios nariai meniniu aspektu svarstė bažnyčių projektus³⁰. Bandyta ugdyti provincijos visuomenės skonį, pratinant žmones prie modernaus stiliaus bažnytinės dailės. Dėl to religinės kompozicijos buvo eksponuotos Lietuvos dailininkų sąjungos rūpesčiu surengtoje kilnojamoje parodoje, kuri 1940 m. pradžioje keliavo po Lietuvos miestus ir buvo parodyta Šiauliuose, Telšiuose, Panevėžyje.

Ne vien šie pirmieji žingsniai, bet ir karo metų dailininkų kūryba (Ušinsko ir Truikio darbai Švč. Jėzaus Širdies bažnyčioje Kaune, Ušinsko vitražai Berčiūnų bažnyčiai), nors sunkiomis sąlygomis, pratęsė tarpukario dailės kryptį bei paliudijo, jog sąlygos permainingoms buvo subrendusios. Tačiau šiuolaikiško stiliaus lietuvių bažnytinė dailė plačiau išsiskleidė, deja, nebe Lietuvoje, o šalyse, į kurias nubloškė krašto dailininkus pokario emigracijos banga. ❧

²⁷ Tamošaitis P., „Dabartinė krikščioniškojo meno būklė“, in: *Draugija*, 1939, Nr. 17, p. 840.

²⁸ Plg. K. K-tis, „Tvarkytinas reikalas“, in: *Draugija*, 1939, Nr. 16, p. 904.

²⁹ Tamošaitis P., *op. cit.*, p. 838.

³⁰ Pavyzdžiui, 1939 05 10 Galaunė buvo kviestas dalyvauti komisi-

jos posėdyje, kurio dienotvarkėje buvo Kučiūnų, Smilgių ir Žaliosios bažnyčių projektų svarstymas. 1940 06 03 jis gavo kvietimą svarstyti Pilviškių ir Stemplių bažnyčių projektus (ČDM archyvas, Pauliaus Galaunės fondas).

„Kaip normaliam krašte...“

IRENA VAIŠVILAITĖ

Jau gerą dešimtmetį Lietuvos politikų ir paprastų piliečių kalbose bei raštuose mirga frazės „kaip visame civilizuo-tame pasaulyje“, „kaip Vakaruose“, „kaip normaliam krašte“... Tomis frazėmis norima pranešti apie kažką, kas Lietuvoje yra kitaip: „necivilizuota“, „nevakarietiška“ ir – „nenormalu“. Itin dažnai taip lygina vidutinės ir vyresnės kartos lietuviai, nors ir jaunimui tokios kalbos nėra visai svetimos.

„Civilizuotumo“ ar „normalumo“ kriterijai gali būti tiek tikrovėje nužiūrėti, tiek išsigalvoti – pavyzdžiui, ne itin seniai su kelių policija susirėmęs parlamentaras aiškino, kad civilizuo-tame pasaulyje eismas dėl tarptautinių politinių renginių neribojamas ir užsienio svečių policija nelydi... Kuri valstybė yra pasiekusi tokį civilizuo-tumo lygį, politikas taip ir nepasakė. Panašių tvirtinimų prisiklausius norisi sudaryti „Civilizuoto pasaulio atlasą ir aprašymą“ – kažką panašaus į ankstyvų Viduramžių atlasus, vaizdavusius amazonių, ciklo-pų ir antipodų kraštus.

Tiesa, idealios valstybės ar net idealios pasaulio dalies vaizdinys nėra joks išskirtinis dalykas. Tokie vaizdiniai seni kaip ir pati žmonija – pakaktų paminėti Atlantidą, kunigo Gianni žemę, Eldoradą, Utopiją... Kartais idealus pasaulis sugalvojamas, kartais nukeliamas į labai tolimą realią vietą – pavyzdžiui, bizantiečiai idealiai sutvarkyta valstybe manė esant Kiniją.

Dažnai ir visai netolimoje, neblogai pažįstamoje visuomenėje idealizuojama tai, ko stinga savoje. Italai aukština Didžiosios Britanijos teisinę sistemą, JAV teikiamas galimybes praturtėti, vokiečių organizuo-tumą.

Britų ar vokiečių kultūrose gyvuoja Viduržemio visuomenių, kuriose žmonės nesusvetimėję, artimi gamtai ir todėl labai laimingi, mitai.

Tačiau lietuviai pernelyg dažnai apibrėžia kitur matomą idealą ar pavyzdį kaip „normalų“, o savo kraštą kaip „nenormalų“. Toks požiūris paplitęs – su juo susiduri ir troleibuse, ir internete, ir Seimo posėdyje.

Paplitusios kalbos apie vienokį ar kitokį Lietuvos „nenormalumą“ liudija nepasitenkinimą savo kraštu, įsitikinimą, kad jis yra „prastesnis už kitus“. Tokia „liaudies nuomonė“ leidžia politikams priešprieša „normali valstybė – Lietuva“ remtis demagogiškai, kai pritrūksta kitų argumentų.

Prieš dešimtmetį tokių argumentų buvo negirdėti – jie atsirado jau nepriklausomoje Lietuvoje. Sociologai galėtų tiksliau pasakyti, kuriais metais įvyko persilaužimas ir pasikeitė kasdienio žmonių kalbėjimo apie savo gyvenamą tikrovę tonas. Nepasitenkinimui priešasčių nestigo – pradėdant pirmomis demokratijos patirtimis, taigi politinė kova ir pralaimėjimais, baigiant ekonominių pasikeitimų sunkumais. Tačiau, mano nuomone, požiūris į savo kraštą kaip į „nenormalų“ atsirado ne tiek dėl objektyvių priešasčių, kiek dėl kai kurių mūsų atskaitos sistemos ypatumų.

Sovietų Sąjungoje lietuviai jautėsi daug pranašesni už daugumą, jei ne už visas tos valstybės tautas. Tai, kas Lietuvoje atrodė nepriimtina, buvo priskiriama režimui, svetimai įtakai, žodžiu, išoriniams dalykams. Panašiai į Lietuvą žiūrėjo ir išeivija. Nepriklausomybė tapo šaltu dušu. Nusikaltimai, korupcija, neteisybės neišnyko kartu su sovietiniu režimu

ir svetima okupacija.

Šalia Baltarusijos ar Rusijos, nekalbant apie Kazachiją, Lietuva atrodė „vakarietiška“. Buvo paplitęs įsitikinimas, jog kai tik atsiras galimybė, per labai trumpą laiką Lietuva taps „visiškais Vakalais“. Tikras susidūrimas su Vakalais pranašumo jausmą pakeitė nepilnavertiškumu. Iš Rytų į Vakalus perstatytame veidrodyje pamatėme savo raukšles ir trūkumus, apie kuriuos net neįtarėme. „Greito“ pasikeitimo iliuzija irgi netruko pranykti. Dažnas iš mūsų nebežinome, ką manyti apie savo kraštą – išskyrus tai, kad jis „nenormalus“.

Tame galvo-jime-negalvo-jime sumišę daugybė dalykų. Labai svarbią vietą mūsų savimoneje tebeužima seni ir naujesni „lietuviybės“ štam-pai ir idealai, gauti iš tėvų ir senelių – krepšinio patriotizmas, idėjos apie Lietuvos ir lietuvių išskirtinumą. Esame „paskutiniai pagony“; kalbantys seniausia indoeuropiečių kalba, gyvenantys „tikrajame“ Europos centre...

Lietuvos užsienio reikalų ministerijos ir kitų valstybės institucijų parengtuose Lietuvą pristatančiuose leidiniuose gausu nuotraukų iš „Skamba skamba kankliai“ festivalio – tautiniais drabužiais apsirengusios moterys, merginos ir mergytės, ugnies garbinimo apeigos, Joninės, Užgavėnės, gintariniai papuošalai ir lino drobės... Tikras buities muziejus... Kodėl norime kitiems save taip pristatyti? Gal dėl to, kad giliai pasąmonėje tai ir yra mūsų idealas? Ką bendra tie dainų šventės paveikslėliai turi su mū-

sų gyvenimu? Ir ką mūsų gyvenimas turi bendra su folklorinių ansamblių festivaliu? Ar ne taip mūsų išskirtinis kitiškumas tampa menkaverčiu nenormalumu?

Dar viena sritis, kur tikrovė ir mūsų visuomenės idealai karčiai atitrūkė – politika ir viešasis gyvenimas. Naujų pavyzdžių atsiranda kiekviena diena, t. y. beveik kasdien kas nors praneša apie kokio nors politiko ar administratoriaus prasižengimą ar viešumon iškilusią ydą. Atrodo, kad tokių žinių srautas visai baigia palaužti žmonių pasitikėjimą jauna politine Lietuvos klase. Ir inteligentams nesvetima liaudiško politikavimo išmintis vis dažniau kartoja „visi jie tokie“, sulygindama prastą vieno politiko būdą su akivaizdžiai nešvariais kito darbais, iš principo diskredituodama patį politiko ar administratoriaus darbą.

Šiame paviršutiniškume iš tikrųjų slypi požiūris, kurį galima pavadinti paaugliška žmogaus samprata. Teigiantis „visi jie tokie“ nepripažįsta, kad jis irgi „toks“ – tai yra, kad visi esame blogio pažeidžiami, kad apie nė vieną iš mūsų negalima rimtai pasakyti „jis (arba ji) to tikrai nepadarys“. Visi turime ydų, visi nusikalstame – nuolat – kitiems žmonėms. Ne visi pažeidžiame įstatymus, bet atrodo, kad politiko kompromitacijai kartais pakanka tik jo vaikų nusižengimų.

Susidaro išpūdis, kad įvairiausi pareigūnai neskiria savo silpnybių nuo rimtų nusižengimų ir, pastariesiems iškilus į šviesą, griebiasi demagogijos. Kadangi pareigūnai nėra jokia ypatinga žmonių rūšis, jie, matyt, tik iškelia į viešumą paplitusius visų mūsų elgesio šampūs. Jei rimtai žiūrėtume į kad ir šiais metais girdėtus politikų pasisakymus apie savo ar kitų atsakingų asmenų elgesį, galėtų susidaryti išpūdis, kad Lietuvos žmonės tikrai nežino, kokie poelgiai yra smerktini, o kokie – ne, nes dėl to nuolat vyksta ginčai ir net rašomos kol kas dar tik politikams skirtos elgesio taisyklės.

Nepriklausomos Lietuvos viešosios

nuomonės istorija yra nesibaigiančių nusivylimų visuomenės veikėjais istorija. Manau, kad tie nusivylimai labai prisideda prie prastos lietuvių nuomonės apie savo kraštą. Bet kiek tų nusivylimų iš tikrųjų liudija tam tikrą supratimą apie žmogų?

Tai negailestingas supratimas, nepripažįstantis žmogaus pažeidžiamumo, jo polinkio klysti. Todėl suklydusieji pas mus iš paskutiniųjų nepripažįsta savo klaidų, nes apgailestavimas yra suvokiamas kaip pralaimėjimas. Šitoks kategoriškumas ir netikroviškas idealizmas labai trapūs, susidūrę su tikrove jie nesunkiai virsta ciniška dvideidyste. Savos klaidos ir nuodėmės pradedamos slėpti už garsių ir „didelių“ frazių, kuriomis kalbantieji ir klausantieji iš tikrųjų netiki.

Iš mūsų žmogaus vertinimo yra beveik išnykusi „dorybės“ sąvoka. Pats žodis daugeliui siejasi su šventeiviškumu, su kažkuo, kas negyva ir neįgyvendinama. Kas, be naujųjų amžių politinių teorijų žinovų ir dominikonų vienuolių, galėtų išvardyti nors kelias dorybes, o ypač puošiančias politiką? Norėdami ką nors gera pasakyti apie kitą žmogų, dažniausiai sakome, kad jis protingas, išsilavinęs, nuoširdus. Pastaruoju metu dažniau išgirstame sakant „padorus“, bet kalbantieji šią sąvoką vartoja turėdami omenyje tam tikrų taisyklių, beveik – etiketo laikymąsi, nors žodis „padorumas“ ir yra susijęs su „dorybe“.

Be dorybės atskaitos savas ir kitų elgesys lieka tartum be horizonto, mes prarandame sugebėjimą atpažinti dorybės priešybę, susiklosčiusį, išisaknijusį, nuolat žmogaus elgesyje matomą blogio pasirinkimą – ydą. O mūsų situacijoje svarbiausia, kad nevertinamas gero darymas, aktyvi, kurianti teigiama veikla. Net pati sąvoka išsikreipė – „daryti gera“ mūsų kalba reiškia visų pirma rūpintis vargšais ir seneliais, žodžiu, sušelpiti, duoti išmalda, ką nors paaukoti...

Mumyse glūdi labai stiprus noras vertinti ir teisti, tačiau netekus atskaitos taškų tas vertinimas tampa vis

chaotiškesnis, gyvenimas susijaukia. Gal dėl to Lietuvoje taip pastebima „tvarkos“ nostalgija. Tas „tvarkin-gas“, kažkur esantis pasaulis, kurio kontūrus galima įžiūrėti žemiečių kalbose ir raštuose, yra „normalus“, jame galioja aiškios taisyklės, kurių laikomasi, politikai yra sąžiningi, gerieji apdovanojami, blogieji nubaudžiami, darbštuoliai gyvena laimingai ir pasiturinčiai, nesąžiningieji sėdi už grotų, spauda yra laisva, policija nekorumpuota. Visa tai vyksta savaime, „normalumą“ garantuoja kažin kokia išorinė jėga.

Jau kuris laikas įvairiuose lietuviškuose interneto puslapiuose vyksta aistringi ginčai apie Lietuvą, kuriuose dalyvauja Lietuvoje gyvenantieji ir iš jos išvykusieji. Emigrantai dažnai meta argumentą, jog tik iš Lietuvos išvykę, atsidūrę kitame krašte, jie tapo ir pasijuto „normalūs žmonės“. Net sutinkant, kad svečiame krašte galima rasti geresnes darbo sąlygas, didesnę atlyginimą, palankesnę klimata, įvairesnę vartojimo pasiūlą, vis dėlto sunku įsivaizduoti, kaip tokie išoriniai, tegu ir svarbūs dalykai, gali iš esmės pakeisti žmogaus savijautą. Neabejoju, kad šitai teigiantieji iš tikrųjų panašiai ir jaučiasi, bet manau, jog taip atsitinka todėl, kad svetimame krašte suveikia kažkas panašaus į „atostogų sindromą“ – atvykėliams nereikia rūpintis to krašto ateitimi, jie nedalyvauja nei tautinėje, nei vietinėje politikoje. Imigranto problemos tik administracinės ir ekonominės: net iš pradžių sunkiau versdamasis gali ramiai užsiimti savo reikalais, stengtis pritaipyti, t. y. atitikti tam tikrus reikalavimus, įsikurti, supanašėti su vietos gyventojais. O visas kitas, „didžiąsias“ visuomenės problemas sprendžia kažkas kitas...

Tam tikrame kontekste Lietuvos visuomenė yra visai „normali“ visuomenė – ji gyvena labai sudėtingą perėinamąjį laikotarpį ir dar neapsiprato su mintimi, kad pati turi nuspręsti, kas ji yra, ir kad pati yra atsakinga už tai, kokia bus.

Išpažinimų pripažinimas

PAULIUS SUBAČIUS

Seime svarstant *Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą* (1995 m.), bene daugiausia ginčų kilo dėl tradicinių religijų sampratos, į šią grupę įtrauktinų bendrijų skaičiaus ir valstybės laikysenos jų atžvilgiu. Parlamentarai, siūlę visų išpažinimų lygiavą, nepajėgė atremti įstatymo rengėjų argumento: religines organizacijas *į tradicines ir kitas* skirsto Konstitucijos 43 straipsnis. Priimtas įstatymas konstatavo, kad tradicinėmis laikomos devynios religinės bendrijos, bei numatė galimybę bendruomenėms, teisėtai veikiančioms šalyje ilgiau negu dvidešimt penkeris metus, kreiptis į Seimą, idant jos būtų pripažintos „kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis“ (6 str.). Parlamento ir darbo grupės kuluaruose kalbėta, kad pastaroji nuostata labiausiai taikytina dar prieškarėje su valstybės institucijomis teisinius santykius palaikiusioms krikščioniškoms denominacijoms – baptistams, metodistams, adventistams. Tik praėjus trejiems metams po įstatymo įsigaliojimo, 1999 m. pradžioje, *Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjunga* pirmoji įteikė prašymą Seimui, ir tik šių metų gegužės 17 d. parlamentarai bendru sutarimu pritarė nutarimo „Dėl Valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“ projektui¹, imdamiesi

oficialios jo svarstymo procedūros.

Ar toks pat ilgas kelias laukia ir kitų prašymus Seimui 1999 m. pabaigoje ir 2000 m. įteikusių bendrijų – *Lietuvos jungtinės metodistų Bažnyčios* bei *Lietuvos Naujosios apaštalių Bažnyčios*? Kokie teisiniai valstybės pripažinimo padariniai? Ko iš šio statuso tikisi pačios religinės bendrijos? Pradėkime nuo to, kad baptistų bendruomenių Sąjungą pripažinti nebuvo jokių objektyvių – teisinių – kliūčių. Pirmą baptistų bendruomenę Klaipėdoje susikūrė 1841 m., po dešimtmečio pastatyti maldos namai, kurie Atgimimo metais gražinti tikintiesiems. Nuo 1924 m. lietuviškai leistas mėnesinis baptistų laikraštėlis *Tiesos draugas* (sustabdytas 1940 m., atgaivintas 2000 m.²). Daugiausia Klaipėdos krašte veikusios evangelikų baptistų bendruomenės 1932 m. buvo įregistruotos pagal tuometinius Lietuvos Respublikos įstatymus. Nacionalinė bendruomenių Sąjunga įsisteigė 1933 m., ji ir po karo išlaikė bažnytinės veiklos tęstinumą. Tiesa, kai vyresnįjį presbiterį (taip anuomet vadintas Sąjungos tarybos pirmininkas) Joną Inkeną 1951 m. ištrėmė, o jo įpėdinis Paulius Zilbertas 1955 m. išvyko į Latviją, tarybos struktūra sunyko, atskiros bendruomenės tapo tiesiogiai priklausomos nuo Maskvoje veikusios bendros visai SSRS teritorijai Evangelikų baptistų tarybos. Tačiau įsidėmėtina, kad

vietinė taryba atkurta dar sovietmečiu, 1981 m., ir jai pirmininkauti vėl buvo išrinktas Inkenas, tik po trijų dešimtmečių galėjęs grįžti į tėvynę. Tuometinės vadovujančių struktūrų atgaivinimo peripetijos liudija, kaip giliai Lietuvos baptistai suvokė savo istorinę tapatybę. Nors vyko konsultacijos dėl vienijančio bažnytinio organo tiek su Latvijos, tiek su Karaliaučiaus srities tikėjimo broliais, vis dėlto pusiau legalioje konferencijoje nuspręsta su niekuo nesijungti. Net didelę Vilniaus bendruomenės dalį sudarę gudų ir rusų tautybės tikintieji buvo už tradicijas tęsiančią atskirą nacionalinę Lietuvos sąjungą.

Dešimt bendruomenių vienijanti, per penkis šimtus narių ir septynis pastorius turinti Baptistų sąjunga bendradarbiauja su kitomis protestantiškomis Bažnyčiomis, dalyvauja ekumeniniuose sambūriuose, Biblijos draugijos veikloje. Dabartinis tarybos pirmininkas, Klaipėdos bendruomenės pirmasis pastorius Albertas Latužis dar sovietmečiu talkino redaguojant kun. Česlovo Kavaliausko *Naujojo Testamento* vertimą. Galiojantis įstatymas nereikalauja, kad Seimas, svarstydamas pripažinimo klausimą, pasiteirautų tradicinių religinių bendrijų nuomonės (tokia norma figūravo viename iš projektų), tačiau neoficialiai Bažnyčių pozicija – gana svarbi. Galima numanyti, jog dėl baptistų pripažinimo nėra prieštaraujama. Per pastarąjį dešimtmetį viešumoje apie šią bendriją buvo atsiliepiama tik teigiamai (jei nekreipsime dėmesio į vieną kitą „visokius ten sektantus“ koneveikiančios geltonosios žiniasklaidos grimasą). Taigi Sąjunga visiškai tenkina ne tik objektyvią,

¹ LR Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995 10 04, Nr. I–1057), in: *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89–1985; 10 str. nauja red. 1997 07 02, Nr. VIII–394, in: *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 66–1618; 14 str. 3 d. naujared. 2000 05 11 VIII–1677, įsigalios 2001 09 01,

in: *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 40–1115.

² Nutarimo projektas IXP-390, 2001 02 20, teikia Žmogaus teisių komiteto pirmininkas G. Dalinkevičius, http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_sale.klaus_stadija?p_svarst_kl_stad_id=6623.

³ *Tiesos draugas*: Krikščioniškas evangeliškos minties leidinys; iki šiol pasirodė šeši 12–18 puslapių numeriai, platinamas bendruomenėse; baptistai taip pat platina „Misionieriško labdaros fondo *Licht im Osten*“ leidžiamą ketvirtinį žurnalą *Gyvieji šaltiniai*.

bet ir subjektyvią įstatymo keliamą sąlygą – valstybė gali pripažinti religines bendrijas, „jeigu jos palaikomos visuomenės ir jų mokymas bei apeigos neprieštaruoja įstatymams ir dorai“. Teisingumo ministerija dar 1999 m. gegužę Seimui pateikė baptistams pa-

Baptistų krikštas Danės upėje. 1996

lankią išvadą (ji būtina pagal įstatyme apibrėžtą pripažinimo procedūrą). Tad kodėl parlamentarai delsė net dvejus metus? Nekorektiška be rimto pagrindo įtarinėti, kad ankstesnio Seimo vadovai buvo priešiška nusiteikę baptistų atžvilgiu. Kur kas labiau įtikima, kad stigo lobizmo, daugumai Seimo narių klausimas buvo tolimas ir nesuprantamas, o kitiems – tiesiog nereikšmingas.

Nors sovietinio paveldo ir primityvaus liberalizmo lydinio dėka Lietuvos valdžiai būdingas atsainus požiūris į religinę sferą, šiuo atveju valdininkai galėtų pateikti gana logiškų argumentų, kodėl valstybės pripažinimas išties neturi didelės reikšmės. Biurokratų

akimis peržvelgus Lietuvos įstatymų ir kitų aktų korpusą paaiškėja, kad palyginę valstybės pripažintos ir bet kurios kitos juridinio asmens statusą turinčios religinės bendruomenės teises, matome *tik du* skirtumus pirmosios naudai. Pirmiausia

tai numatymas, jog valstybinėse švietimo įstaigose „gali būti dėstoma tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikyba“. Ši teisė neaktuali tokioms bendruomenėms kaip baptistai, nes net dauguma mažųjų tradicinių konfesijų

nepajėgia surinkti reikiamo dydžio mokinių grupių, idant galėtų realiai pretenduoti į atskiras tikybos pamokas ir valstybės išlaikomą mokytoją. Antra „privilegija“ yra ta, jog „traditinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai [...] valstybiniu socialiniu pensijų draudimu privalomai draudžiami valstybės lėšomis“.

Tuo tarpu kitos santykių su valstybe normos taikomos arba *tik* tradicinėms konfesijoms, arba visoms gausioms Teisingumo ministerijos įregistruotoms ir juridinio asmens statusą įgijusioms religinėms grupėms. Antai valstybinės žemės sklypai ne aukciono tvarka išnuomojami tik „Lietuvos tra-

dicinių religijų bendruomenėms – maldos namams statyti“, tik „tradicinės bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“ gali kreiptis į apskričių viršininkus dėl žemės įsigijimo nuosavybėn, tik „valstybės pripažintų tradicinių Lietuvoje religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai“ atleidžiami nuo privalomosios pradinės karo tarnybos, o pagal šių metų rugsėjo 1 d. įsigalėjusią pataisą tik „tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų švietimo ir ugdymo įstaigos, suteikiančios valstybinio standarto bendrąjį išsilavinimą, yra finansuojamos ir išlaikomos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka, skiriant biudžeto lėšų tiek pat, kiek ir atitinkamo tipo (pakopos) valstybės ar savivaldybių švietimo įstaigoms“ ir t. t.

Seimas, 2000 05 11 pataisęs minėto įstatymo 14 straipsnį, įtvirtino dokumentą, kuriame vienais atvejais minimos tik tradicinės, kitais – tradicinės ir valstybės pripažintos, dar kitais – juridinio asmens teises turinčios religinės bendrijos, o tai suponuoja jų skirstymą į tris grupes. Aiškinaujame rašte dėl Seimo nutarimo pripažinti Baptistų sąjungą projekto visiškai aiškiai skiriamos tradicinės ir valstybės pripažintos religijos: „Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjunga kreipėsi į Seimą su prašymu suteikti Valstybės pripažinimą. Šis prašymas buvo pateiktas po to, kai Žmogaus teisių komitetas nepritarė prašymui suteikti šiai Sąjungai tradicinės religinės bendrijos statusą“. Taigi nenumatyti įstatymų leidybos vingiai sukūrė tripakopę – tradicinių, pripažintų, įregistruotų – religinių bendrijų teisinio statuso sistemą.

⁴ Išvada buvo grindžiama VU Bažnyčios istorijos kabineto, kuris atliko ekspertizę, ir VU Religijos studijų ir tyrimų centro teigiamais atsiliepimais.

⁵ LR Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas, 9 str.

⁶ LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4, 7, 17, 26, 34, 35, 44 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2000 03 16, Nr. VIII–1573, in: Valstybės žinios, 2000, Nr. 28–763.

⁷ Valstybinės žemės sklypų ne žemės ūkio

veiklai pardavimo ir nuomos tvarka, patvirtinta LR Vyriausybės nutarimu 1995 07 17, Nr. 987, cituoto 8.1.8 str. pakeitimai 1996 11 15, Nr. 1338, in: Valstybės žinios, 1996, Nr. 113–2581.

⁸ Prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antroje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektu, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo

tvarka, patvirtinta LR Vyriausybės nutarimu 1998 12 10, Nr. 1423, 4.2, 8.4 str., in: Valstybės žinios, 1998, Nr. 110–3042; dėl šio nutarimo baptistai viešai piktinosi; žr. Andronovas L., „Iš redakcijos krepšio“, in: Tiesos draugas, 2001, Nr. 2 (6), p. 12.

⁹ Karo prievolės įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas, 1999 06 22, Nr. VIII–1258, 6 str. dėl 8 str. pakeitimo, in: Valstybės žinios, 1999, Nr. 59–1918.

¹⁰ LR Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas, 14 str.

Tiksliau, konfesijos buvo suskirstytos net pagal ketveriopą gradaciją, nes dalis religinių grupių apskritai lieka už valstybės reglamentuojamos viešosios sferos – jos arba nemėgina įsiregistruoti, arba Teisingumo ministerija atmetė jų prašymus suteikti juridinio asmens statusą.

Šios ministerijos registro skyriaus tarnautojas Donatas Glodenis įsitikinęs, kad aukščiausios valstybės institucijoms artimiausiu metu teks strategiškai numatyti, ar ir toliau bus plėtojama besiklostanti teisinė konfesijų diferenciacija į tris grupes. Iki šiol ne visai skaidri tradicinių ir valstybės pripažintų religinių bendrijų skirtis egzistavo tik popieriuje, tačiau Seimui priėmus pirmą nutarimą dėl pripažinimo, valdininkams ir teismams teks apsispręsti praktiškai. Ką apie tai galvoja patys baptistai? Pastorius Latužis mums aiškino, jog baptistų bendruomenės įvairiose pasaulio šalyse linkusios sąmoningai atsisakyti bet kokių valstybės malonių – pyrago riekes ar trupinių. Vienas senas baptistas yra sakęs: girtuokliai išlaiko karčema, tikintieji turi išlaikyti Bažnyčią. Kitas dalykas, baptistams būtų priimtina parama, kuri teikiama ne Bažnyčioms, o konkrečioms jų įgyvendinamoms socialinėms, kultūrinėms, švietimo programoms. Pasimokę iš Klaipėdos katalikiškos Prano Mašiotų gimnazijos patirties, kurią priešišškai nusiteikusių žiniasklaidos ir savivaldybės dėka supa nuolatiniai skandalai, baptistai nesirengia steigti konfesinių švietimo įstaigų. Jie linkę geriau nesiafišuo-dami remti privačias ar valstybines mokyklas, kurios puoseleja krikščionišką ugdymą.

Ne pirmą sykį girdint apie baptistų ketinimą atsiriboti nuo valstybės palaikymo ir jų priekaištus neva privilegijų geidžiančioms tradicinėms Bažnyčioms, natūraliai kyla klausimas, ko vis dėlto Sąjunga siekė, kreipdamasi į

Seimą dėl pripažinimo. Štai pastoriaus Latužio komentaras: „Pirmiausia norime, kad įvyktų Dievo valia, kad jos dėka susivoktume, kur einame. Supratome, kad sėdėti sudėjus rankas negerai, nes Lietuvos įstatymai tiesiog verčia, stumia aiškintis bendrijos teisinę situaciją. Antra, norime, kad būtų sugražintas teisingumas, kad galėtume jaustis pilnateisiais valstybės piliečiais, lygūs šalyje, kuri vadinama demokratine, ir už kurią kasdien meldžiamės. Sunkiausias dalykas – tai ne užgauliojimai dėl praeities, tautinių dalykų „vokiškos“ baptistų kilmės, o badymas pirštais: jūs antrarūšiai. Ir juo toliau, juo labiau įvairiausių lygių klerkai jaučia malonumą kaip nors pažeminti, įskaudinti – čia ne jūsų nosiai, čia jums draudžiama zona. Net neišivaizduoju, kaip jie taip greitai užsikrėtė nepakantumo bacilomis“. Pasiteiravus, kokiais konkrečiais atvejais nelygiateisiškumas labiausiai jaučiamas, aiškėja, jog tai mūsų minėti žemės nuomos, pirkimo, turto susigražinimo reikalai. Jie tradicinių Bažnyčių atžvilgiu – bent pagal įstatymo raidę – sprendžiami palankiau, ir tokio palankumo baptistų Sąjunga neatsisakytų.

Verta paminėti dar vieną su bažnytinio turto valdymu ir kitais įgaliojimais glaudžiai susijusią problemą. Mat

šis pripažinimas pagal teisinę logiką suteikiamas ne tikybai, o religinei organizacijai, pavyzdžiui, ne apskritai visiems baptistams, o Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai. Tik centrinio tradicinės ar pripažintos bažnytinės institucijos organo teikimu atskiros bendruomenės (parapijos, grupės) gali būti Teisingumo ministerijoje atitinkamai įregistruotos. Valdininkams buvo daug galvos skausmo dėl žydų bendruomenės *Chassidie Chabad Lubavitch* registravimo kaip tradicinės, nes įstatymiškai tradicine laikomos judėjų religijos ir chasidų grupių tarpusavio santykis – mažų mažiausiai problemiškas. Sentikiai šeštus metus turi dvi tarpusavyje besivaržančias vadovybes, kurios bylinėjasi dėl nuosavybės ir suskilusių parapijų įteisinimo. Panašios situacijos vos ne vos išvengė evangelikai reformatai. O juk tradicinės religinės bendrijos, palyginti su netradicinėmis, labai homogeniškos.

Tuo tarpu baptistų, kaip ir daugelio kitų protestantiškų denominacijų, bažnytinė organizacija jau iš prigimties nevienalytė, aiškiai skiriasi senos ir naujos, užsienio misijų dėka susikūrusios bendruomenės. Antai su Lietuvos baptistų bendruomenių sąjunga beveik jokių ryšių nepalaiko penkios baptistinės *Gerosios Naujienos* gru-

Klaipėdos Evangelikų baptistų bažnyčia, pastatyta 1851 m.

¹¹ *Aiškinamasis raštas dėl nutarimo IXP-390*, 2001 02 20, teikia Žmogaus teisių komiteto pirmininkas G. Dalinkevičius, http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_sale.stadija?p_svarst_kl_stad_id=6623.

pės ir dar keturios Kaune ir Vilniuje veikiančios skirtingos kilmės bendruomenės, kurių pastoriai užsieniečiai, fundamentalistinių baptistų misijų iš JAV pasiuntiniai. Autonomiškai veikia Panevėžio, Joniškio ir Veisiejų nepriklausomų baptistų grupės. Glaudžiau su prieškarinę tradiciją tęsiančiais baptistais susijusi *Laisvųjų krikščionių Bažnyčia* – viena iš penkių šios Bažnyčios bendruomenių netgi priklauso baptistų Sąjungai. Tačiau žinant, kad laisvieji krikščionys – sunkiai apibrėžiamos teologijos, nestabilios ir neaiškios struktūros, pavienių asmenų interesų formuojamas religinis reiškinys, eventualių teisinių problemų mazgas yra tiesiog užprogramuotas. Bus įdomu stebėti, kaip Teisingumo ministerijos valdininkai, kurie jau antrus metus rengia Seimui išvadą dėl metodistų pripažinimo ir vis neįstengia jos pabaigti, narplios atskirų baptistų grupių prašymus suteikti joms tas ar kitas pripažintoms Bažnyčioms numatytas teises.

Mėgindami užgriebti klausimus, kurie kyla galvojant apie *Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungos* valstybinį pripažinimą, pasijutome atsidūrę miške, kur juo toliau, juo daugiau medžių. O juk dėl šios Sąjungos vietos Lietuvos religijų panoramoje beveik nėra abejonių. Tačiau jų rasis dėl metodistų, kurių tęstinumas sovietmečiu, galima sakyti, buvo nutrūkęs ir, žinoma, dėl Naujosios apaštalo Bažnyčios, kurią labai nepalankiai vertina tradiciniai protestantai ir priešišškai apibūdina žiniasklaida. Nė nespėliokime, kokią ažiotažą sukeltų Jehovos liudytojų prašymas Seimui – jie turi formalią galimybę kreiptis pripažinimo, nes dar 1934 m. Lietuvoje legaliai įkūrė bendriją. Atsigręžus į 1995-uosius, kai virė aistros dėl *Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo*, galima tik apgaildestauti, kad anuomet susiviliota pigiais demokratijos žaidimais ir duota pradžia painiam nežinia kokių pripažinimų mechanizmui. Kur kas tikslingiau būtų buvę tradicinės religijos kriterijų taikyti prieškarinio

Lietuvos Respublikoje teisiškai įregistruotoms Bažnyčioms (tarp jų ir baptistų Sąjungai). O kitų bendruomenių statusui apibrėžti pakanka juridinio asmens teisių ir jų suteikimo sąlygų. Pagaliau, visų konfesijų nor-

mali veikla ir vaisingi santykiai su valstybe labiausiai priklauso nuo to, ar visuomenė kratosi patologiško, laicistinės ir komunistinės ideologijos skatinto įtarumo tikinčių žmonių ir paties tikėjimo atžvilgiu. ❧

Apaštalo Pauliaus pėdomis

RŪTA TUMĖNAITĖ

Vien popiežiaus Jono Pauliaus II vardas byloja apie Šv. Tėvo dvasinę bičiulystę su apaštalu Pauliumi, kurią dar labiau paryškino pastaroji popiežiaus kelionė apaštalo misijų takais po Graikiją, Siriją ir Maltą gegužės 4–9 d., o stebėtojams leido nubrėžti ne vieną paralelę tarp šiandienės Romos Bažnyčios vadovo ir uoliojo Kristaus naujienos skleidėjo. Panašumas krito į akis nuo pat Jono Pauliaus II pontifikato pradžios, juk apaštalas Paulius popiežiui visada buvo tikrojo krikščionybės skleidėjo ir puoselėtojo pavyzdys. Abu jie garsėjo ir kaip nenuilstantys keliauninkai, tad šia prasme Graikijos sostinė Atėnai yra simboliška vieta. Apaštalo Pauliaus kalba Areopage intelektualiniam pagoniško pasaulio elitui, prieš du tūkstančius metų atrodžiusi beprotiškas ir pasmerktas žlugti sumanymas, pasėjo krikščionybės grūdą helėniškajame pasaulyje. Trečio tūkstantmečio pradžioje popiežius Jonas Paulius II lygiai toje pačioje vietoje apstulbino pasaulį, atsiprašęs už katalikų skriaudas Graikijos ortodoksų bažnyčiai ir pradėjęs naują etapą ekumenizmo istorijoje.

Jono Pauliaus II pasiryžimas vykti į Graikiją atrodė tikras religinės rizikos ir evangelinio atkaklumo pavyzdys – atkakliai belstis į duris, pažymėtas ženklų „Pašaliniamis įeiti draudžiama“. Vargais negalais gautas Graikijos Šventojo Sinodo veikiau nesipriešini-

mas, negu sutikimas šiam vizitui ir masinių protestų tikimybė – visa tai vertė manyti, kad Graikija popiežiaus maršrute bus lyg kažin koks „priviolomas sustojimas“, iš kurio norėsis kuo greičiau sprukti pas draugiškiau nusiteikusius Sirijos ir Maltos krikščionis. Sutikime, kad tokie epitetai kaip „archierietikas“ ar „divragė Romos pabaisa“, kuriuos kelionės išvakarėse popiežiaus adresu laidė konservatyviausi Graikijos ortodoksų sluoksniai, tarp jų ir garsiojo Atono kalno vienuoliai, politiškai korektiškoje nūdienos visuomenėje režė net ir krikščionybei abejingo klausytojo ausį. Tuo tarpu vizito baigtis pranoko net ir drąsiausius lūkesčius. „Prieš du mėnesius ši kelionė buvo neįsivaizduojama, prieš pusantro mėnesio atrodė, kad geriau ji neįvyktų, tačiau Atėnuose buvo pasirašyta bendra deklaracija“, – iškart po vizito džiūgavo Šv. Sosto atstovas spaudai J. Navarro-Vallsas, čia pat paleidęs „sparnuotą frazę“, jog „dar kartą popiežius neleido istorijai įvykti, bet pakreipė ją pats“. Tokiomis akimirkomis tikrai nesunku patikėti, kad įvykius judina Apvaizdos ranka. Prisiminkime, kad šia kelione popiežius užbaigė Didžiojo jubiliejaus metais pradėtą biblinę piligrimystę po Senojo ir Naujojo Testamentų vietas, o tąkart Jonui Pauliui II galų gale pavyko aplankyti Šventąją Žemę. Ilgai užtrukusias derybas dėl anos kelionės

dar įmanoma paaiškinti sudėtingomis regiono politinėmis aplinkybėmis, tačiau atviras Graikijos Ortodoksų Bažnyčios priešiškas Romos katalikų vadovui buvo tiesiog nesuprantamas daugumai Vakarų krikščionių, ypač šiais laikais, pagrįstai vadinamais ekumenizmo amžiumi.

Vizito išvakarėse buvo girdėti nemaža samprotavimų apie šios nesantikos priežastis. Klasikinis aiškinimas apie 1054 m. schizmos pagimdytus nesutarimus šiandien mažai kam atrodo įtikimas, turint omenyje tūkstančio metų senumo įvykius bei istorinį Romos ir Konstantinopolio tarpusavio ekskomunikos panaikinimą 1965 m. Nuosaukieji Graikijos intelektualai, piktinęsi tautiečių rodomu priešišku popiežiui, būgštavo dėl šalies įvaizdžio Europoje. „Kitų europiečių akimis mes galime pasirodyti lyg kokie religiniai fanatikai ir nacionalistai“, – apgailestavo rašytojas ir žurnalistas Nikas Dimas, save laikantis „sekiariu intelektualu“, dėl įvairiapusės veiklos pramintas „Graikijos Noamu Chomsky“. Jo komentaruose atsispindėjo bendras sekuliaros visuomenės dalies požiūris, kuriai nesuprantama, kaip „dėl nereikšmingų dogminių skirtumų galima pamiršti Kristaus įsakymą mylėti savo artimą ir savo priešą“, o ortodoksų vyskupų dažniausiai minima istorinė antipopiežiško nusiteikimo priežastis – Ketvirtasis kryžiaus žygis 1204 m., pasibaigęs Konstantinopolio nusiaubimu, Dimo nuomone, atrodo atgyvenęs naršymas po tūkstančio metų senumo įvykius, mat tada „turėtume paskelbti nepageidaujamais visus: frankus, serbus, veneciečius, germanus ar romanus“. Radikali ir nuosaukioji nuomonės savotiškai atspindi skirtingus nūdienos Graikijos visuomenės prioritetus. Graikijai vis labiau išitraukiant į Europos Sąjungos veiklą, visuomenė neišvengiamai sekuliarėja. Tik prieš pora metų Graikijos piliečiams buvo panaikintas privalomas įrašas asmens dokumente apie išpažįstamą religiją. Ortodoksų Bažnyčia, kuriai šiandien priklauso 97% šalies gyventojų, iki

šiol mėgina sugrąžinti į konstituciją aną procedūrą ir baiminasi Graikijos „vesternizacijos“. Štai kad ir nesenas pavyzdys, kai jauniems ortodoksų vienuoliams hierarchai uždraudė platinti kompaktines plokšteles su moderniai aranžuota bažnytine muzika, nors jos buvo graibstyte graibstomos.

Kita vertus, Graikijos valstybės santykiai su Vakarais turi atskirą ir audringą istoriją, ypač jeigu prisiminsime XIX a. pradžioje prasidėjusį nacionalinio išsivadavimo sąjūdį ir siekius atkurti savarankišką valstybę, nuo 1453 m. buvusią Osmanų imperijos valdžioje. Sąjūdis prasidėjo ir vystėsi ne be Vakarų sąjungininkų pagalbos, kurie sprendė Graikijos likimą net jai tapus nepriklausoma valstybe. Istorija liudija, kad iš Vakarų atsūsti, vietos sąlygų ir graikų tautos charakterio nepažįstantys valdovai ne kartą išprovokavo naujus neramumus. Šie faktai galėtų teikti įžvalgą apie

kad religiniai motyvai susipina su tautiniais, o vyraujanti tikyba tampa stipriu tautą konsoliduojančiu veiksmu. O kas tada yra katalikas? Tai dažniausiai svetimšalis kitatautis, abejingas Graikijos likimui, lojalus tiems patiems Vakarams ir didžiausiai jų krikščionybės galiai – Romai. (Graikijoje katalikų tikėjimą išpažįsta tik 50 tūkstančių vietos gyventojų ir apie 150 tūkstančių imigrantų). Tačiau nūdienos Graikijoje, kurios konstitucija iki šiol stačiatikybę skelbia „vyraujančia religija“, Ortodoksų Bažnyčia kai kurių jos piliečių akimis palengva įgauna apgulties kompleksą: „Susidaro išpūdis, jog esame vieninteliai tiesos saugotojai. Tai stiprina nesaugumo jausmą ir įsitikinimą, kad gyvename priešiškame, abejingame pasaulyje, o tai, mano manymu, yra vyraujančių antivakarietišku nuotaikų šalyje šaltinis“, – teigė minėtas rašytojas ir žurnalistas Dimas. Graikijos

Protestuotojai prieš popiežiaus Jono Pauliaus II vizitą. Graikija, 2001 m. gegužės 4 d. EPA-ELTA

iki šiol gyvą nepasitikėjimą Vakarais. Paskutinį Vakarų „išdavystės“ pavyzdį – 1974 m. Turkijos invaziją į Kiprą – ilgoje ir pagiežingoje nuoskaudų litanijoje paminėjo Graikijos ortodoksų primas arkivyskupas Christodulas. Tokiomis aplinkybėmis nenuostabu,

jungimasi į europines struktūras Ortodoksų Bažnyčia išgyvena kaip savotišką monopolijos praradimą, o didžiausios Vakarų krikščionių Bažnyčios atstovo vizitas tik paaštrina tokius jausmus.

O ko šiuo vizitu siekė Jonas Pau-

lius II? Kadangi jo kelionė apaštalo Pauliaus takais prasidėjo per Didįjį jubiliejų, kurį išgarsino įvairiausi atsiprašymai už Katalikų Bažnyčios narių praeities kaltes, ypač popiežiaus atsiprašymo laiškas už katalikų praskaltimus žydų tautai, paliktas Raudų sienoje Jeruzalėje, visai logiškas atrodė Šv. Tėvo susitaikinimo gestas Graikijoje. Neišdilusios nuoskaudos dėl Ketvirtąjo kryžiaus žygio tikrai neatrodys beprasmiškas naršymas po tūkstantmetę praeitį, jeigu tiesą skelbia senosios kronikos, smulkiai pasakojančios, kaip veneciečiai ne tik apiplėšę Konstantinopolį, bet ir į patriarcho sostą pasodinę ištivirkėlę, o į Šv. Sofijos bažnyčią suginę bandas jaučių ir asilų, taigi nuniokoję stačiatikybės simbolį baisiau už bet koki musulmonų miestą. Todėl Areopage po arkivyskupo Christodulo skundo sekęs dramatiškas Jono Pauliaus II atsiprašymas už „siaubingą Konstantinopolio miesto, kuris ilgą laiką buvo krikščionybės Rytuose bastionas, nusiaubimą“ bei už kitus katalikų praskaltimus susilaukė Graikijos Bažnyčios primo plojimo ir akimirksniu pralaužė tūkstantmetį priešiško leda, nes tokio Romos atsiprašymo Graikijos ortodoksai seniai laukė ir nesitikėjo sulaukti.

Taigi Jonas Paulius II sugražino ilgai uždelstą skolą Graikijai ne vien atsiprašęs už tikėjimo brolių kadaise padarytas skriaudas, bet ir šia kelione priminęs unikalią šios šalies istorijos ir kultūros įtaką visai Europos civilizacijai. Iš kelionės metu sakytų kalbų susidaro išpūdis, kad Graikija popiežiui tapo savotiška tribūna prabilti apie pastarojo meto Europos būklę, nes tokios kertinės nūdienos sąvokos kaip dialogas, inkultūracija ar globalizacija susiformavo būtent graikiškoje terpėje. „Kaipgi galėtume neprisiminti, kad čia, Atėnų mieste, užsimezgė dialogas tarp krikščioniškos žinios ir helėniškosios kultūros, dialogas, kuris vėliau lemtingai formavo Europos civilizaciją?“ – klausė

popiežius, kreipdamasis į Graikijos prezidentą C. Stefanopulą. Todėl ši kelionė buvo reikšminga ir besivienijančios Europos kontekste. Popiežiaus įsitikinimu, Graikijai, geografijos ir istorijos aplinkybių dėka atsidūrusiai tarp Rytų ir Vakarų, teko natūralus pašaukimas tiesti tiltus ir kurti dialogo kultūrą, o tai yra „esmingas dalykas“ Europos ateičiai. Šia prasme ir popiežiaus mėginimas nutiesti tiltą į Graikijos ortodoksų pasaulį įgauna dar didesnės reikšmės. Priešingai negu nuogaštavo daugelis ortodoksų, Romos popiežius pas juos atvyko ne kaip karingos ir viešpataujančios Bažnyčios valdovas, o kaip ganytojas, susirūpinęs dėl krikščioniškas šaknis pamiršančios ir kaskart vis labiau nykstančios kaimenės Senajame Žemyne. Europai vis labiau virstant vienu dideliu „kosmopolium“, tik vieningas krikščionių Evangelijos skelbimas gali atgaivinti į užmarštį grimztančius tikruosius Europos civilizacijos pamatus. „Mūsų pareiga – kartu siekti atminties išgydymo, kad besirandanti Europa liktų ištikima savo tapatybei, kuri neatsiejama nuo krikščioniško humanizmo, bendro tiek Rytams, tiek Vakarams“, – iškart po atsiprašymo žodžių pasakė popiežius, kreipdamasis į arkivyskupą Christodulą.

Nėra abejonės, kad popiežiaus vizitas į Graikiją tapo viena reikšmingiausių gairių ekumenizmo istorijoje. „Popiežius sliuogia stačiatikybės sienomis“, „Popiežiaus atsiprašymas keičia istoriją“ – tokios ir panašios antraštės mirgėjo oficialioje Graikijos spaudoje, kuri, iki vizito beveik nereagavusi į šalyje sklandžiusias antipopiežiškas nuotaikas, po atsiprašymo negailėjo pagyrimų Jonui Pauliui II ir pranašavo naujo kelio į krikščionių susivienijimą pradžią. Tačiau nereikia naiviai manyti, kad popiežiui vienu mostu pavyko patraukti į savo pusę visą Graikijos Ortodoksų Bažnyčią. Taip, broliškas apsikabinimas ir bendra Viešpaties malda buvo galingas ženklas visam krikščioniškam pasau-

liui, tačiau iškart po vizito tarp pačios Graikijos Bažnyčios hierarchų pasigirdo didžiai nepatenkintų atsiliepimų, jog popiežius sunaikinęs bet kokio dialogo tarp abiejų Bažnyčių galimybę. Vatikanas kol kas džiaugiasi, jog pavyko pralaužti psichologines užtvartas, ir tikisi, kad įvykiai Graikijoje gali tapti pavyzdžiu Maskvai, kur Rusijos ortodoksų patriarchas Aleksijus atkakliai vengia susitikti su popiežiumi. Beje, iškart po popiežiaus apsilankymo arkivyskupas Christodulas nuvyko į Maskvą pas Aleksijų, bet šis šaltokai reagavo į teigiamus Graikijos Bažnyčios vadovo išpūdžius ir pasigedo konkretesnio „prieštariningos katalikų veiklos Rusijoje“ įvertinimo. Galima suprasti Aleksijaus nerimą, matant aplinkui tirpstančius ledus ir žinant pačios Rusijos gyventojų nuomonę, kuriems patriarcho priešinimasis Romos popiežiaus vizitui darosi vis labiau nesuprantamas, o kai kurių apžvalgininkų nuomone net kenksmingas Rusijos užsienio politikai. Tad tikrieji ekumeniniai popiežiaus kelionės į Graikiją vaisiai paaiškės po jo kelionių į Ukrainą ir Armėniją, nes nuo šių vizitų priklausys ir tolesni Šv. Sosto santykiai su Maskva.

Popiežiaus kelionę apaštalo Pauliaus pėdomis paženklinio ir dar vienas prasmingas sutapimas. Šv. Tėvo vizitui artėjant į pabaigą, Graikijos ortodoksų vadovas nuvyko į Maskvą pas Rusijos ortodoksų patriarchą, o Konstantinopolio ekumeninis patriarchas Baltramiejus viešėjo šiaurės Graikijoje kaip tik tada, kai Romos vyskupas įkėlė koją į Graikijos žemę. Šiek tiek primena kokį nors juokingą filmą, kur veikėjai vis vaikšto aplinkui ir niekaip nesusitinka. Bet galima į tai pažvelgti ir kitaip: kol kas skirtingais takais žengiančius tikėjimo brolius jau dabar jungia nematomas tinklas, vieną dieną galintis pavirsti matomais vienybės saitais. Argi ne į tą patį tinklą buvo pakliuvęs ir apaštalas Paulius, kai sakėsi esąs „Kristaus Jėzaus pagautas“?

Į kelią su viltimi

IRENA VAIŠVILAITĖ kalbina ACHMEDĄ DŽALALĮ

Vilniaus „Civilizacijų dialogo“ konferencijoje (2001 m. balandžio 23–25 d.) Irena Vaišvilaitė pakalbino vieną konferencijos sumanytojų, Irano ambasadorių prie UNESCO Achmedą Džalalį (Achmad Jalali), daug prisidėjusį prie konferencijos koncepcijos bei struktūros. Achmedas Džalalis – inžinierius, baigęs Širazo universiteto mechanikos fakultetą. Vėliau studijavo filosofiją – Vakarų filosofiją universitete ir tradicinę islamo filosofiją dvasinėje mokykloje. Oksforde apsigynė doktoratą iš politinės filosofijos, yra Teherano universiteto narys. Po Irano revoliucijos kurį laiką vadovavo Irano valstybiniam radijui, dirbo Irano užsienio reikalų viceministru kultūros reikalams, atstovavo Iranui Jungtinių Tautų Organizacijoje Ženevoje.

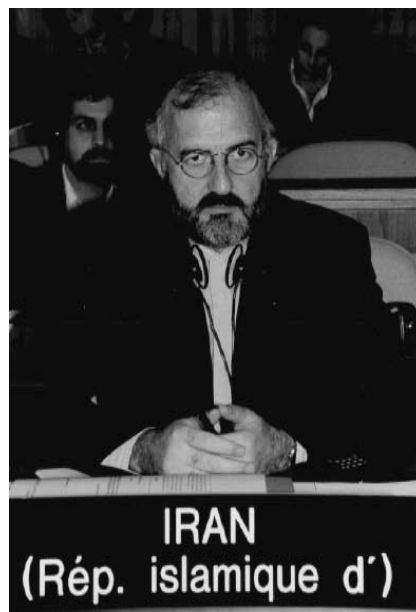
Ši Vilniaus konferencija tam tikra prasme yra Irano vadovybės kūdikis, nes UNESCO Irano siūlymu šiuos metus paskelbė „Civilizacijų dialogo metais“. Gal galėtumėte kiek plačiau papasakoti apie patį siūlymą?

Yra keli šio siūlymo aspektai. Vienas – politinis. Apie civilizacijų dialogą 1997 m. per savo prezidentinę kampaniją prakalbo prezidentas Chatamis. 1993 m. Samuelis Huntingtonas žurnale *Foreign Affairs* paskelbė straipsnį, pavadintą „Civilizacijų konfliktas“. Jis teigė, kad ideologijų konfliktai laikai baigėsi ir kad apkasų linija nuo šiol yra civilizacijų ribos. Islamo, kinų ir Vakarų civilizacijų pasieniai bus kruvini, – teigė Huntingtonas. Tokia tarptautinės politikos fone buvo pateiktas šis siūlymas. Civilizacijų dialogas yra alternatyva civilizacijų konfliktui. Tačiau Chatamis prakalbo apie civilizacijų dialogą ne tik reaguodamas į Huntingtono pranašystes ir ne tik dėl užsienio politikos klausimų. Jis kalbėjo apie civilizacijų dialogą rinkimų kampanijos metu, taigi kal-

bėjo apie tai, kas rūpi nemažai daliai Irano revoliucijos kartos – kultūrinė ir civilizacinė mūsų tapatybė šių dienų pasaulyje.

Taigi, kaip suprantu, „Civilizacijų dialogas“ – idėja, rūpinti didesnei grupei Irano žmonių. Kas tie žmonės?

Prieš 22 metus įvykusi Irano revoliucija buvo tikra revoliucija ta prasme, kad ji labai daug ką pakeitė ir išlaisvino visuomenės energiją. Ši energija per pastarąjį dvidešimtmetį pasirodė besanti daug daugiau negu oficialioji politika. Pakanka paminėti kad ir Irano kiną ar žurnalistiką – juos tikrai maitina visuomenės gyvybingu-

Achmedas Džalalis

mas. Revoliucijos metais susiformavo jaunieji Irano intelektualai. Jie suvokė visuomenės pasikeitimų svarbą ir būtinybę, tačiau jiems taip pat rūpėjo jų kultūrinė ir civilizacinė tapatybė. Tie

jauni intelektualai jautėsi ir jaučiasi persų civilizacijos paveldėtojais, bet nenori užsidaryti nuo likusio pasaulio. Manau, kad galime kalbėti apie tikrai specifinę terpę, kuri nori išlaikyti savo tapatybę ir suvokia, jog būtina būti atviriems pasauliui. Iš tikrųjų tai ir yra Iranas. Iranas yra persų civilizacijos lopšys, bet jis yra ir kitų kultūrų bei civilizacijų – helėnistinės, indų, kinų, islamo, krikščioniškos Vakarų – kryžkelė. Taigi Irano revoliucijos šviesuomenė nori išlaikyti savo tapatybę – juk Irano revoliucija buvo ir pasipriešinimas režimo primetamai greitai vesternizacijai – ir suvokia, kad ta tapatybė gali būti išsaugota ne užsidarant, o atsiveriant. Uždarą ir užbaigtą tapatybę gali turėti tik negyvas daiktas...

Tokia tad būtų „Civilizacijų dialogo“ idėjos aplinka. Jeigu dar galėčiau pasakyti daugiau apie pačią idėją, norėčiau pridurti štai ką: globalizacija suartina, galima sakyti, net priverčia bendrauti skirtingas civilizacijas. Jeigu nepripažinsime ir nepažinsime vieni kitų skirtingumo, mūsų bendravimas bus apsunkintas ir beveik neišvengiamai konfliktinis. Jeigu be išlygų pasiduosime globalizacijai, prarasime vertingą žmonijos palikimą. Išlaikyti taiką, ugdyti taikos kultūrą be kultūrinio ir civilizacinio dialogo neįmanoma. Toks dialogas nėra naujovė – kaip ir globalizacija. Ir viena, ir kita vyko nuo neatmenamų laikų. Bėda gal ta, kad mūsų istorija parašyta kaip konfliktų, o ne kaip kultūrų ir civilizacijų susitikimų ir dialogo istorija. Civilizacija yra atvira sistema, ji gali priimti įtakas ir atsiliiepti į poveikius... Skirtumas nuo praeities toks, kad turime organizuotas globalizacijos struktūras – tokias kaip Pasaulinė prekybos organizacija. Be to, XX a. partityje yra buvę bandymų sutapatinti valdžią ir kultūrą, galios centrai bandė primesti savo kultūros supratimą ir savą kultūrą. Todėl iškilo pasiūlymas galvoti apie civilizacijų dialogo struktūras.

Kaip tik to ir norėjau paklausti –

kaip įsivaizduojate organizuotą civilizacijų dialogą?

Neturiu atsakymo į šį klausimą. Galiu tik pasakyti, ko trūksta dabartiniam organizuotam tarptautiniam bendravimui. Visos tarptautinės organizacijos yra valstybinės, vyriausybines. Jos atstovauja tautoms, kartais kelių tautų sąjungoms, bet jos negali ir nesiekia atstovauti kultūroms, civilizacijoms. Tad tarptautinėse institucijose turėtų atsirasti erdvė ir mechanizmai civilizacijų atstovavimui ir jų kalbėjimuisi. Kaip tai padaryti? Štai klausimas. Apie tai turime kalbėtis, tam ir pasiūlyta civilizacijų dialogo tema, kurią UNESCO pasilaikys dar septynerius metus.

Noriu tikėti, kad tame pokalbyje gims naujų dalykų. Tai, kas vyko Vilniuje, buvo tik pati pokalbio pradžia. Manau, kad UNESCO turės tęsti tokius mąstytojų, kūrėjų ir intelektualų susitikimus, kuriuose būtų kalbama apie tai, kaip galima atstovauti civilizacijoms ir kad jos būtų atstovaujamos. Atstovauti civilizacijoms – tai daug daugiau už mainus ir bendradarbiavimą. Atstovauti civilizacijai reiškia atstovauti jos vertybėms, jos raiškiai... Jau nekalbu apie tai, kad skirtingos civilizacijos turi labai skirtingas, sunkiai palyginamas raiškos galimybes. Antra vertus, man labai rūpi klausymosi kultūra. Manau, kad be jos nėra jokio dialogo. Klausymasis yra menas. Maža to, klausymasis yra meilė. Klausymosi ir meilės kultūrą

turėtume pripažinti kaip būtiną civilizacijų dialogui.

Jeigu prakalbome apie klausymąsi ir meilę, matyt, jau artėjame prie religijos... Kokia jos vieta civilizacijų dialoge?

Visų pirma, manau, kad religinė kultūra yra labai svarbi žmogaus kultūros dalis. Man labai svarbu tai, kad religijomis paremtos civilizacijos – o tokių dauguma – istoriškai buvo pakančios etninėms ir kalbinėms grupėms. Mes dar gyvename tautinių valstybių laikais, o tautinės valstybės nuo savo pradžios laikė religiją ideologija ir su ja elgėsi kaip su tokia. Noriu pabrėžti, kad religija yra gyvas ir atviras daiktas ir todėl religijos gali kalbėtis. Bet vėlgi mes daugiau žinome apie religinius konfliktus negu apie taikų religinį sugyvenimą ir bendradarbiavimą. Visi žino apie Kryžiaus žygius, daug mažiau kas žino apie taikų ir kūrybingą krikščionių ir musulmonų sugyvenimą – kad ir Andalūzijoje.

Manau, kad svarbu kreipti dėmesį į jau buvusią patirtį, svarbu daugiau kalbėti apie religijų pakantumo ir sugyvenimo galimybes. Religijų dialogas yra labai svarbi civilizacijų dialogo dalis. Šiuo atveju akivaizdu, kad tarpvalstybinio bendravimo struktūros tam dialogui visai netinka. Kokia valstybė gali atstovauti Krikščionybei? Ir kokia valstybė gali atstovauti Islamui? Tad akivaizdu, jog reikia kokios nors

kitos struktūros kalbėtis.

O kad kalbėtis yra įmanoma ir verta – pateiksiu istorinį pavyzdį. Islamo ir Vakarų civilizacijos, kurios, kaip minėjau, dažnai laikomos visiškai skirtingomis ir nuo amžių priešiškomis, Viduramžiais ne tik kovojo karo, religijos bei kultūros frontuose. Jos nebuvo taip griežtai atskirtos viena nuo kitos, kaip neretai manoma: jas siejo ne tik bendra monoteistinė religinė tradicija, abi jos – graikų ir helėnistinės kultūros paveldėtojos. Būtent bendra intelektualinė tradicija suteikė bendrą kalbą, kuria visi Viduramžių mąstytojai, nepaisant jų konfesinių skirtumų, galėjo bendrauti. Šio bendro paveldo dėka Avicenos (Ibn Sinos), gyvenusio Irane, ir šv. Tomo Akviniečio, gyvenusio Vakaruose, pasaulėžiūra ir intelektinės kategorijos buvo labai panašios. Maža to, kad abu mąstytojai priklausė skirtingoms religijoms, visuomenėms ir kultūroms, jie svarstė tas pačias problemas, naudodami tas pačias intelektines kategorijas, net siūlydami visiškai skirtingus sprendimus. Šis pavyzdys pritaikytinas ne tik šioms didžiosioms figūroms, bet ir kiekvienam tos epochos apsišvietusiam bei kultūringam žmogui, priklausančiam moksliniam Islamo ar Vakarų visuomenės elitui. Juos siejo bendra mokslo ir filosofijos kultūra, kurios šaknys – senovės graikų mąstytojai.

Dar norėčiau pridurti apie Vilniaus konferenciją. Jos idėja gimė kitame pasaulio gale – Irane. Man atrodo, kad ši idėja pasirodė gyvybinga. Čia žmonės kalbėjo apie tas pačias problemas, kurios rūpi ir mums – apie tapatybę, globalizaciją, Baltijos regiono ar Vidurio Europos savitumus, Europos vertybes, istoriją. Ši idėja gyvybinga ir iš jos kas nors tikrai išsiris. Aš dėkingas visiems, kurie prisidėjo prie konferencijos rengimo, ir noriu pasakyti, kad svarbu ne tai, kas konkrečiai šioje konferencijoje buvo pasakyta ar nepasakyta, kas joje dalyvavo ar nedalyvavo, o labai svarbu tai, kad ji įvyko. Kelias prieš mus ilgas, bet turėkime vilties...

VATIKANO II
SUSIRINKIMO
NUTARIMAI

aidai

VATIKANO II
SUSIRINKIMO
NUTARIMAI

Netrukus knygynuose pasirodys
„Vatikano II Susirinkimo nutarimai“

Nauja redakcija, išsamios rodyklės

AIDAI

Apie dujas Rusijos ir Lietuvos

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Šiaurės elniai gali būti įnoringi pašarui, – bent taip patyrė Remas Viachirevas, buvęs *Gazprom* vadovas, nusipirkęs keletą jų savo rūmų parkui Pamaskvėje. Šiaurės elniai atsisakė būti vietos žolė, tačiau didžiausios Rusijos bendrovės vadovui tai – jokia problema. Viachirevas stačiai nusiuntė *Gazprom* lėktuvą už poliarinio rato parvežti tinkamo pašaro. Visagalis direktorius pasakojimu apie šį nutikimą prieš keletą mėnesių linksmo *Gazprom* valdytojų tarybos posėdžio dalyvius. Dienraščio *Washington Post* korespondentas Maskvoje Peteris Bakeris spėja, jog tai kažin ar buvo pirmas kartas, kai energijos baronas pasinaudojo Rusijos dujų monopolijos galimybėmis, švelniai tariant, ne pagal paskirtį. Ne vienas tvirtina, jog Viachirevas ir jo parankiniai valdė *Gazpromą* kaip savą dvarą, gvelbdami turta, žlugdydami investuotojus ir lauždami rankas tiems, kurie bandė juos pažaboti.

Tačiau paties Viachirevo ranką ėmė ir užlaužė kitos svorio kategorijos ir kitokių imtynių – džiudžitsu – specialistas, Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas. Gegužės 31 d. *Gazprom* vadovu netikėtai tapo Rusijos energetikos ministro pavaduotojas Aleksejus Mileris. Prieš tai kelis mėnesius vystėsi dramatiškai orkestruota uvertiūra.

„Jeį nieko negalima padaryti su *Gazpromu*, nėra ko imtis Rusijos struktūros reformų, nes *Gazpromas* yra tokia didelė Rusijos dalis“, – sakė buvęs Rusijos finansų ministras Borisas Fiodorovas, vienintelis *Gazprom* valdytojų tarybos narys, nuolat kėlęs triukšmą dėl Viachirevo ir jo aplinkos

korupcijos. Fiodorovo tiesa – *Gazpromas* yra tikrai didelė Rusijos dalis. Bendrovei tenka 8% šalies bendrojo vidaus produkto ir 20% biudžeto pajamų. *Gazpromas* valdo beveik ketvirtį žinomų pasaulio dujų atsargų ir tiekia apie pusę Europos Sąjungos suvartojamų dujų, *Gazprom* dirba 362 tūkstančiai žmonių.

Fiodorovas dėjo viltis į Putiną, kuris balandį pareikalavo daugiau skaidrumo *Gazprom* ir sudarė ypatingą komisiją bendrovei pertvarkyti. Valstybė turi 38% *Gazprom* akcijų ir 5 iš 11 vietų valdytojų taryboje. Padedamas Fiodorovo, Putinas teoriškai galėjo bet kada atleisti Viachirevą, kurio darbo sutartis baigėsi gegužės 31 d. Praktiškai niekas šia galimybe netikėjo, kol tai galų gale nebuvo padaryta, o ir po to nelabai tikėjo.

Speičiamas *Gazprom* direktorius nesėdėjo sudejęs rankų. Iš vienos pusės, Fiodorovą užgriuvo lavina teismo ieškinių dėl jo banko *United Financial Group*. To banko valdybos vadovas Charlesas Ryanas sako: „Smagumėlis, ar ne – visa tai susiveda į vienai vieną dalyką – taip atsitinka, kai pradedi reikalauti skaidrumo *Gazprom*“. Fiodorovas net teigia, jog kažkas bandęs nunuodyti jo šunis. Kita vertus, mėgindamas išiteikti Kremlui, *Gazpromas* padėjo sudoroti nepriklausomą televiziją NTV.

Nesnaudė ir kita pusė – Rusijos ir pasaulio spauda gegužę lenktyniavo skelbdama *Gazprom* „kompromatą“. Dienraščiai *Vedomosti*, *Moscow Times* ir *Frankfurter Rundschau* rašė apie įvairius piktnaudžiavimus *Gazprom* viršūnėje. Bendrovę Vengrijoje atstovavusios įmonės kontrolinis paketas

buvo parduotas už keturiasdešimt su puse rublio arba du su puse dolerio. Laimingi pirkėjai – Viachirevo, jo padėjėjo Viačeslavo Šeremeto ir buvusio *Gazprom* vadovo bei Rusijos premjero Viktoro Černomyrdino vaikai. Pastarasis, neseniai paskirtas Rusijos ambasadoriumi Ukrainoje, kategoriškai neigė kaltinimus. Černomyrdino nuomone, „tik prieš Rusiją ar Ukrainą nusistatę žmonės galėjo imtis tokių provokacijų“.

Tai buvo palyginti naujas skandalas, bet dar yra ilga uodega senų. Balandį *Moscow Times* pranešė, jog *Gazpromas* pardavė Sibiro dujų bendrovės kontrolinį paketą savo prekybos partneriui, bendrovei *Itera* už tris šimtus dolerių, prieš tai investavęs 135 milijonus. *Gazpromas* neigia susimokęs su *Itera*, su kuria esą neturi jokių ryšių, tačiau *Financial Times* atkapstė dokumentą, reglamentuojantį *Gazprom* ir *Itera* santykius. Atsakydama į kritiką, *Itera* paskelbė savo savininkų sąrašą, tačiau jis ne itin praskaidrino bylą, kadangi dauguma savininkų – fondai. Borisas Fiodorovas, kurį Laisvosios Europos Radijo žinių skyriaus rusiškos naftos ir dujų žinovas Michaelis Lelyveldas vadina *Gazprom* valdytojų tarybos disidentu, tvirtina, jog iš bendrovės kasmet dingsta du trys milijardai dolerių dėl korupcijos, nepotizmo ir „buitinio“ vagiliavimo.

Tarptautinė spauda ėmėsi *Gazprom* dėl to, kad Europos Sąjunga ketina per dvidešimt metų padvigubinti dujų importą iš Rusijos. Dabar *Gazpromas* tiekia 26% Europoje sunaudojamų dujų. Didžiausia *Gazprom* akcininkė užsienyje yra vokiečių bendrovė *Ruhrigas*, valdanti 5% akcijų. Vokiečiams veikiausiai smalsu, kas nutinka jų pinigams, jie ir kiti Vakarų europiečiai primygtinai siūlo šiek tiek pasitvarkyti, prieš įkišdami daugiau pinigų.

Aistros dėl dujų verda ir toliau į rytus – lenkai pyksta, jog nieko nesakęs Lenkijos vyriausybei *Gazpromas* savo dujotiekyje nusitiesė kabelį ir pelnėsi iš tarptautinių telefono pokalbių. Lenkijos prokuratūra paskelbė kelsianti dėl to bylą. Vengrams *Gazpromas*

įvarė baimės paaiškėjus, jog nupirko 25% chemijos gamyklos *Borsodchem*, prisidengdamas Vakaruose registruota bendrove *Panrusgaz*, tarp kurios savininkų – daug *Gazprom* pareigūnų giminaičių. *Gazpromas* atsisako pripažinti savo ryšius su paslaptą bendrove, tačiau ši įtaisė *Gazprom* žmones *Borsodchemo* valdyboje. Vasario mėnesį Vengrijos premjeras Viktoras Orbanas nurodė ištirti *Borsodchemo* aferą. Jo nuomone, gali būti, jog būta pinigų plovimo, taigi ir ryšių su organizuotais nusikaltėliais. „Šis pareiškimas dar kartą parodo, kiek įtarimų supa *Gazpromą* tiek Rusijoje, tiek Vakaruose“, – sako Lelyveldas.

Gazprom rinkos kapitalizacija siekia vos 8 milijardus dolerių, kas yra vieni niekai bendrovei, kuri kontroliuoja ketvirtį pasaulio dujų atsargų. Palyginimui, britų-olandų bendrovės *Royal Dutch Shell* kapitalizacija – 210 milijardų. *Gazpromas* per metus išgauna per 500 milijardų kubinių metrų dujų, o *Royal Dutch Shell* – vos 90 milijardų. *Gazprom* kapitalizacija menka visų pirma dėl bendrovę lydinčio korupcijos bei slaptumo šleifo ir atspindi kuklų investuotojų pasitikėjimą.

Kai galų gale Viachirevą pakeitė Mileris, choru nuskambėjo klausimas: kas tas Mileris? Rusijos dujų milžinui vadovaus trisdešimt devynerių metų

amžiaus žmogysta, apie kurią niekas nieko negirdėjo. *Financial Times* korespondentas Maskvoje Andrew Jackas rašė, jog paskelbus žinią apie paskyrimą, Rusijos televizijos stotys turėjo vargo rasti net Milerio nuotrauką.

Tačiau iš prezidento rankovės burtais ištrauktas žmogus-nulis perėmė *Gazpromą* vienu prisėdimu. Valdytojų taryba Putino kvietimu (nepatogu atsisakyti) posėdžiavo Kremliuje. Prezidentas reikalą išaiškino per šešias minutes, po to per keturiasdešimt minučių trukusį posėdį valdyba be ginčų vienbalsiai patvirtino Milerį. Vienbalsis balsavimas reiškia, jog už jį balsavo ir Viachirevas. Pastarajam Putinas pasiūlė *Gazprom* direktorių tarybos vadovo vietą teigdamas, esą Viachirevo patirtį reikia panaudoti. Pasak Jacko, tai daroma Putino braižu keičiant svarbius vadovus – jis pagyrė Viachirevą už nuopelnus išlaikant *Gazprom* gyvybingumą ir, pasak anglų posakio, „išgelbėjo jo veidą“ nauju postu. Kita vertus, Viachirevo pareigos labiau simboliškos, tad Mileris turi galimybę perimti valdžią. „Disidentas“ Fiodorovas džiūgavo, jog Putinas padarė meistriską ėjimą – „kai tik pasakė, jog Viachirevas gaus direktorių tarybos vadovo postą, tai anam išgaravo visa kovos dvasia“.

Gazprom vadovybės pakeitimas

sukėlė didelį rezonansą Vakaruose. Apie tai rašė faktiškai visi didžiausi Europos ir Šiaurės Amerikos dienraščiai. Dauguma komentuojujų tai vertina kaip įrodymą, jog prezidento Putino ketinimai reformuoti Rusijos ekonomiką esą rimti. Milerio paskyrimas laikomas bandymu sustabdyti grobstymą, padaryti *Gazpromą* skaidresne ir kartu Vakarų investicijoms patrauklesne įmone.

Kartu pastebima, jog jaunam Mileriui nebus lengva, kai didžiuliam *Gazprom* administracijos aparate tebėra įsitvirtinusi senoji gvardija; kai kurie apžvalgininkai mano, jog ir eidamas simboliškas pareigas Viachirevas galės daryti didelę įtaką. Tarp pirmųjų Milerio uždavinių apžvalgininkai mini *Gazprom* kapitalizacijos didinimą, o tam reikia suvienodinti Rusijoje cirkuliuojančias rublines *Gazprom* akcijas ir už jas maždaug dešimt kartų brangesnes „valiutines“ akcijas, kuriomis prekiaujama Londono akcijų biržoje. Taip pat raginama padidinti leidžiamą užsienio kapitalo dalį, kuri dabar yra 20%. Mileriui veikiausiai teks priimti politiškai itin skausmingą sprendimą didinti dujų kainą Rusijos vidaus rinkoje, kur ji yra gerokai žemesnė už pasaulinę kainą.

Tačiau kodėl visi tokie tikri, jog Mileris kovos su grobstymu? *Laisvės*

Mažasis brolis Mauricijus

BROLIS KAROLIS

Pagaulus XX a. pr. atsiskyrėlio, Sacharos apaštalo, šventojo gyvenimas.

radijo rusų tarnybos bendradarbis Peterburge Viktoras Rezunkovas primena, jog Mileris buvo Putino pavaduotojas, kai šis dirbo Peterburgo merijos ekonominių ryšių su užsieniu valdybos viršininku nuo 1991 m. Būtent tada kilo skandalas dėl užsienio, visų pirma Vokietijos, humanitarinės maisto pagalbos, kurios didelė dalis dingo – šią pagalbą tvarkė Putino valdyba ir kaip tik Milerio vadovaujamas skyrius. Nors triukšmo savo laiku būta daug, klausimą kėlė keli miesto tarybos deputatai, o kur dingo gėras, lig šiol neišaiškinta, valdybos kaltė taip pat neįrodyta, Milerio vaidmuo – nežinomas. „Apskritai šis žmogus – labai uždaras, net Smolnio [merijos] kuluaruose apie jį niekas nieko negali pasakyti – tai darboholikas, slapukas, labai panašus į Putiną“, – sakė Rezunkovas apie Milerį. Po to, kai Anatolijus Sobčiakas pralaimėjo gubernatoriaus rinkimus, paskui Putiną po mėnesio iš merijos išėjo ir Mileris. Jis tapo jūrų uosto investicijų direktoriumi. Anot Rezunkovo, jūrų uoste sukasi daug pinigų, todėl uostas visada pasižymėjo kaip korupcijos ir organizuoto nusikalstamumo vieta, kurią bandęs užvaldyti net pats Borisas Berezovskis. Tačiau Mileris tiesiogiai su jokiais skandalais nesiejamas. Vėliau jis tapo akcinės bendrovės *Baltijskij truboprovod* vadovu. Vėlgi Peterburgo žurnalistai įtarinėja kažkokius tamsius sandėrius dėl šios bendrovės statomų dviejų uostų ekologinio įvertinimo, tačiau konkrečių įrodymų dėl Milerio niekas neturi. Vienas neįvardytas Smolnio šmaikštuolis tvirtina, jog Mileris sau pinigų niekad nevogs, nebent kitam. Beje, *Baltijskij truboprovod* užsiima Pabaltijo terminalus – Ventspilio ir Būtingės – apeinančių naftotiekių ir terminalų Baltijos jūroje statyba. Šiuos projektus, kuriais norima mažinti priklausomybę nuo Baltijos šalių terminalų, tapęs prezidentu pabrėžtinai parėmė prezidentas Putinas. Savo pirmojoje vyriausybėje Putinas paskyrė Milerį energetikos ministro pavaduotoju. Jis laikėsi įprastai ty-

liai ir nepastebimai, nepakliūdamas į žiniasklaidos akiratį.

Pagrindinė Milerio dalykinė savybė, regis, yra ištikimybė Putinui – šiais laikais tai didžiausia paspartis daryti politinę karjerą Kremliuje ar jo orbitoje. Savaitraščio *Newsweek*

Gazpromas, Bendroji Energetinė Sistema, *Lukoilas* ir kiti valstybiniai bei privatūs Rusijos ūkio banginiai bei apsišarvuoja atgautu Vakarų investuotojų pasitikėjimu ir puola vykdyti Putino politinių nurodymų, taip pat ir Vidurio Rytų Europoje, ir Lietuvoje.

Naujo *Gazprom* vadovo paskyrimas. Iš kairės: Dmitrijus Medvedevas, Michailas Kasjanovas, Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas, Aleksejus Mileris ir Remas Viachirevas. 2001 m. gegužės 30 d. EPA-ELTA

korespondentas Christianas Carylas straipsnyje „Permainų pranašas ar nauja oligarchų veislė“ cituoja vieną buvusį Milerio bendradarbę Peterburge, kuris sako „neįsivaizduojas, kad Mileris neįvykdytų kokio nors Putino duoto uždavinio“.

Beliaka atspėti, koks bus tas uždavinys. Teisingas spėjimas gali būti ypač reikšmingas Lietuvai, kurioje prasideda pirmi politiniai mūšiai dėl Lietuvos dujų privatizavimo ir jau yra siūlančių viską atiduoti *Gazpromui*. Kokie galimi Rusijos dujų monopolio „dvasinės“ evoliucijos scenarijai? Pesimistas sakytų, jog laimi inercija, Viachirevas ir senoji gvardija prijaukina Milerį ir vagia kaip vogę – šiaurės elniai šeriami toliau. Optimistas galėtų tikėtis, jog Mileris nugali ir toliau vagia jo žmonės, elnius šeria Mileris. Fatalistas pieštų išties košmarišką scenarijų – vargšai elniai! – jog Mileris įveda *Gazprom* idealią tvarką, savo valdžią nesustabdomai stiprinantis Putinas įveikia likusius oligarchus, tokius kaip Romanas Abramovičius;

Kokie bus tie nurodymai? Pradėsime iš naujo – taigi pesimistas... Beje, žinių agentūra AP pastebi, kad pesimistai susitelkę išimtinai Vidurio Rytų Europoje. AP rašo (gegužės 29 d.), jog sovietų kariuomenės seniai nebėra Lenkijoje ir Vengrijoje, tačiau iš Rytų ateina nauja grėsmė: ilgėjantys Rusijos dujų monopolijos čiuptuvai. Vidurio Rytų Europoje *Gazprom* bandymai tai vienur, tai kitur pirkti dujų pramonės objektus laikomi Rusijos siekiu atkurti savo įtaką regione atgimimu – šį kartą ne tankais ir politiniu persekiojimu, o užkulisių sandėriais ir bendrovių galia. Lenkų dienraštis *Gazeta Wyborcza* teigia, jog *Gazpromas* reiškia „Rusijos respubliką, Rusijos institucijas, Rusijos kariškius ir oligarchus“. Tuo tarpu optimistų daugiau toliau į Vakarus. Po Milerio paskyrimo *Gazprom* akcijos Londono akcijų biržoje pašoko 10%. Pasak Cristiano Carylo iš *Newsweek*, keistas tai dalykas – globaliniai kapitalistai krykštauja, kai Kremlius iš naujo užkariauja didžiausią Rusijos bendrovę. ❧ ❧

Vilsonizmo keliai ir klystkeliai

EGIDIJUS VAREIKIS

XX amžius per pastaruosius kelis metus, atrodo, neblogai aptartas ir įvertintas. Skaitydamas gausias pastaraisiais metais pasirodančias apžvalgas, pastebėjau, kad vienu nevienareikšmiškiausiai vertinamų XX a. politikų pasirodė esąs minėto amžiaus pradžios JAV prezidentas Woodrow Wilsonas. Apibūdinamas jis nuo politinės minties galiūno, suradusio raktą į ne vienos Europos tautos laisvę, iki neišmanėlio, kurio politinės klaidos turėjo fatališkų pasekmių tiek atskirų tautų, tiek ir viso pasaulio rai- dai. Apibūdinamas nuo globalizacijos krikštatėvio iki jos duobkasio.

Žinia, vadinamoji keturiolikos punk- tų deklaracija „leido“ ardyti Vienos kongreso patvirtintą pasaulio tvarką, leido griauti daugiautes, bet ne ly- giatautes imperijas ir jų vietoje kurti etnines valstybes. Lietuviai, lenkai ir jų kaimynai tuo vikriai pasinaudojo. Baltarusiai, armėnai ar kurdai ne- bspėjo, arba imperijos juos gražino atgal į senąją tvarką. Bet argi Wilso- nas dėl to kaltas? Iš pirmo žvilgsnio bet kam, susipažinusiam su Wilsono idėjomis, gali pasirodyti, kad dabar, vykstant globalizacijai, jos turi kaip niekad geras galimybes įsitvirtinti visame pasaulyje.

Vilsonizmo teorinės ištakos slypėjo nore užkirsti kelią ateityje galimiems karams. Konceptija teigia, kad taikai užtikrinti reikia sukurti ne vien šalis pagal žmonių valią, bet ir tarptauti- nes demokratines institucijas. Apie jas – Tautų Lygą ar Jungtines Tautas – jau parašyta tiek daug, kad nebėra ką kartoti. Vilsonizmas, nors atsira- dęs gerokai anksčiau negu į politinį leksikoną įėjo žodis „globalizacija“, turėjo norą tapti globalia koncepcija.

Wilsonas siekė kur kas daugiau negu Lenkijos ir jos kaimynių nepriklausomybė. Jis matė saugumo pagrindus tame, ką šiandien vadiname demok- ratiškų valstybių bendrija, nediskri- minacine tarptautine prekyba, taika pasaulyje, priklausančia nuo taikos Europoje, Prancūzijos ir Vokietijos susitaikymu bei nacionalinio apsi- sprendimo principu.

Neatsitiktinai šiandien Wilsonas taip dažnai prisimenamas globaliza- vimo kontekste. Manoma, kad po So- vietų Sąjungos griūties susikūrė labai panaši situacija į tą, kurią turėjome po Pirmojo pasau- linio karo. Argi ne taip? Dabar, kai Europa yra neva vientisa ir laisva, o pasaulis irgi turi būti kaip tik toks, galime pakartoti istoriją, nekartodami jos klaidų. Tačiau reikia žinoti, kas padaryta negerai ir kas sutrukdė globalizacijai dar pirmoje XX a. pusėje?

O kas gi iš tikro padaryta negerai?

Istorikai ir politologai atsakymo dar nesuformulavo. Wilsono doktri- na sukūrė šalis, kurios vieniems tapo tautinio išlikimo simboliais, kitiems – sanitariniu kordonu, treitiems – sil- pnais autoritariniais režimėliais. Kai kurios tautos, taip pat realizuodamos savo apsisprendimo teisę, sukūrė iki tol pasauliui nematytus darinius kaip Čekoslovakija ar Jugoslavija. Sovietų Sąjunga žmogaus teises formaliai „gy- nė“ klasiniu principu, ir niekas tam neprieštaravo.

Europa įrodė, kad vilsonizmas nėra universalus arba tik teorijėlė, neverta didesnio dėmesio: Baltijos valstybės, Lenkija ir Čekoslovakija buvo likvi-

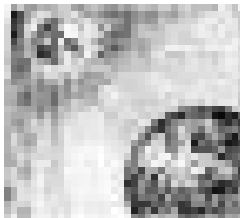
duotos, Jugoslavija subyrėjo, o likusi Suomija tebuvo išimtis, patvirtinan- ti taisyklę. Taigi kalbant griežtai, galima teigti, kad Wilsono doktrina pasinaudojo tik keletas šalių, ir tai nelabai sėkmingai. Dėl daugelio iš- orinių priežasčių situacija neleido teorijai pilniau atsiskleisti: Tautų Lyga merdėjo, didžiosios valstybės nevaržomos diktavo savo sąlygas, apie lygiateisiškumą nebuvo nė kalbos. Globalizacija neįvyko.

Antrajam pasauliniam karui besi- baigiant Franklinas Rooseveltas, o

po jo ir Harry Trumanas stengėsi pateikti modifi- kuotą vilsonizmo versiją. Naujasis idealas sietas su Jungtinėmis Tautomis, po to sekusia dekolonizacija, tačiau teko pripažinti, kad Šaltojo karo metais globa- lizacija *a la Wilson* buvo

neįmanoma. Jungtinės Tautos parodė savo bejėgiškumą Šaltajam karui vos prasidėjus, su dekolonizacija už Eu- ropos ribų buvo daug sunkiau negu su tautų nepriklausomybe Vidurio Europoje.

Wilsono teigimas, kad etninės ben- drijos turi teisę apsispręsti, kyla iš uni- versalaus žmogaus teisių supratimo. Tačiau vilsonizmo taikymas Azijoje ir Afrikoje Šaltojo karo metais iš karto buvo padėtas į šalį. Bandant dekoloni- zuoti šiuos kontinentus, suprasta, kad universalus apsisprendimo ir žmogaus teisių principo taikymas gali tapti perdėm pavojingas. Bandymai nepaisyti kolonijinės administracijos linijų galėjo atnešti tik bereikalingus karus ir chaosą, pavojų, kad bantų konfederacija ar zulusų sąjunga ims pjauti vieni kitus dėl upių užtvankų

ar ganyklų. Geriau pamiršti tautos ir etninės grupės definiciją ir valstybes kurti buvusių administracinių vienetų pagrindu. Pasielgta gal ir teisingai, etninių karų epidemijos išvengta, o šiandien vis labiau abejojama, ar tuomet Vakaruose išmokslinto juodaodžių elito ambicijos tikrai sutapo su gentainių norais.

Nenorą suteikti afrikiečių etninėms grupėms vilsoniškos apsisprendimo teisės lėmė ne vien supratimas, jog afrikiečiai tam nepasiruošę. Ne paskutinėje vietoje buvo Šaltojo karo realijos. Abiem konfrontuojančioms pusėms reikėjo ne etninių valstybių ir globalios demokratijos, o savos ideologijos gynimo. Sovietai sukūrė įvairių azinių ir afrikietišių marksizmo atmainų ir kūrė tik sovietų ir jų satelitų išlaikomus režimėlius. Vakarai suvokė, kad reikia ne tautinių valstybių, o kovoti prieš komunizmo ekspansiją. JAV noriai rėmė tokius tautų „apsisprendimo“ šulius kaip Mobutu Zaire, Moi Kenijoje, Barre Somalyje, Nimeirijus Sudane ar Selasije Etiopijoje – šalyse, kurių žmogaus teisių padėtis buvo bene blogiausia pasaulyje. Teko remti ir ne visai legalius kovotojus prieš Sovietų marionetes tokiose šalyse kaip Angola, Etiopija, Uganda, Liberija, Siera Leonė. Teko remti nedemokratinę Pietų Korėją ir visai korumpuotą Pietų Vietnamą. Taigi etninės grupės Afrikoje, kaip ir tautos Sovietų įtakos sferoje, apie vilsonizmus galėjo tik pasvajoti.

Šaltojo karo pabaiga, kurią daug kas manė esant panašią į imperijų žuvimą, galėjo pagimdyti viltį, kad vilsoniška politika vėl atgims. Šį kartą ne tik Vidurio Europoje, daugeliu aspektų grįžusioje prie Wilsono idėjų, bet ir ten, kur vilsonizmas patyrė nesėkmę. Sovietinių respublikų suverenizacija

tokią viltį palaikė. Šiandien vis dar galima teigti, kad Gruzija ar Baltarusija savo etninės valstybės siekius realizavo, kad tie siekiai bus užfiksuoti ilgam.

Bet ar galima globaliai kalbėti apie naują vilsonizmo versiją?

Bandančių įgyvendinti ją šiandien nestinga. Pasaulyje suskaičiuotume kelias dešimtis kvazivalstybių, teigiančių, kad jos, kaip valstybės, yra pačios tikriausios ir vertos pripažinti. Karachachas, Abchazija, „Herceg“ Bosnija, „Somalilendas“, Kurdistanas, „Tamilandas“ ir panašiai. Internetas pilnas nepripažintų valstybių tinklapių su įrodymais, kad yra dar daug tikrų tautų, taip pat turinčių teisę į tikrą valstybę. Jų skaičius gali dar labiau išaugti, o pasaulis, ką nors pripažįstantis ar nepripažįstantis, turės vis dėlto kaip nors jas legalizuoti.

Kadangi tautinis identitetas globalizacijos šviesoje turėtų virsti kažkuo panašiu į folklorą – neskausmingai priimamas ir neskausmingai atmetamas – jei Europa ir pasaulis tikrai demokratiški, niekas neturėtų trukdyti buvusiose kolonijose steigti įvairius etninius darinius. Kita vertus, matome, kaip nelengva pripažinti tą, ko anksčiau nepripažino imperijos ar bent jau anksčiau susiformavusios valstybės, tad dėl principo teks dar pakovoti.

Vilsonizmo principų taikymas turi ne vien šviesiasias puses. Jis leido ir net privertė legalizuoti daugelį anksčiau nelegalių politinių srovių ir didelį būrį jų reprezentantų. Afrikoje visiškai legalizuoti mandelų tipo komunistai ir padaryti šauniais valstybininkais. Valstybininkais virto anksčiau teroristais laikytų arabų grupuočių vadovai. Jie gavo Nobelio premijas ir įrodė, kad Marxo bei Che

Guevaros idėjos vertos realizacijos.

Ką vilsonizmas gali žadėti artimiausiais globalizacijos dešimtmečiais? XXI a. Europoje naujų valstybių nenumatoma. Transilvanijos ar Pietų Tirolio identitetas nebeturi teisės gyventi. Teisės gyventi neturi Čėčėnija ir Totorija, su demokratizacijos ir SSRS byrėjimo banga jos nespėjo, dabar reikės laukti naujos bangos – mažiausiai dar dvi dešimtys metų. Galime laukti veikiausiai naujų pilietinių karų bangos, karų dėl tautos ir idėjos, kurių mes – civilizuotas pasaulis – nenorime pripažinti.

Pasaulis dar netapo taikus, teisingas ir dosnus visiems jo gyventojams. Jame nestinga realizmo, kurį lemia didžiosios ir stipriosios valstybės, pasaulio tvarką diktuojančios branduoliniu potencialu ar veto teise. Jame tuo pat metu nestinga ir institucijų, turinčių garantuoti Wilsono idėjų triumfą, nors kol kas negarantuojančių. Jame yra pakankamai daug šalių ir jų vadovų, kurie užuominas apie vilsonizmą tuoj pat pakrikštija separatizmu ar tautinių ir religinių tradicijų ardymu. Gentinė santvarka nyksta ir nevirsta valstybine, gentinė santvarka tiesiog institucionalizuojama.

Globalaus ateities pasaulio vaizdelis vilsonizmo šviesoje atrodo veikiau niūrus ir be didesnių perspektyvų. Bandymai įtvirtinti dabartines valstybes virs vilsoniados neapykantos objektais, bandymai gentis versti tautomis susilauks imperijų ir net vidutinių valstybėlių nepagarbos. Afrika ir Azija bus visai nepanašios į Europą ir Šiaurės Ameriką. Globalus pasaulis nevirš pasauliniu kaimu, globalus pasaulis vers statyti sienas ne tarp civilizacijų, o tarp suvilsonintų ir nesuvilsonintų regionų. Vienas pasaulis, atrodo, bus visai ne vienas. ☒

Eco Umberto, *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, iš italų k. vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 343 p.

Daugiaveidis Eco parašė knygą, lengviau įkandama už jo semiotinius veikalus ir smagiai skaitomą už erudicijos prikaišiotus romanus. Vokietis jėzuitas Atanasas Kircheris ir Lietuvos žydas dr. Zamenhofas stūksa tarp kitų mažiau žinomų, bet ne mažiau ekscentriškų svajotojų, kurių nesėkmė patvirtina, kad tobulos kalbos negana, norint tobulai susikalbėti. Skaitytojui tįsta seilė pagalvojus apie galimas knygos iliustracijas, bet manding autoriui ar originalo leidėjams pasirodė paprasčiau (pigiau?) išsiversti be jų.

Vytautas Ališauskas

Frankas Jozefas, *Atsiminimai apie Vilnių*, iš prancūzų k. vertė Genovaitė Dručikutė, Vilnius: Mintis, 2001, 624 p.

Įdomūs ir spalvingi austrų gydytojo atsiminimai apie XIX a. pirmo ketvirčio gyvenimą ir papročius Vilniuje, Vilniaus apylinkėse ir Lietuvoje. Iš jų sužinome, jog „Vilnius atrodė chaotiškai. Daug rūmų, aplink – menkos lūšnos“ (p. 49). Gatvės negrištos, šiukšlinos, lyjant – neižengiamos. Namai daugiausia mediniai. Miestas – labai nešvarus, o kiaulės lakstė kur pakliuvo. Tačiau „netrūko prabangių, turtingų vokiečių išlaikomų krautuvių“ (p. 51). Be to, čia gyveno generalgubernatorius, Universiteto profesorai, vienuoliai, grafai, baronai, Rusijos armijos karininkai, studentai, žydai etc. Jie linksminosi, puotavo, lankė teatrus, rūkė pypkes, užsiiminėjo labdara ir iškyravo. Tačiau skvarbi gydytojo akis pastebi, jog tarp šių žmonių gyveno ir įvairios ligos: hemoragija, krupas, vandenligė, kepenų džiova, pūslės akmenligė, karcinoma, kataras, nervų karštinė, lenkiškas kaltūnas, pašėlimo manija ir kt.

Beje, paaiškinimai knygos galėję būti kiek tikslesni.

Eligijus Raila

Jakimavičius Liudvikas, *Medinė / Wooden*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001, 125 p.

Trečia poeto knyga, kartu – naujos serijos, kurioje bus leidžiama lietuvių poezija su vertimais į kitas kalbas, pirmgimė. Iš esmės šios eilės tinkamos versti – jomis poetas ne tik pasididžiuos prieš kitakalbius kolegas (gal net bandys su jais konkuruoti?), bet ir papasakos visiems apie žvejybą, sodininkystę, prekybą, raudoną vyną, sužvejoto karpio kepinimą, skaičiavimo centro operatorę bei dar kartą patvirtins statistikos duomenis: poreikių pritvinkusiame pasaulyje nelieka noro gyventi, dėl to vienintelis šviesesnis jausmas ir poetiškesni žodžiai susiję su nenumaldomai traukiančia šulinio gelme, pro kurią prasišviečia amžinybė.

Rima Malickaitė

Juožaitis Arvydas, *Kultūros įkvėpiai*, Vilnius: Mažasis vyturys, 2001, 166 [2] p.

Žurnalistinių apžvalgų, parašytų 1991–1999 m., rinkinys apie inteligentų, kuriančių žmonių kultūrinę veiklą.

„Piktavaliams“, kūrybinę intrigą pamėgusiems skaitytojams čia nebus kas veikti: jie bus užliūliuoti absoliučia gėrio, kuriame knygos autorius palaimingai panyra, persvara. Čia viskas graudžiai gražu ir tyra: Dostojevskio sieloje prasivėrusi praraja, kūrybiniai praradimai, nerimo versmės. Apžavinčiai gražūs ir sovietmečio inteligentai, veltui neekvoję jėgų rezistenciniams polėkiams, įgyvendinę „bendrą visai tautai tikslą: išlikti išsaugant kūrybines galias“. Juožaitis, įkvėpęs šio saugiai išlaikyto inteligentiško oro, iškvepia kultūrą,

kuri nėra tinkama įkvėpti priekvapiams išlavintoms uoslėms.

Tomas Daugirdas

Kübler-Ross Elisabeth, *Apie mirtį ir mirimą: pašnekesiai su mirtiniais ligoniais*, iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, 336 p., 2500 egz.

Pagaliau. Beveik dešimtį metų po Lietuvos leidyklas klaidžiojo knyga, apie kurios svarbą net banalu kalbėti. Dviejų daktarių – Kübler-Ross ir Cicely M. Saunders – darbai XX a. viduryje pakeitė Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos visuomenių požiūrį į mirtinai sergančių ligonių psichologiją ir pradėjo didįjį *hospice* sąjūdį. Įkalintiems klinikose ir izoliuotiems nuo savųjų mirtiniams ligoniams šis sąjūdis siekia gražinti žmogišką orumą ir žmogiškus ryšius. Ši knyga – empirinė nepagydomų pacientų psichologijos studija, paremta išsamiais interviu.

Danutė Gailienė

Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai, parengė **Jonas Palionis**, Vilnius: Baltos lankos, 2000, 1331 p.

Rankoje nenu laikomas senosios raštinijos veikalas, perleistas su paraleliu lenkiškos Wujeko postilės tekstu, kurį Daukša kadaise dailiai sulietuvino. Deja, senovės raštų mėgėjui išsvarvės akys beskaitant sutrupėjusią faksimilę be pustonų, o lenkiškas tekstas, parengtas iš mikrofilmo, išvis teatspėjamas senobinės lenkų k. moko-vui. Gaila, kad rengėjas komentaruose paliesdamas krikščionybės reikalus vis šauna pro šikšnelę. Ką darysi, kad leidinys tik toks, bet žinant visas jo peripetijas, leidyklą reikia pagirti už drąsą perimti kitų pradėtą darbą ir nesibodėjimą jį baigti.

Vytautas Ališauskas

Mikučianis Vladislovas, *Norėjau dirbti Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, 176 p., iliustr.

Įsitikinusių sovietinio kūrėjo memuarai, pateikti kaip normali LSSR valstybinio dailės instituto pedagogo atsiminimų knyga. Kyla klausimas, kas paskatino leidėjus tiražuoti nelabai gyvus, nelabai įdomius, nesklaidžiai iš rusų kalbos išverstus atsiminimus? Leidėjams derėjo pasirūpinti bent padoria išanga, kad silpnesnių nervų skaitytojo neištiktų šokas. Mirgėte mirga rusicizmai, pvz., „paliko su nosimi“ (rus. *оставил с носом*). Būtų įdomu sužinoti, ar įsitikinimas, kad geriausi laikai jau praėjo, ar noras greičiau atsiseikinti su Mikučiano tekstu vedžiojo ranką tam, kas po grupine nuotrauka, vaizduojančia 1964 m. architektūros specialybės absolventus, užrašė: „paskutinė Valstybinio dailės instituto laida“...

Giedrė Jankevičiūtė

Poezijos pavasaris 2001, sudarė **Vladas Braziūnas, Eugenijus Ališanka**, Vilnius: Vaga, 2001, 583 p.

Almanachas atspindi poezijos dabartį. Kiekvė pribloškia, kokybė kartais verčia krūptelėti (deja, ne iš susižavėjimo). Nuvilia šiųmetinis laureatas, pats kiek nustebęs dėl jam rodomo dėmesio. Nemaža verstinių autorių, iš kurių dauguma pasižymėjo tuo, kad su vienu iš sudarytojų važinėjosi „Literatūros ekspresu“. Gaila, kai vyresnieji tegeba šitaip rašyti: „Skamba visi/ Metai ausy. // Gieda vaikai. / Baigias laikai“. Jaunesniems poezija – žaidimas: jie žino, kad neišvengiamai suaugęs, ir ta žinia juos slepia: „mano muilas vaikiškas / rožinis / kad neparautų oda“. Nesuprantama, kam tiek dienoraščių ištraukų, senų laiškų, prisiminimų. Bendra, jau senoka nekintanti poezijos tendencija: būtis nykuma, liūdesys dėl bėgančio laiko, trūkinėjanti komunikacija. Perspektyvos – neguodžiančios.

Klemensas Pauliukėnas

Rubene Mara, *Dabarties filosofija: iš Esaties į esatį: etinės tiesos ieškojimai šių dienų filosofijoje*, iš latvių k. vertė Renata Zajančauskaitė, Vilnius: Alma littera / ALK, 2001, 336 p.

Latvių filosofės studija supažindina su šiuolaikine kontinentine filosofija. Priešingai nei nurodo pavadinimas, ji skirta ne visai dabarties filosofijai, o tik madingoms jos marginalijoms. Autorė simpatizuoja postmetafizinei filosofijai, bet atskleidžia ir jos silpnąsias puses, išryškina pačios postmoderno sąvokos prieštarumą. Aš, ironizuodamas net dvi knygos pavadinimo paantraštes, paklausčiau: ar iš viso įmanoma esatis be Esaties, tiesa be Tiesos, o etika – be Etoso? Mat *ethos* pirminė reikšmė kreipia ne į nežabotą laisvę, hipostazuotą skirtybę bei kitybę, nieką ir marginalijas, o į jaukią subjekto *egzistencinio ganymosi vietą*. O gal marginalijų filosofijai vertėtų iš viso atsisakyti graikiškų sąvokų ir antraščių?..

Naglis Kardelis

Sagan Car, *Demonų apsėstas pasaulis: mokslas kaip žvakė tamsoje*, iš anglų k. vertė Ieva Skaržinskaitė, Vilnius: Tyto alba, 2001, 481 [7] p.

Amerikiečių biologas, astronomas ir mokslo populiarintojas šią knygą vadina „asmeniniu pareiškimu, atskleidžiančiu visą gyvenimą truncančią meilę mokslui“. Nepaisant Saganui būdingo įkyraus scientizmo, tai elegantiškas, daugiaplanis, kupinas žaismės ir sąmojo veikalas. Kaip ateistas, autorius nepagrįstai supriešina religiją („demonų sritį“) ir mokslą („žvakę tamsoje“), bet pateikia puikią pseudomokslų ir visokios šarlatanystės kritiką. Be Biblijos, jis cituoja ir Upanišadas, senovės kinų poeziją, mistiškiausią anglų poetą Williamą Blake'ą ir kt., nuo ko tikrą scientistą imtų pykinti. Kaip žvakę tamsoje Saganas – pats to nepastebėdamas – vaizduoja ne tik mokslą, bet ir visus laiko patikrintus žmonijos dvasinius

turtus. Ideologiniai rėmai šiam guviam protui pernelyg ankšti – ir tuo knyga žavi.

Naglis Kardelis

Vydūnas, *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*, iš vokiečių k. vertė Vita Gaigalaitė, Rapolas Šaltenis, Vilnius: Vaga, 2001, 639 p.

Kaip apibūdinti šį prieš karą vokiečiai parašytą Vydūno veikalą? Meilės poema lietuviams, moksliniu neutraliu, vokiečiams priimtinu žvilgsniu į lietuvių tautos istoriją, sentimentalių vaikystės išgyvenimų dienoraščiu, antropologine lietuvių tautos studija? Nėra aiški paties Vydūno knygoje atstovaujama tapatybė. Kilme bei dvasios sankloda siedamas save su lietuviiais, jis, kaip tyrinėtojas ar net šios knygos rašytojas, negali savęs atsieti nuo vokiečių kultūros.

Knyga nėra vertinga kaip mokslo, ar filosofijos veikalas. Vienintelis man priimtinas būdas ją skaityti – kaip autobiografinę paties Vydūno tautinės tapatybės paiešką.

Nerija Putinaitė

Vilpišauskas Ramūnas, *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos sąjunga*, Vilnius: Arlila, 2001, 158 p.

Bene pirma Lietuvoje išsami studija apie ekonominę Baltijos šalių integraciją į ES. Knyga išskirtinai informatyvi, lengvai skaitoma. Autorius, paraleliai pateikdamas Estijos, Latvijos ir Lietuvos ekonomikos kaitą, išryškina ir siekių tapti ES narėmis panašumus ir skirtumus. Matyti, kad esminių skirtumų nėra, nė viena šalis nėra atradusi unikalaus ar vienintelio teisingo kelio. Kreipiamas dėmesys ir į Baltijos šalių tarpusavio integraciją, bendrus veiksmus ekonomikoje, tačiau daugiau kuriant laisvą rinką, o ne siekiant padėti viena kitai kelyje į narystę.

Egidijus Vareikis

Istoriniai dienoraščiai

PALEMONAS DRAČIULA

I

Lietuva nuo seno buvo šalčio ir lietaus kraštas. Paskutinį kartą baisiausios liūtys Lietuvą nusiaubė kainozojinės eros pleistoceno laikotarpiu (maždaug 2 mln. m. pr. Kr.). Po to Lietuvos teritorija patyrė 4 ar 5 apledėjimus. Maždaug 1,8 mln. – 800 tūkst. m. pr. Kr. tęsėsi Daumantų priešledyninė epocha, Europos mastu apibūdinama kaip Eburono atšalimas ir Valio atšilimas. Pušų sakai, susimaišę su mamuto ašutais ir sniego kristalais, suformavo vadinamąjį Daumantų majonezą, kurį žinome ir šiandien. 800 tūkst. – 700 tūkst. m. pr. Kr. – Dzūkijos (Eur. – Menapo) ledynmetis. 700 tūkst. – 400 tūkst. m. pr. Kr. – Turgelių (Eur. – Krome-rio) tarpledynmetis. 600 tūkst. – 500 tūkst. m. pr. Kr. – Dainavos (Eur. – Elsterio) ledynmetis. 500 tūkst. – 400 tūkst. m. pr. Kr. – Būtėnų (Eur. – Holšteino) tarpledynmetis. 400 tūkst. – 300 tūkst. m. pr. Kr. – Žemaitijos ledynmetis, 300 tūkst. – 200 tūkst. m. pr. Kr. – Snaigupėlės tarpledynmetis, 200 tūkst. – 100 tūkst. m. pr. Kr. –

Medininkų ledynmetis (Eur. – Zalės ledynmetis). 100 tūkst. – 70 tūkst. m. pr. Kr. – Merkinės (Eur. – Emo) tarpledynmetis. 70 tūkst. – 10 tūkst. m. pr. Kr. – Nemuno (Eur. – Vyslos) ledynmetis. Tada ir pasirodė pirmieji žmonės Lietuvos teritorijoje. Jie vadinosi archeologai.

II

Pirmiesiems Lietuvos gyventojams milžinišką įtaką padarė estų kultūra, kuri atnešė čionai kanibalizmo paprotį. Mezolito laikotarpiu šiaurinė Lietuvos dalis priklausė iš Estijos išplitusiai Kundzos kultūrai. Kirsnos kaukolė leidžia apibūdinti tuometinį Lietuvos žmonių antropologinį tipą: tai buvo siauraveidžiai ir ilgalgalviai europidai. Neolito laikotarpiu Lietuvą paveikė Narvos kultūra. Turlojiškių kaukolė liudija čia buvus mezokraninio europido tipą.

Narvos kultūros gyvenvietėje dar buvo rasta medinė

briedės galva, iš kurios Lietuvos archeologai nustatė esto antropologinį tipą.

III

XIX a. viduryje grafas Eustachijus Tiškevičius su keliais savo bičiuliais kasinėjo Šventaragio slėnį ir atrado daugybę ragų ir kanopų. Iš to jis nusprendė, kad Gediminas, prieš įkurdamas Vilnių, nudobė ne vieną, o šimtą taurų.

Jeigu būtų patyrinėjęs istorinius šaltinius, tai būtų sužinojęs, jog toje vietoje galvijų pirklio Zalmano šeima ištišus du šimtus metų turėjo skerdyklą.

IV

Sykį vienas archeologas, norėdamas tapti labai išprususiu ir gerbiamu žmogumi, nutarė kaupti istorinius faktus. Todėl nuėjo į turgų ir nusipirko kaupučią.

Iš tiesų... juokinga...